

KERESZTYÉN IGAZSÁG

AZ ORDASS LAJOS BARÁTI KÖR FOLYÓIRATA

Új folyam 66. szám

2005. NYÁR

Tartalom

MEDITÁCIÓ	
<i>Scholz László: A csodálatos mondat (Jn 3,16)</i>	1
IN MEMORIAM SCHOLZ LÁSZLÓ	2
EMLÉKEZÜNK	
Száz éve született Dr. h. c. Dedinszky Gyula	3
<i>Dedinszky Gyula: Kapcsolatom Ordass Lajossal</i>	3
<i>Böröcz Enikő: Emlékbeszéd dr. Murányi György tiszteletére</i>	15
TANULMÁNY	
<i>Ifj. Zászkaliczky Pál: A késlekedés évtizede - A Magyarországi Evangélikus Egyház a 90-es években</i>	18
SZÁMVETÉS	
<i>Zászkaliczky Péter: Ügynökkérdés a Deák téri gyülekezet múltjában I.</i>	30
SZEMLE	
<i>Mirák Katalin: Fény és árnyék egy püspök lámpásánál</i>	41
TARTALMI ÖSSZESÍTŐ	52

KERESZTYÉN IGAZSÁG

Az Ordass Lajos Baráti Kör negyedévi folyóirata
Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 66. szám – 2005. NYÁR

Felelős szerkesztő: Ittész Gábor (tel.: 96-336-693)
Felelős kiadó: id. Zászkaliczky Pál (tel.: 27-359-291)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Isó Doróttya, Ittész János, Jankovits Béla

Szerkesztőség: 9025 Győr, Rát M. tér 2.

E-mail: olbkkerig@mail.datanet.hu

Kiadóhivatal: 1114 Budapest, Bocskai út 10.

Postacím: 2151 Fót, Ibolyás u. 3/A.

Csekkszám: Ordass Lajos Baráti Kör

Budapest – OTP XI. ker. 11711034-20081452

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém

Felelős vezető: Szathmáry Attila

Scholz László

A csodálatos mondat

„Így szerette Isten a világot, hogy az ő egyszülött
Fiát adta, hogy valaki hisz őbenne, el ne vesszen,
hanem örök élete legyen.”

(Jn 3, 16)

Testvéreim! *Egyetlen* mondat, s benne van az *egész* evangélium! Ha hosszú fejezeteket vagy akár egész könyveket olvasnánk fel az Írásból: megtudhatnánk még *sokat*, de *többet* nem! Többet, nagyobbat, szükségesebbet és igazabbat az egész szentírás sem adhat. Ebbe a mondatba *minden* bele van sűrítve, amit Isten nekünk mondani akar és mondani tud. Azt mondja a szent Isten a bűnös és elveszett embernek: gyermekem, szeretlek, megváltalak, örök életet adok néked. Kívánhatunk-e ennél többet? *Egyetlen* mondat: s benne van az egész evangélium!

Milyen kegyelmes az Isten, hogy ezt a mondatot az ő Szentlelkével megíratta! ... Ez olyan szó, amihez nem kell magyarázat. Ez olyan drága ígérete az Istennek, amibe két kézzel belekapaszkodik az ember, mikor halni készül! *Egyetlen mondat*, de *éppen erre van szükségünk!* Bűnösöknek bocsánatra, halandóknak örök élet ígéretére, Istentől elszakadottaknak a Krisztusban megjelent szeretetére!

Milyen kegyelmes az Isten, hogy ezt a mondatot az ő Szentlelkével megíratta! *Egyetlen mondat: de éppen elég!* Elég az üdvösséghez, és akkor mindenhez elég! Ha a szent és hatalmas *Isten* megelégszik Krisztus halálának áldozatával, és a gólgotai keresztt látván kimondja: bűnös ember, eltörlöm minden vétkeidet, fehérre moslak, és az üdvösség ruhájába öltöztetlek a Krisztusért, akkor miért ne lenne *nekünk* elég? Miért ne tudnánk mi is igent mondani Isten kegyelmére és kijelentésére: hiszek Uram, hiszek a Krisztusban, halálának váltságerejében, a te megmentő szeretetedben! ... Mert ez a mondat elégséges, mindenhez elég!

Milyen kegyelmes az Isten, hogy ezt a mondatot az ő Szentlelkével megíratta! *Egyetlen mondat: de igaz!* Bűnös és elveszett világban élünk! ... Seholy sem érezhetjük ezt jobban, mint egy-egy koporsó mellett. Hogy ez valóban így van, annak félreismerhetetlen jele van: a halál. Nem ennek vagy annak a halála. Hanem *a* halál: mindannyiunké! Ha valahol, úgy itt kell rádöbbenünk arra, hogy elveszett világhoz tartozunk, bár ma még élünk. Milyen jó, hogy igaz és való az Isten megmentő szeretete is. Nem ámitás és nem beszéd csupán! Mert *tény* és megtörtént dolog, hogy a Krisztus, az Isten Fia meghalt értünk a Golgotán. *Értünk!* Nem magáért! *Értünk!* Ezért támasztotta fel Őt az Isten, hogy mi higgyünk Őbenne, és az Ő feltámadása legyen a mi reménységünk a feltámadásra és az örök életre. Ha az Írásnak és nekem nem akarsz hinni, akkor higgy azoknak a millióknak, évezredek óta egyre növekvő millióknak, akik az élet legdöntőbb pillanatában: a *halál* pillanatában igent intettek, intenek és fogynak inteni a fejükkel, és csak ennyit mondanak: hiszem, mert ez bizonyos igaz!

Isten úgy szerette ezt a bűnös világot, hogy az ő egyszülött Fiát adta, hogy valaki hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen! *Egyetlen mondat: csodálatos mondat!* Kihullathatunk minden mást a szívünkéből, csak ezt hordozzuk halálunk órájáig, mert ez bennünket azon a sötét kapun is biztosan átvisz és üdvösségre vezet!

Scholz László

73. zsoltár - 394. ének

Mindenkor veled vagyok, Jézus Krisztus, én Megváltóm!
Csak tenálad maradok Itten és túl a halálon,
Mert te fogod jobb kezem, Amíg célhoz érkezem.

Te tanácsolsz engemet, És igazgatsz Szentlelkeddel.
Hogyha Szentlelked vezet, Megküzdök a fergeteggel!
Égykor véget ér a harc: Dicsőségre elragadsz.

Föltekintve kérdezem: Kicsodám van az egekben?
Szemem földre szegezem: Ki méltóbb, hogy őt szeressem?
Te vagy egyetlen öröm — Másban nem gyönyörködöm.

Bárha elfogyatkozik Testem, szívem — a sír várja,
Mind ez utolsó napig Te vagy szívem kősziklája!
És örökségem te vagy. Üdvözítom, ó, ne hagyj!

Mint virágnak a tavasz, Oly jó nékem közelséged.
Ki nélkülöd, hervad az, S örök kárhozatra ébred.
De én mindenkor veled Élek örök életet!

Dr. h. c. Scholz László

(1911-2005)

A meditációként közölt egyik temetési igehirdetését* és a 73. zsoltár alapján írt énekét idézve búcsúzzunk a 94 éves korában elhunyt **Scholz László** testvérünkötől, az Ordass Lajos Baráti Kör tagjától.

Emlékezünk a jeles *teológusra*, akinek lelkész-konferenciákon elhangzott előadásai, folyóiratokban és könyvekben megjelent tanulmányai meghatározó módon segítették egyházunkban a teológiai gondolkodás biblikus-reformátori megújulását.

Emlékezünk a neves *igehirdetőre*, akinek prédikációi — konferenciák, evangélicizációk során és prédikációs köteteinek formájában — eleven erővel munkálták lelkészek és gyülekezetek lelki ébresztését.

Emlékezünk a közismert *énekköltőre*, akinek énekeskönyvünkben és konferenciái énekfüzetekben megjelent énekei akkor is hirdették az evangéliumot országos távlatokban, amikor szerzőjüket a hatalom csak szűk körben engedte megszólalni.

Emlékezünk folyóiratunk „külső” *munkatársára*, akinek írásai — az utolsó években elsősorban versei — gyakran gazdagították lapunkat.

Az egyház Ura, Jézus Krisztus, akit Scholz László testvérünk hosszú élete során szavával és tollával szolgált, hazahívott szolgáját takarja be irgalmával, s adjon az itt maradóknak — szeretteinek és mindannyiunknak — vigasztalást és élő reménységet!

A szerkesztő

* In: *Inségeseknek szabadítója* - Scholz László igehirdetése, Budapest, 1942. 97-99. l. (A temetési igehirdetésből kihagytuk a konkrét személyre vonatkozó mondatokat. - *A szerkesztő*)

Száz éve született Dr. h. c. Dedinszky Gyula

Dedinszky Gyula 1905. március 24-én született Bácskában, az akkor Bács-Bodrog megyei Dunagáloson (ma Gložan), ahol édesapja harminc éven volt az evangélikus gyülekezet lelkésze.

Az elemi iskola első három osztályát szülőfalujában végzi szlovák nyelven, majd negyediktől Újverbászon (ma Verbas) tanul a német nyelv elsajátítása céljából. Itt végzi a gimnázium első osztályát is. Másodiktól Békéscsabára kerül az evangélikus gimnáziumba, ahol 1923-ban érettségizik. Teológiai tanulmányait a pécsi Erzsébet Tudományegyetem soproni Teológiai Fakultásán kezdi el és fejezi be. 1927-ben ösztöndíjjal egy évig a Helsinki Egyetem hallgatója. 1932-től tíz éven át Kiskőrösön lelkész, majd 1942-ben a békéscsabai gyülekezet hívoja meg, ahol harminc éven át szolgál. 1972-ben vonul nyugdíjba.

Békéscsabai szolgálata idején egyre jobban beleássa magát a levéltári kutatásba. Néprajzi, gyülekezet-történeti, helytörténeti és irodalmi munkái hosszú ideig íróasztalának fiókjában maradnak. Majd fokozatosan egyre több pályázaton vesz részt dolgozataival. Munkáival 3 megyei első-, 2 megyei második-, 1 országos első- és 4 második díjat nyer. Elnyeri a Magyar Néprajzi Társaság legmagasabb kitüntetését, a Sebestyén Gyula emlékérmét, a Mezőgazdasági Múzeum emléklakettjét, a Pro Urbe "Békéscsaba városért" kitüntetését. 1992-ben az Evangélikus Teológiai Akadémia tiszteletbeli doktori címmel tüntette ki.

1994. május 22-én halt meg Békéscsabán.

A 100 éve született D. Dedinszky Gyuláról, Ordass püspök harcostársáról, itt következő írásával emlékezünk meg.

A szerkesztő

Dedinszky Gyula

Kapcsolatom Ordass Lajossal

Egész életem meghatározó vonása volt Ordass Lajossal való kapcsolatom.

Ez a kapcsolatunk az élet különféle területein mutatkozott meg. Ilyenek: a közös szülőföld, a teológiai tanulmányi évek, irodalmi együttműködés, azonos látás az egyház és a kommunista állam viszonyát illetően, végül a baráti kapcsolat szoros családi kapcsolattá való fejlődése. Mindezekről röviden szólok a következőkben.

1. Közös szülőföld

Mindketten a régi Magyarország oly jellegzetes vidékén, Dél-Bácskában születünk. Bácska minden időben társadalmi és nyelvi vonatkozásban rendkívül tarka képet mutatott. Keverten éltek itt magyarok, németek, szerbek, szlovákok, bunyevácok, sokácok, rutének, elszórtan bolgárok, bosnyákok, görögök, macedónok és természetesen cigányok is.

Vallásilag is rendkívül változatos volt Bácska népe. A római katolikus többség mellett jelen voltak az erős görögkeleti (pravoszláv), a görög katolikus, a református, az evangélikus egyház, az izraelita, a mohamedán vallás és a korra jellemző különféle szekták: a baptisták, az adventisták, de legfőképpen a nazarénusok és más töredék vallási közösségek is.

Az evangélikusság körében csekély volt a magyarság képviselője, a két legnagyobb elemet a németek és a szlovákok jelentették. Az én apám, Decinszky János, a dunagálosi (Glozsán, Hlozsany) szlovák gyülekezet papja volt, Ordass Lajos apja, Wolf Arthur a torzsai német gyülekezet kántortanítója.

Az én szüleim mindketten felvidéki származásúak lévén, az ottani helyzetnek megfelelően három nyelvet beszéltek: a magyart, a szlovákot és a németet is. Mi, gyermekek a magyart és a szlovákot otthon sajátítottuk el, szüleink azonban a felvidéki hagyománynak megfelelően a harmadik, a német nyelvet is biztosítani kívánták gyermekeiknek. Így történt, hogy János bátyámat negyedikes elemista korában 1910-ben német iskolába Torzsára küldték, ahol lakást és ellátást Wolf tanítóéknál kapott. Így jött létre az első kapcsolat az én családom és Ordass Lajos családja között. Mi ketten azonban akkor még nem találkoztunk, nem tudtunk egymásról, főként pedig sejtelmünk sem lehetett arról, hogy kettőnk sorsa majdan egy életre összefonódik.

2. Teológiai tanulmányaink itthon és külföldön

Megismerkedésünk, első személyes találkozásunk 1923-ban történt. Ekkor vette kezdetét egyetemi szintű hazai evangélikus lelkészképzésünk a pécsi m. kir. Erzsébet Tudományegyetem Evangélikus Hittudományi Karán Sopronban. Itt gyűlt össze az egész országból az egykori soproni, valamint az első világháború után Budapestre menekült pozsonyi és eperjesi akadémiák hallgatóinak népes serege. Dunántúli, alföldi, felvidéki teológus hallgatók a történelem során most először voltak együtt egy intézmény falai között, sőt, a hazai teológusokon kívül nem kevesen voltunk az elszakított déli, északi és erdélyi területekről valók is. Magam az akkor indított első egyetemi évfolyam hallgatói közé tartoztam. Egyszerűen elvesztem a sok ismeretlen fiatal között. Annál nagyobb volt a meglepetésem, amikor egyszer csak az egyik negyedéves, tehát végzős teológus keresett meg, és megismerkedni kívánt velem. Wolf (Ordass) Lajos volt ő. Föltűnt neki ismerős nevem, bácskai származásom, s jól emlékezett az egykor náluk, torzsai otthonukban lakott János bátyámra is. Wolf Lajosnak nagy volt a respektusa a hallgatók, egyben a professzorok körében is, hiszen ő akkor már külföldi, német egyetemről tért haza tanulmányai befejezésére. Wolf Lajos az egész év folyamán kapcsolatot tartott velem, ami bizonyos tekintélyt biztosított a számomra, mert abban az időben a felsősök, pláne a végzősök nemigen barátkoztak a zöldfülű elsősökkel. Nekünk, kettőnknek azonban volt beszélgetnivalónk, a közös szülőföld, a jugoszláv környezetbe kerül egyházunk, no, és természetesen ottrekedt családunk és a magunk itteni nehéz sorsa. Amennyire a terkülönbségünket jelentő négy év engedte, meleg barátság támadt közöttünk. Kapcsolatunk azonban hamar megszakadt, hiszen ő egy év múltán végzett tanulmányaival, különféle helyeken káplánkodott, én pedig további teljes három évig még Sopronhoz kötve folytattam tanulmányaimat.

Baráti kapcsolatunk 1927-ben újult fel, amikor én is befejeztem soproni tanulmányaimat. Akkor egymástól teljesen függetlenül terveztük el, hogy észak-európai

tanulmányútra indulunk. Ő Svédországba készült, én Finnországba. Amikor tudomást szerzett szándékomról, kapcsolatba lépett velem, s elhatároztuk, hogy együtt vágunk neki északi utunknak, s majd levelezéssel tartunk egymással kapcsolatot, cseréljük ki tapasztalatainkat, élményeinket.

Budapestről szeptember 20-án indultunk Berlinbe gyorsvonattal. Berlinben egy esti istentiszteleten vettünk részt, az éjszakát pedig egy Hospitzban töltöttük. Másnap reggel aztán elváltak útjaink. Ő Sassnitz-Trelleborg-Malmö vonalon vasúton utazott Lundba, én pedig Stettinig vonattal, onnan pedig az Ariadne nevű hajóval egészen végállomásomig, Helsinkibe, ahova szeptember 23-án érkeztem meg.

Ígérletünkhöz híven, ha nem is sűrűn, de rendszeresen váltottunk levelet egymással, beszámolva új lakóhelyünkön való elhelyezkedésünkről, diáktársainkról, vendéglátó néptünk jellegzetességeiről. Ő — emlékezetem szerint — ismertette a dél-svédországi schartauanizmusnak nevezett egyházi ébredést, én pedig hasonló részletességgel számoltam be a finn ébredési mozgalmakról, legfőképpen a Ruotsalainen-féle „felébredtek” körtti mozgalmáról.

Lajos tanulmányait a dél-svédországi Lundban kezdte, de 1928 januárjától már az uppsalai egyetemen folytatta. Én mindvégig Helsinkiben maradtam. Május elején már foglalkozni kezdtünk a hazatérésünk gondolatával. Pénzünk fogytán lévén, mindketten úgy láttuk, hogy — bármily csábító lett volna is a gondolat — a nyarat már nem tölthetjük a számunkra oly kedvessé vált Északon. Együtt jöttünk tanulmányutunkra, együtt kívántuk megtenni a hazafelé vezető utat is. Ennek időpontjául a júniusban Budapesten rendezendő finn-ugor kongresszus alkalmát választottuk, azt tervezve, hogy a kongresszusra utazó finn és észti csoporttal tartunk magunk is.

Előbb azonban egymást kívántuk meglátogatni vendéglátó országainkban. Május 15-én én utaztam hajóval Svédországba. A stockholmi hajóállomáson Lajos várt engem, azonnal vonatra ültünk, s rövid egy órai utazás után megérkeztünk az ő székhelyére, Uppsalába. A Missziói Intézetben kaptam egy szép szobát, étkezni a diákmenzára jártunk.

Mindjárt megérkezésünk után Lajos föl vitt engem Söderblom érsek úthoz bemutatni. Az érsek érdekes, feltűnően alacsony férfi, loboncos művészhajjal, arcáról sugárzott az értelem. Nagy tudós, és főként arról ismeretes a világban, hogy buzgón fáradozik a különféle egyházak egymáshoz közelítésén. Látogatásunk alkalmát az érsek megragadta arra is, hogy másnapra mindkettőnket meghívott ebédre. Az ebéd ugyan nem a mi tiszteletünkre készült, hanem új lelkészek szentelésével volt kapcsolatos. Délelőtt a templomban hat végzett teológust avattak lelkésszé, nálunk, magyarországi evangélikusoknál nem ismert pompával. Az összes segédkező pap, mintegy tízen lehettek, Lajos kivételével egészen pápista jellegű miseruhába öltözött, nem beszélve az érsekről, aki a maga püspöki süvegével és hatalmas pásztorbotjával beillett volna akár pápának is. Én az érsek úr rendelkezése folytán közvetlenül az oltár mellett, az első sorban kaptam helyet. Onnan nézhettem végig az egész ceremóniát, mely az előtte tartott istentisztelettel együtt három és fél órát vett igénybe.

Utána, du. 3 órakerült sor a már említett ebédre, melyre az érseki palotában terítettek. Itt az érsek úr tulajdonképpen a felavatott lelkészeket és hozzátartozóikat látta vendégül, de jelen volt egy sereg más lelkész is. A felavatott ifjak profesz-

szorain és rajtunk, két vándor magyaron kívül — általam nem ismert okból — ott volt Észtország nagykövete is feleségével. Az ebédnél az ültetés szigorúan rang szerint történt. Így hát én az asztal végére, az utolsó helyre kerültem, ami azonban azzal a páratlan előnnyel járt, hogy az érsek úr leánya, Yvonne lett a szomszédom. Az érsek úr az asztalnál felköszöntötte vendégeit, elsősorban a felavatottakat és hozzátartozóikat, azután az észt követházaspárt, majd Lajost és engem is, külön hangsúlyozva, hogy mi, észték és magyarok két rokon nemzeti tagjai vagyunk. Este fél hétkor az érsek úr Lajost és engem felkért arra, hogy — már csak a rokonság alapján is — mi kísérjük ki a pályaudvarra az észt követet és feleségét, mivel ők visszatértek állomáshelyükre, Stockholmba.

Svédországi látogatásom során egy napon ötórás gyönyörű tavi hajózással kirándultunk egy kisvárosba, Sigtunába. Itt van a svéd evangélikus egyház egyik belmissziói központja. Megnéztük az intézetet, mely télen népfőiskola, nyáron konferenciázó hely. Van üdülővendégeket fogadó része is. Mi is ott laktunk és étkeztünk.

Sigtunából Stockholmba mentünk. Gyönyörű város, valóságos történelem. Itt teljes épségükben megmaradtak a sok száz éves műemléképületek, hiszen a török nem jutott el ideig, sem más hasonló pusztító ellenség nem járt erre.

Stockholmban fő dolgunknak tartottuk a hazautazásunkhoz szükséges észt, lett, litván, lengyel és cseh-szlovák átutazóvízumok megszerzését, ami akadálytalanul megtörtént. Nagy reményeket tápláltunk a tekintetben, hogy itt sikerül kapjunk jugoszláv vízumot is, hogy Bácskába, szüleinkhez is hazamehessünk. A stockholmi jugoszláv követség azonban csakúgy, mint éveken át a budapesti is tette, mereven elutasította kérelmünket azzal, hogy évekké azelőtt szökve hagytuk el az országot.

A mindenképpen kellemes svédországi utamat egy fájdalmas hír zavarta meg. Lajos barátom ipolyvecei nagybátyámtól levelet kapott azzal a kéréssel, hogy közzölje velem apám nemrég bekövetkezett váratlan halálának hírért. Nem volt könnyű feladat számára egy ilyen hír közlése barátjával. Számomra mégis nagy lelki támaszt jelentett az a körülmény, hogy a messzi idegenben egy jó barát állt mellettem a rám szakadt mély gyászban. Ez az élmény még közelebb hozott bennünket egymáshoz.

Május 28-án elhagytuk Svédországot, és Finnországba hajóztunk, hogy ott én viszonzom legalább párnapos finn tartózkodással az ő svédországi vendéglátását. Az első napon a régi finn fővárost, Turkut néztük meg. Majd Tamperébe, Finnország második legnagyobb városába, a neves ipari és kultúrközpontba utaztunk. Főleg azért, hogy én ott köszönetet mondjak Gummerus püspök úrnak finnországi tanulmányutam lehetővé tételéért, s egyúttal elbúcsúzzam tőle.

A püspök úr nagyon kedvesen fogadott bennünket. Egy odavalósi teológust adott mellénk, aki megmutogatta nekünk a város nevezetességeit, elsősorban is a híres dómtemplomot, ami masszív terméskő épület. Jellegetessége, hogy nincs rajta két egyforma építészeti motívum, még két egyforma faragás, díszítés sem, belsejét pedig különös, sokszor meghökkenítő freskók és üvegfestmények borítják, oltárképe pedig az emberek feltámadásának hatalmas ábrázolása.

A templom- és városnézés után a püspök úr ebéden látott bennünket vendégül otthonában. Rendkívül szívélyes házigazda volt. Nagyon érdekelték Lajos svédországi tapasztalatai is, de újra és újra kifejezte afeletti örömét is, hogy személyem-

ben az első magyar teológus tett tanulmányi utat Finnországban. Kifejezte azt a reményét, hogy ennek a kezdeményezésnek mindkét részről lesz majd folytatása. Kedves együttlét volt ez, s én örültem annak, hogy Lajost én is megismertethetem, ha nem is a finn érsekkel, aki akkor már aggastyán korú, maradi felfogású, meglehetősen passzív szerepet játszó egyházfő volt, míg Gummerus püspök a finn egyház legtekintélyesebb, legtevékenyebb, tudós történész vezéralakja volt.

Másnap egy falusi gyülekezetbe utaztunk. Egyik kedves teológus társam, Taito Lumme hívott meg mindkettőnket Rautalampiba, mely község csaknem pontosan Finnország földrajzi középpontjában fekszik. A paplak vendégei voltunk. Az eszperidős volta ellenére is élénken érdeklődött minden iránt. Érdekeltek a magyar egyházi viszonyok, ugyanakkor a mi svéd- és finnországi tapasztalataink is. Két napot töltöttünk a gyülekezetben. A második nap estéjén egy körüli seuraton vetünk részt, amelyiken Lajos svédül beszélt, én finnül szóltam. Rautalampiból aztán Helsinkibe utaztunk. Az engem nyolc hónapon át befogadó Teológus Otthonban, a Konviktiben kaptunk szállást. Röpke áttekintést igyekeztem adni Lajosnak a finn fővárosról.

Sokat tusakodtunk azon, elmenjünk-e itt, Helsinkiben is a jugoszláv konzulátusra, megkísérelni a vízumszerzést, vagy ne tegyünk egy lépést sem, hiszen a stockholmi és budapesti tapasztalataink szerint úgyis hiába minden. Végül mégiscsak becsöngettünk a konzulátus kapuján. És nagy meglepetés ért bennünket. Egy cigányfekete úr, a konzul elé vezettek minket, akinek őszintén elmondtuk, hogy kik vagyunk és mit akarunk. Ő stockholmi kollégájával ellentétben nem kezdett el kiabálni, inkább figyelmesen megtudakolta, hogy miért hagytuk el Jugoszláviát, mi nem tetszett nekünk ottan. S amikor megmondtuk, hogy mi magyar evangélikus lelkésznek készülünk, Jugoszláviában pedig nincs evangélikus teológia, akkor a konzul kijelentette, hogy mindketten megkapjuk a beutazási vízumot, s megnyugtató, hogy semmi bajunk nem történik odahaza. S amíg a hivatal a vízummal kapcsolatos dolgokat intézte, addig ő magyar módon borral és finn szokás szerint kávéval vendéglelt meg bennünket. A vízumokért pedig semmi díjat nem számított, amit okosan tett, mert mi mindketten az utolsó fillérjeinknél tartottunk.

Másnap aztán felszálltunk a balti államokon át haza vezető utunkra induló különvonatra, mely mintegy ezer finn és észti utast vitt a budapesti finn-ugor kongresszusra. A mi örömünket azonban megsokszorozta az a lehetőség, hogy nemcsak Magyarországra térhetünk haza, hanem az elcsatolt Bácskában élő családunkhoz is eljutunk több évi távollét után.

Ez az észak-európai utunk nagy minőségi változást hozott kapcsolatunkban. A soproni egy év jellemzője az volt, hogy Lajos az idősebb "földi" minőségében pártfogolt engem, a zöldfülű elsőéves teológus társat, a finn-svéd tanulmányút közös élményei kapcsolatunkat már egyenrangú társak felnőtt barátságává változtatták.

3. Családi kapcsolat, irodalmi együttműködés

Hazatérésünk, itthoni munkába állásunk után egy időre lazult kapcsolatunk. Ugyan a kezdet kezdetén majdnem egészen közel kerültünk egymáshoz földrajzilag. Lajos 1928. augusztus 1-jétől szeptember közepéig Soltvadkerten volt segédlelkész, én pedig pontosan szeptember közepétől kerültem Kiskőrösre káplánnak. Tehát éppen elkerültük egymást. Pedig de nagyon érdekes és jó lett volna, ha két

szomszédos, egymástól 10 km-re fekvő gyülekezetben szolgálhattunk volna azonos időben. Nos, nem így történt. Sőt ellenkezőleg, a következő három évben alig találkoztunk, alig érintkeztünk egymással. Lajos 1929 és 1931 között Debrecenben tábori lelkész, majd Budapesten Raffay püspök mellett kerületi missziói lelkész volt, én pedig Kiskőrösön, majd Ipolyvecén, végül pedig Szarvason káplánkodtam ugyanezen időben.

Mindkettőnk hányatott, vándoréletében érdekes módon egyszerre következett be döntő változás, mindketten ugyanazon évben, 1931-ben lettünk paróchus lelkészek. Lajost a ceglédi, engem a kiskőrösi gyülekezet választott lelkészévé. Bár a két szolgálati hely elég távol esett egymástól, kapcsolatunk mégis ebben az időben újult meg, s vált az eddiginél szorosabbá.

Számunkra kedves közös *irodalmi* vállalkozásba fogtunk. Kiss György, bényei lelkész jó barátunk bevonásával a hazai gyermek-istentiszteletek igehirdetésének segítésére az északi (svéd, dán, norvég, finn) gyermek-prédikációs irodalom anyagából bőséges vázlatanyagot állítottunk össze, mely két terjedelmes kötetben „A gyermek vasárnapja” címen 1937/38-ban jelent meg. A munkát Lajos vezette, a norvég, dán, részben svéd anyagot is ő dolgozta fel, a svéd anyag további részét Kiss György, a finn anyagot teljesen én válogattam és fordítottam. Ez a közös munka tovább erősítette barátságunkat.

Kapcsolatunkba új vonást hozott az, hogy Lajosék 1937-ben Cegléden született *Zsuzsa lányuk* keresztszüleinek minket választottak. Így most már nem csak a közös szülőföld, nem csak a közös tanulmányi idő s nem csak a közös irodalmi tevékenység, de *rokoni kapcsolat, a komaság* is erősítette barátságunkat.

Kelenföld, Békéscsaba. Lajos 1941 végén Ceglédről Budapest-Kelenföldre került lelkésznek, én pedig a következő évben, 1942 tavaszán Kiskőrösről Békéscsabára. Az új nagy szolgálati hellyel való ismerkedés, az új környezetbe való beilleszkedés mindkettőnket annyira lefoglalt, hogy baráti kapcsolattartásra nem nagyon jutott időnkből. Az újabb, szorosabb kapcsolatfelvételre különös módon éppen a zavaros, háborús körülmények adtak alkalmat.

Békéscsabán az orosz seregek már 1944. október 6-án, jelentősebb harcok nélkül átvonultak, a várost nagyobb károk nem érték. Budapest hosszú ostroma azonban a főváros lakosságát nagy nyomorúságba s életveszélybe döntötte. Élelmiszerral való ellátása nagy nehézségbe ütközött. E tekintetben Lajosék is négy növekvő gyermekükkel meglehetősen szűkösön voltak, ezért három gyermeküket: Sárát, Barnát és Zsuzsát 1945 márciusában Békéscsabára küldték feltáplálásukra. Zsuzsa ugyan a mi keresztlányunk volt, nálunk lett volna a helye, őt mégis Sárával együtt Kincses-Kirner Gusztávék fogadták, akiknek két leánygyermekük volt. Az ötödikes Barna pedig nekünk jutott, mivel akkor nekünk is gimnazista fiaink voltak. Barna itt nálunk, a békéscsabai evangélikus gimnáziumban folytatta és fejezte be a tanévet. A barátság és komaság tette természetessé ezt a segítségnyújtást, illetve annak elfogadását. Lajos egyházi érettségi biztosként ugyanazon a nyáron a békéscsabai gimnáziumhoz nyert kiküldetést. A vizsgák után is még két hétig Csabán maradt. Sógorával, Kirner Gusztávval és velem hármasban naponként együtt voltunk, sokat töprengtünk egyházunk sorsán, és terveztünk annak jövőjét.

Püspökválasztás. A beteg, öreg Raffay Sándor 1945 nyarán lemondott püspöki tiszteréről. Az egyházkerület gyülekezeteire új püspök választásának a feladata várt.

A jelölteket illetően az első pillanattól kezdve két név szerepelt: Kemény Lajos bp.-fasori esperes-lelkész és az időközben nevét megmagyarosított (Wolf) Ordass Lajos bp.-kelenföldi lelkész neve. Ha nagyon leegyszerűsítsem a dolgot, azt mondhatom, hogy a H. Gaudy László budapesti vallásanító-igazgató által támogatott Kemény Lajost az idősebb, Ordass Lajost pedig a fiatalabb papi nemzedék kívánta püspököknek. Kincses Gusztáv és én természetesen Ordass mellett foglaltunk állást. Nem csak a közöttünk fennálló barátság alapján, hanem mert őt tartottuk több szempontból is alkalmasabbnak az akkori körülmények között. Kemény Lajos a mozgalmas történelmi korhoz képest már idősnek tűnt, csak magyarul beszélő, belföldön ismert tekintélyes papi személyiség volt. Ordass ezzel szemben több nyelvet ismert, német és svéd egyetemeken is tanult, nagy tekintélyű és befolyásos külföldi egyházi vezetőkkel kapcsolatot tartó fiatalabb lelkész volt. Jó lelkiismerettel őt támogattuk tehát. Én az egyházkerület minden megyéjében találtam oly ismerős lelkészt, aki szintén Ordass híve volt. Ezeket megkértem, hogy egyrészt hívják fel más paptársaik figyelmét is Ordass értékeire, másrészt pedig folyamatosan tájékoztatást kértem tőlük a tekintetben, hogy egyházmegyéjükben melyik lelkész milyen álláspontot foglal el a püspökjelölteket illetően. Így aztán állandóan tájékozódtam a püspökválasztási esélyekről, s már a szavazást megelőzően is pontosan tudtam, hogy a lelkészek, ill. a gyülekezetek abszolút többsége Ordass mellett foglalt állást. Főlöszleges mondanom, hogy Ordass megválasztása nagy megnyugvással s örömmel töltött el.

4. Az egyház szabadságáért folytatott harc

A kommunista párt, 1948-ban átvéve az országban a hatalmat, azonnal megindította az akciót az egyházak ellen is. Az addigi egyházi vezetők leváltásán kívül főleg két más törekvése is volt: az egyik az egyházi iskolák államosítása, a másik pedig az egyházak helyzetének egyezmény formájában való „rendezése”.

Egyházunkban eléggé általánossá vált a nézet, hogy iskoláink államosítását nyugodtan tudomásul vehetjük, mert az iskola nem tartozik az egyház lényegéhez. Azt pedig egyenesen hálával fogadhatjuk, hogy a kommunista állam az egyházunkhoz való viszonyát kétoldalú tárgyalásokkal, egyezmény formájában hajlandó rendezni. Ordass mindkét kérdésben eltérő álláspontot képviselt. Az egyház nem mondhat le önként iskoláiról, mert ezzel az ifjúságáról, a jövődjéről mondana le. Az egyház és állam viszonyát pedig törvényben kell rögzíteni, amint az a történelem folyamán a múltban is történt. Az egyezmény ugyanis sokkal labilisabb alap, mint a törvény, mert egy megállapodást, egyezményt bármikor bármely pontjában meg lehet változtatni, sőt egyenesen felmondani is lehet.

A papság nagy része e két kérdésben meglehetősen semleges álláspontot foglalt el, csak egy kisebb csoport vallotta határozottan Ordass álláspontját, mely csoportba beletartoztam magam is.

Békéscsabán a főispán 1948. június 5-én értekezletre hívta össze valamennyi felekezet minden lelkészét, a politikai pártok vezetőit a pedagógusok képviselőivel együtt. A cél az egyházi iskolák államosítását helyeslő nyilatkozat meghozatala volt. A pártok vezetői durván ócsárolták az egyházi iskolai rendszert, a pedagógusok képviselői — szegények — kínosan hallgattak. A papság részéről én szólaltam fel, bizonyítva az egyházi iskolák munkájának az állami iskolák munkájánál jobb

minőségét. Kijelentettem, hogy egyházunk önként nem mond le iskoláiról. Az értekezlet határozathozatal nélkül oszlott fel. Csabai gyülekezetünk részéről Ortutay Gyula közoktatásügyi miniszterhez intézett hosszú táviratban tiltakoztunk az iskolák tervezett államosítása ellen. A magam részéről tehát helyt álltam a vállalt egyházpolitikai irányvonal mellett.

Ordass személye érthetően kellemetlen szálka volt a pártállam vezetőinek szemében, ezért habozás nélkül meg is indították az akciót mind állami, mind pedig beszervezett egyházi vonalon is e kellemetlen szálka eltávolítására.

1948. augusztus 25-én hajnalban házkutatást tartottak Ordassnál, őt bevették a rendőrségre, s bár másnap hazaengedték, de házi őrizetben tartották. Én ezek hírére véve pár nap múlva meglátogattam őt, amikor is elmondta nekem a történeteket, valamint azt is, hogy szerinte a közeljövőben mi várható. Biztosra vette, hogy rövidesen letartóztatják, perbe fogják, elítélik. Kérte barátait, családját, engem is, hogy fogsága idején ne írjunk neki, ő sem fog írni senkinek. Ha püspöki tisztségéről való lemondásának hírére közlik, ne higgyük, ő nem fog lemondani. Ha valamilyen, elveivel nem egyező és aláírásával ellátott nyilatkozatát mutatják fel, azon az aláírás hamis lesz, ha pedig mégis valódi, tudnunk kell, hogy azt oly testi kínzással csikarták ki belőle, amit nem volt képes elviselni. – Nem sokkal e találkozásunk után, szeptember 8-án letartóztatták, majd népbírói tárgyaláson október 1-jén két évi fegyházbüntetésre ítélték. Tárgyalása első napján magam is ott voltam a tárgyalási teremben. Nem tudom érzékeltetni megrendülésemet, amikor ott láttam őt védtelesen, kiszolgáltatottan ellenségei gyűlöletének.

A bírósági tárgyalás idején, még az ítélethozatal előtt, a békéscsabai nagytemplomban vasárnap délelőtti főistentiszteleten imádságot mondtam püspökünkért, őt és családját Isten oltalmába ajánlva. Másnap Mengyán György gimnáziumi igazgató, egyébként okleveles evangélikus lelkész, párttag, fennen hirdette, hogy Ordass Lajosért mondtott templomi imádságom a pártban nagy felháborodást keltett, s tettem következményeit majd vállalnom kell.

Ordass bebörtönzése után az állami szervek alkalmasnak látták az időt arra, hogy az evangélikus egyházzal elfogadtassák az állam és egyházunk viszonyát szabályozó ún. Egyezményt. Egyházunk ezt a kérdést emlékezetem szerint az 1948. évi decemberi zsinati ülésen tárgyalta. Az egyházi baloldal, hivatalban levő püspökeink, sajtónk az Egyezmény megkötését az egyház érdekének megfelelő lépésnek állították be. Ezt a nézetet elfogadta a zsinat tagságának nagy többsége is. Csak egy kicsiny csoport, emlékezetem szerint mindössze nyolcan voltunk, akik Ordass korábról ismert felfogásával azonosulva az Egyezmény elfogadása ellen szavaztunk. Természetesen nyílt szavazás volt. S amikor ennek során kicsiny csoportunk az Egyezmény ellen szavazott, a tagság nagy része értetlenül vagy éppen megbotránkozva tekintett ránk, értelmetlen fenegyerekeskedésnek ítélte magatartásunkat. Pedig nem az volt. Hanem annak a nagyon is józan meggyőződésnek a kifejezése, hogy az egyház autonómiájának évszázados törvényekben való biztosítását feladni és nagyon is múlandó egyezményre ráépíteni igen rossz cserét jelent. Ezt a látásunkat nagyon is gyorsan igazolták a következő esztendőök, amikor az Egyezmény pontjai közül az állam részéről szinte csak egyetlenegy, az államsegélyre vonatkozó maradt érvényben. De a többi, az egyház templomi munkáján kívüli tevékenységére vonatkozó paragrafusok (iskolai kötelező hitoktatás,

az egyházi egyesületi munka, az ifjúsággal való szabad foglalkozás, a diakonisszák szeretetszolgálatára stb., stb.) mind érvényüket veszítették.

A pártállam apparátusa nem elégedett meg Ordass börtönbe juttatásával, világi bírósági elítéltetésével, hanem az egyházzal is megbélyegeztetni kívánta. Ennek egyik kísérlete történt a Bányai Egyházkerület — ha jól tudom — 1950. évi tavaszi rendkívüli közgyűlésén, melynek egyik tárgysorozati pontjában szerepelt az indítvány, hogy a közgyűlés vegye tudomásul Ordass elítéltetését. Ha a közgyűlés ezt megteszi, az igen fájdalmas sebet ejtett volna ártatlanul meghurcolt püspöke szívében.

Akkor én, aki ekkor még egyházkerületi főjegyző voltam, a közgyűlés megnyitása előtt az elnökségi asztalnál hatszemközt kértem az elnöklő Darvas József egyházkerületi felügyelőt és Kemény Lajos püspökhelyettest, hogy ezt a pontot töröljék a tárgysorozatból, mert ha nem, én ellenjavaslatot teszek, hogy a közgyűlés nemcsak ne vegye tudomásul püspöke elítéltetését, hanem ellenkezőleg: szavazzon neki bizalmat. Darvas erős indulatba jött. Kijelentette, nem adja meg nekem a szólás jogát, ha pedig mégis szólni akarnék, rendőrökkel vezetett ki a gyűlésteremből. Megegyezni nem tudtunk, a közgyűlés közel félórás késéssel megkezdte munkáját. Egymás után peregtek a tárgysorozat pontjai. Nagy izgalommal vártam, mi lesz a közöttünk vita tárgyát képező ponttal. Nos, Darvasék az említett pontot nem tárgyalatták, meghátráltak követelésem előtt. Nagy kő esett le a szívemről, sőt egy váratlan fordulat következtében még más öröm is ért. Ugyanis, amikor Kemény Lajos záróimádságra hívta fel a közgyűlést, felállt Bártfai-Kello Gusztáv szarvasi lelkész, és azt indítványozta, hogy a püspökhelyettes az imádságba foglalja bele a börtönben ülő püspökünkért való könyörgést is. A gyűlés tagjai nagy helyesléssel fogadták az indítványt. Kemény Lajos nem tehetett mást, egykét mondattal imádkozott Ordassért. Ez bizony győzelem volt. A bányakerületi közgyűlés nemcsak nem vette szó nélkül tudomásul püspöke igazságtalan elítéltetését, hanem imádkozott is érte. A közgyűlés tagsága mit sem tudott az elnöki asztalnál a gyűlés megnyitása előtt lefolytatott drámai vitáról, sőt a jelenet — nem lévén jegyzőkönyvi nyoma — máig is ismeretlen. Érthető okból magának Ordass Lajosnak sem beszéltem róla soha.

Ahhoz, hogy Ordasst várható, börtönből való szabadulása után is megakadályozhassák püspöki szolgálatának folytatásában, szükséges volt őt egyházilag is elítéltetni, püspöki tisztségétől megfosztani. Egyházi szervezetünkben nem lévén erre illetékes bíróság, szükséges volt egy különbíróság megalakítása. E célból 1950. március 3-ára rendkívüli egyetemes közgyűlést hívtak egybe, melynek feladata — az említett különbíróság megalakítása mellett — általános tisztújítás megejtése is volt. A közgyűlés szabálytalan, törvénytelen vezetésére jellemző, hogy Reök Iván egyetemes felügyelő az elnökség által előterjesztett jelöltlistához a szavazás előtt nem engedett hozzászólást, csak a szavazások után lehetett volna ezt megtenni. De hát akkor már minek?

Ment is a szavazás az egyes tisztségeknél (az egyházegyetem tisztségviselőinél, az egyetemes presbitérium és számvevőszék tagjainál) simán, mint a karikacsapás, az elnökség szándékai szerint. Amint azonban az egyetemes törvényszék és a különbíróság tagjainak megválasztására került sor — mely utóbbinak kell majd tárgyalnia a fegyházra ítélt Ordass püspök ügyét —, a gyűlés tagjai egyszerre megszűntek fejbőlöntő Jánosok lenni. Egyszerűen lesöpörték az asztalról az elnök-

ség hivatalos listáját, s nagy szavazattöbbséggel az ellenzék által benyújtott listát fogadták el.

Néhány budapesti közgyűlési tag a Reök Iván egyetemes felügyelő szabályellenes gyűlésvezetése miatt fellebbezési akciót szervezett. Az idő rövidsége miatt az egyházkerület egyes körzeteibe küldöncök vitték aláírások gyűjtése céljából a fellebbezési íveket. A Békéscsabára hozott ívet magam is aláírtam, mégpedig Rohály Mihály esperesünk unszolására elsőként. Reök Ivánéknak természetesen eszük ágában sem volt a fellebbezésben felsorolt törvénysértések jóvátétele. Ellenkezőleg, a fellebbezési íveken első aláíróként szereplő lelkészek ellen az egyházkerületi elnökséggel fegyelmi eljárást indítottak, és állásukból azonnali hatállyal felfüggesztették őket. Így Kendeh György budapest-kelenföldi lelkészt, dr. Murányi György kiskőrösi esperes-lelkészt, Zászkaliczky Pál fóti esperes-lelkészt, Bártfai-Kelló Gusztáv szarvasi lelkészt, és velük együtt természetesen engem is.

Az állásunkból való felfüggesztésünket a Bányai Egyházkerület elnöksége (Darvas József felügyelő és Kemény Lajos püspökhelyettes) mondta ki március 25-én. Az intézkedés indoklása pedig így hangzott: „A fegyelmi eljárást azért kellett megindítani, mert a megnevezettek ... magatartásukkal huzamos idő óta veszélyeztetik és zavarják az egyház békéjét, mert akadályozzák az állam és az egyház közötti békés viszony kialakulását és fenntartását...” Felfüggesztésünk egyik legfőbb oka nyilván az volt, hogy Ordass elvbarátai s ugyanakkor a lelkészi kar többé-kevésbé vezető tagjai lévén, aktív minőségünkben ne akadályozhassuk az Ordass eltávolításával megüresedett püspöki székeknek a kormányzat szája íze szerinti személlyel való betöltését.

Miután Dezséry püspökké választása megtörtént, ő egyik első feladatának tekintette a felfüggesztett lelkészek dolgának rendezését. Egyenként sorra magához hívott bennünket. Csabai lelkészi szolgálatomba való visszahelyezésem feltételül azt szabta, hogy minden magasabb tisztségemről mondjak le. Mivel az új egyházi vezetőséggel úgyszemint nem lettem volna hajlandó együttműködni, ezért vonakodás nélkül adtam írást arról, hogy lelkészi állásomat kivéve minden más egyházi tisztségemről, így az egyházkerületi főjegyzőségről, az egyetemes egyházi aljegyzőségről és zsinati bizottsági tagságomról lemondok. Ennek fejében az egyházkerület elnöksége 1950. augusztus 1-jével előző felfüggesztési határozatát visszavonta, és békéscsabai lelkészi állásomba visszahelyezett.

Ordass Lajoshoz fűződő baráti kapcsolatomnak és egyházpolitikai irányvonala vállalásának természetesen Békéscsabán is megmutatkoztak a nem mindig kellemes következményei. Ilyen volt például egy 1948. évi ellenem indított sajtótámadás is.

Megértéséhez röviden ismertetem előzményeit is. Én gyülekezetünkben bevezettem és gyakoroltam az ún. tanyai hetek tartását. Az őszi-téli időben egy-egy tanyakörzetbe kiköltöztem egész hétre. Hétfőtől vasárnapig nappal jártam a tanyákat, híveket látogattam, este pedig a körzet egyházi iskolájában sok énekléssel, egy előadással és igehirdetéssel összejövetelt tartottam. A hívek ezeket a tanyai heteket nagyon szerették, nagy létszámban látogatták. Példának említem az 1948. év őszenek egyik hetében tanyai hetemet a Fényesi körzetben. Ott a hét folyamán meglátogattam 124 családot 433 lélekkel. Az esti összejövetelek létszáma a kezdeti 132-ről 210-re emelkedett. A vasárnapi záró-istentiszteleten 118 résztvevő vett úrvacsorát. Nagyszerű eredmény. Egész héten át a régi szociáldemokrata vezérnél,

Gulyás Pálnál laktam, illetve éjszakánként náluk aludtam. Ő is részt vett minden összejövetelen.

Talán érthető, hogy a kommunista pártot és a hatóságokat izgatták ezek a tanyai hetek. A fényesi eredmény láttán — úgy látszik — elfogyott a türelmük, no meg az alighogy lezajlott Ordass-per is okozhatta, hogy támadást intéztek ellenem a megyei sajtóban. A kor pikantériájához tartozik, hogy a támadó cikk nem a kommunista párt lapjában, a Viharsarokban, hanem kisgazdapárti Békésmegyei Népszerűségben jelent meg. E lap szerkesztőit kényszerítették az írás közlésére, mert jól tudták, ha a kommunisták támadják a papokat és az egyházat, ez csak megerősíti a híveket egyházhűségükben, de ha a kisgazdapárti lap támad, ez zavart kelt a jóérzésű emberek körében.

Hadd álljon itt a többhasábos gyalázkodó cikk néhány jellemző mondata: „Ahogy ezekkel az egyszerű emberekkel a gyanúsán sürgős és mindennapi evangelizációról beszélgetünk, amelynek főfő (sic!) mozgatója a *valutázás miatt elítélt Ordas* (sic!) *püspök komája*: Dedinszky Gyula igazgatólelkész, jól ismert képek jelennek meg előttünk.” ... „Evangelizáció kis politikai mellékízzel... Dedinszky nagytiszteletű úr ék okos emberek, és diplomatták (sic!). Ők nem uszítanak nyíltan a fennálló társadalmi rend ellen. Az egyházi történetek viszont rengeteg allegorikus kép csillogtatására adnak alkalmat: értenek ezekből a hívők, ha akarnak... Ezek az újonnan kezdeményezett mindennapos tanyai evangelizációkon azután szó kerül mindenről, ami pillanatnyi érdekességgel bír. Még az őszi szántásról is s talán mondanunk sem kell, hogy a nagytiszteletes úr nem arra bízta a híveket, hogy az őszi szántást munkaversenyben végezzék el.

Ellenben minden nap hallhatják a hívek, hogy fordítsák el tekintetüket a földi élet múlandóságairól, mert ez a földi élet a siralom völgye, s szenvedéseinkért a túlvilágon mindenki bőséges kárpótlásban részesül!” stb., stb.

Megtámadtatásom oka talán nem is elsősorban az evangelizációs szolgálatom volt, hanem Ordass Lajoshoz fűződő kapcsolatom. Gondoljunk a cikkben szereplő ilyen mondatra: „A valutázás miatt elítélt Ordas püspök komája.”

Nagyjából erre az időre esett egy engem és családomat nem kis aggodalomba ejtő jelzés. Egy napon egyik egyháztagnak, a kisgazdapárti Uhrin surrant be paróchiánkra, és riadtan suttogetta el: a pártban hallotta, hogy a ránk következő éjszakán engem letartóztatnak, elhurcolnak. Ő ezt elmondja nekem, tegyem, amit jónak látok.

Érthető a magam és családom riadalma. Mit tegyem? A magam bőrét mentve nem szökhetek el, családomat magára hagyva. De hogyan készüljek az elhurcolásra? Nagy gondunk közepette találkoztunk az országos hírű zsidó Tevan könyvkiadó-kereskedő egyik férfi tagjának feleségével, aki gyakorlati tanácsokat adott arra nézve, mik azok a legfontosabb dolgok, amiket ilyenkor jó hátizsákban magával vinnie az embernek. Mivel pedig nekem nem volt hátizsákom, az asszonyka tért-fordult, és csakhamar egy hátizsákot hozott a számomra, ő, egy zsidó család tagja. Egész éjszaka vártuk a letartóztatókat, akik azonban nem jöttek. Egy-két nap múlva jutott el hozzánk a híre, hogy az említett éjszakán Pesten lakásukról elvitték Ordass két küzdőtársát, dr. Keken András és Kendeh György lelkészeket. Úgy látszik, hogy ekkor az evangélikus papi ellenzék teljes felszámolását tervezték, az

* Pontosabban: 1950. márc. 29-én dr. Keken András, 30-án pedig Kendeh Györgyöt tartóztatták le. Vö. Nem voltam egyedül I. kötet, 155. l. (A szerkesztő)

akció azonban valamiért csak Pestre terjedt ki, a vidéktől egyelőre eltekintettek.

Ordass a börtönből 1950. május 30-án szabadult. Családjával nagyon nehéz anyagi körülmények között élt. A kerület gyülekezeteiből öt tisztelő, vele együtt érző egyháztagok közül számosan éllelmiszercsomagokkal támogatták a családot. A békéscsabaiak közül egyet emlétek meg név szerint, Várkonyi György vaskereskedőt, aki éveken át rendszeresen szállította „szeretetsomagjait” Pestre. Volt eset, amikor az nem egyszerű disznótoros kóstoló volt, hanem fél hízó. Családom részéről lehetőségeinkhez képest havi száz forint küldésével próbáltunk segítségükre lenni. Amikor pedig Lajos egy idő múltán nem akarta többé elfogadni, attól fogva az összeget az időközben aszódi óvónőképzőssé serdült Zsuzsájuknak, keresztlányunknak küldtük tanulmányai befejezéséig.

Személyes találkozásaink Ordass szabadulása után megritkultak. Nekem többé nem lévén semmiféle magasabb egyházi tisztségem, nem voltak hivatalos pesti útjaim. Kerületi, egyetemes közgyűlésekre sem mentem többé, Lajos is visszavonulva, otthona falai közé bezárkózva élt. Nem jött Csabára sem. Ebben az időben a családjaink közötti kapcsolatot Gyula fiam tartotta fenn, aki a Teológiai Akadémia Sopronból Pestre költözésével maga is pesti lakossá lett, s hetenként feljárt Ordassékhoz. E látogatások egyik kedves eredménye lett az, hogy Ordass Zsuzsa és Gyula fiam megszerették egymást, és 1958-ban házasságra léptek egymással. Így tehát Ordass és én többé már nemcsak — a közös szülőföld révén — „földik”, Zsuzsa keresztlányunk révén nemcsak „komák”, hanem mivel a két fiatal házassága alapján komoly rokonság alakult ki közöttünk, „nászok” is lettünk.

Ordass 1958. évi, püspökségéből való második eltávolítása után megváltozott kapcsolattartásunk formája. Egyházi hivatalos ügyekben többé egyikünknek sem volt módja bármit is tenni, ily címen nem volt miért találkozunk. Lajos ugyan tovább ápolta a maga — politikai szempontból nem kockázatmentes — külföldi kapcsolatait, de mert — mint mondotta — nem szeretné, hogy esetleges ellene indítandó újabb rendőrségi eljárás kapcsán engem is meghurcolhassanak, ezért ezekről a kapcsolatairól nekem nem kívánt beszélni, hogy tanúként való kihallgatásom estén nyugodt lelkiismerettel vallhassam, hogy dolgairól nincsen semmi tudomásom.

Időközben Gyula fiamék Nagyborzsönybe kerültek. Amikor — ha nem is gyakran — meglátogattuk őket, Pesten való átutazásunk során mindig meglátogattuk nászainkat a Márvány utcában. Lajos szeretett közös unokáinkhoz Nagyborzsönybe járni, így aztán néhányszor ott is találkoztunk egymással, Békéscsabán azonban már csak egyszer, Ordassné fivérének, a mi jó barátunknak, Kincses Gusztáv volt gimnáziumi vallásnőnek 1964. évi temetésén. E ritka találkozásaink alkalmával keveset politizáltunk, beszélgetéseinkhez bőséges anyagot nyújtottak Gyula és Zsuzsa gyermekeink s az ő jóvoltukból már két közös unokánk életének hol örvendetes, hol gondokat is jelentő mozzanatai.

Ordass hirtelen halála miatt előtte nem volt lehetőségünk egy tudatosan utolsó-nak tekinthető búcsúbeszélgetés lefolytatására.

Utolsó találkozásunk, amit azonban ő már nem érezkelhetett, a budapesti Farkasréti temetőben 1978. augusztus 21-én végbement temetésének alkalmá volt.

Amint az elmondottakból kitűnik, az Ordass Lajossal való kapcsolat egész életemet átszötte, gazdagította, meghatározta. Ezt a szoros kapcsolatot Isten drága ajándékának tekintem.

Böröcz Enikő

Emlékbeszéd dr. Murányi György tiszteletére*

Ünneplő Gyülekezet! Kedves Murányi Család!

Hálásan köszönöm elsősorban dr. Murányi Lászlónak, hogy megbízott azzal a feladattal, hogy édesapja dr. Murányi György portréjából néhány vonást felvilántsak itt ezen az ünnepi alkalmon. Ugyanígy köszönöm a gyülekezetnek, hogy megtisztel azzal, hogy helyet és időt biztosít arra, hogy kutatásaim eredményéből eléjük tárjak néhány dolgot.

Rendkívül izgalmas feladat egy általunk személyesen nem ismert ember alakjának a megrajzolása a rendelkezésünkre álló források segítségével. A források nagy részét a munkahelyemen, az Evangélikus Országos Levéltárban található anyagokból, más részét viszont emberekkel történő beszélgetések alapján gyűjtöttem. A levéltári forrásaim kétfélek voltak, részben magától dr. Murányi Györgytől származtak, részben pedig róla szóltak. A kétféle forrás: a levéltári anyagok és az ún. szóbeli emlékek a lényegét illetően – bizonyos szubjektív eltéréstől eltekintve – teljesen összhangban voltak egymással. A kutató történész ilyenkor nagyon örül, mert levéltári anyagnak és a szóbeli emlékezésnek ilyen szép egybesimulása szinte teljesen minimalizálja a durva tévedések elkövetésének a lehetőségét.

Murányi György portréját visszafelé – tehát az 1978. júl. 28-án Németországban bekövetkezett halálától kezdtem el tanulmányozni. Az Evangélikus Életben 1978. aug. 13-án megjelent nyúlfarknyi tudósítás — ne feledjük, a kommunista diktatúra ún. puha-korszakában és a Káldy Zoltán nevével fémjelzett diakóniai teológias és kommunista-kollaboráns egyházi korszak 21. évében vagyunk —, tehát az ott közölt 12 soros megemlékezés azt mutatta, hogy az egyház akkori vezetői Murányi György személyét és több mint negyven évig tartó munkásságát az éppen csak említésre méltó kategóriába sorolták. Az 1980-as Evangélikus Naptárban az Emlékezés Halottainkra résznél elsőként emlegetik a nevét, itt már részletesebb életrajzot is kapunk, és szolgálatának méltatására is sor kerül. Az egész életpályát ismerők számára viszont azonnal szembeszökik a Murányi György után következő egyházi személyiség neve — Ordass Lajos evangélikus hitvalló püspökről van szó —, akinek a személyével és munkásságával Murányi György neve mind a békésebb (1945-48, 1956-58), mind pedig a zordabb korszakokban (1958-78 között) szorosan egybefonódott. Egy keresztyén egyháztörténész számára az ilyen egybeesések — mivel mi nem hiszünk a véletlenekben, hanem azt valljuk: —, amiket mások véletlennek mondanak, azok Isten ítéletét vagy irgalmát közvetítik. Murányi György és Ordass Lajos nevének egymás mellé kerülése ebben az Evangélikus Naptárban egyszerre ítélet és irgalom, ítélet azok számára, akik őket nem érdemeik szerint becsülték, és irgalom és vigasztalás azok számára, akik ha látják őket egymás mellett, még ha a halálukban is, akkor tudják, hogy ezt a két embert összekötötte az evangélium szabadságáért és az egyház autonómiájáért folytatott harcuk, amelyet

* Elhangzott Kiskőrösön, 2004. november 7-én, dr. Murányi György (1906-1978) emléktáblájának felavatásán. Az előadás rövidített formában megjelent az Erős vár c. egyházi lapban (Cleveland, USA).

halálukig folytattak. Biztos vagyok abban, hogy Isten kinevette gyalázóikat, és rájuk nevetett akkor, amikor őket egymás mellé kerülni engedte.

Murányi Györgytől magától egyik szigorlati dolgozatát találtam meg 1928-ból. Ennek a rendszeres teológiai témát feldolgozó munkának a címe: Hit és erkölcs az evangélikus keresztyénségben. A dolgozat azt a témát fejtegeti, hogy végeredményben nincs csupán elméleti keresztyénség, hanem ahogyan az isteni kinyilatkoztatásban egymás mellett van Isten szava, cselekedete, a Jézus Krisztusban adott egyetemes amnesztia-ajánlata, ugyanúgy a keresztyén ember számára a szóban megvallott hit gyakorlati és magatartásbeli következményekkel jár. Az ember gyanuló, az Isten Jézus Krisztusban irgalmas, az ember elbukik és feláll, majd naponta újra kezdi, és élete minden pillanatában színt vall a tekintetben, hogy autonóm (mindentől és mindenkitől szabad) vagy Istenhez és Jézus Krisztushoz kötött életet akar-e magának. A dolgozat oda fut ki, hogy csak igazság és szeretet (Isten igazsága és szeretete) lehet az az alap, amely az embert gyengeségei mellett és ellenére evilági és örök méreteiben képes megőrizni. Ez a 60 oldalas kézzel irt szigorlati dolgozat arról árulkodik, hogy Murányi György tudta, hogy választott pályáján a legfontosabb dolog a hit és erkölcsiség, az igazság és szeretet egymásmellettségének a megőrzése.

Segédlelkési évek: Soltvadkert és Kecskemét, majd a két parókus lelkési állás: Gyón és Kiskőrös következnek, ez a kettő 42 évet tesz ki. A gyóni 11 évet tanulmányozva két dolog ötlük az ember szemébe. Az egyik az, hogy tévednek vagy tudatosan hazudnak azok a történészek, akik azt állítják, hogy a Horthy-korszak szőröstülbőröstül fasisztoid korszak lett volna, anarchiával és a demokrácia teljes hiányával. A másik az, hogy tévednek vagy tudatosan hazudnak azok a történészek, akik azt állítják, hogy a történelmi egyházak — a római katolikus, református és evangélikus egyházak — a pusztá létükkel legitimálták és kadáver engedelmességgel kiszolgálták azt a rendszert. Olvasgatva, hogy milyen élet jutott egy akkori falusi parókusnak, és milyen nehézségekkel kellett akkoriban megküzdeni egy iskolát, napközi otthont is működtető gyülekezetnek — mindez ráadásul egy nagy szórványban —, az ember azt mondja, hogy annak, aki ezt a sorsot ismerve teljes legitimációról és kadáver engedelmességről beszél, annak vagy a fejével, vagy a szívével van baja.

Murányi Györgyöt 1931. június 7-én választották meg egyhangúlag, majd 28-án be is iktatták a gyóni állásba. Ugyanebben az évben kerül Dedinszky Gyula Kiskőrösre, Wolf (Ordass) Lajos Ceglédre, és pár év múlva ott van mellette Kendeh György mint segédlelkész. Murányi Györgyöt principálisa, Sárkány Béla iktatja be, és a szokástól eltérően már a beiktatás előtt le kellett mennie Gyónra szolgálni, mert nem volt kit kiküldeni.

Egy lelkési munka eredményét, vagy eredménytelenségét pusztán papírdokumentumok vagy visszaemlékezések alapján nehéz megítélni, mert az elvégzett igazszolgálatok — mint a lelkési tevékenység legfontosabb részének — gyümölcssei vagy gyümölcstelenségei rejtve maradnak szemünk előtt. Viszont vannak egyéb adatok, amelyek segítenek értékelni. Gyónról azt tudjuk, hogy az előd „ügyetlen és élheterlen” — ezek Raffay Sándor püspök szavai — pénzügyi kezelése miatt egy anyagilag teljesen tönkrement gyülekezet képét mutatta. A szórványok — Alsó-Dabas kivételével — 1937-ban jelentik be elválási szándékukat, és ez azt jelentette, hogy az új lelkészt mérhetetlen szegénység és sok munka várta. Mindkettőt vállalta, először egyedül, majd 1932. június 7-től kezdve feleségével, majd növekvő

családjával együtt. Az a tény, hogy megszervezte az Evangélikus Ifjúsági-, majd az Evangélikus Nőegyletet, óvodát szervezett, új orgonát építtetett, majd új iskolát, és mindeközben családot nevelt, és jogi és államtudományi doktorátust szerzett a kolozsvári egyetemen 1941-ben, mindezek azt mutatják, hogy gyülekezetét és önmagát is igyekezett előbbre juttatni. Az a papi élet, amely előbbre juttat, és előbbre jut, gyümölcstermő élet.

Az 1942. november 2-án kezdődő kiskőrösi szolgálatba jutást a Jézus által „a jó szolgálat egyetlen jutalmaként megjelölt még nagyobb szolgálat” következményeként éri el. Sokpapos, nagy múltú gyülekezet. Mivel Zoltán László lelkész-társam erről fog beszélni, én csak két vonását emelném ki. 1948-at és 1956-58-at, mert ezek az időszakok az ő közegyházi tevékenységeit is mutatják. Esperesi tisztség, egyházkerületi jegyzőség, szoros együttműködés, majd sorsvállalás Ordass Lajossal és vonalával. Az evangélium szabadságáért és az egyház autonómiájáért vívott harcban egyik voltak és maradtak.

A Magyarországi Evangélikus Egyház története szempontjából ez a három év kulcsidőszaknak számított, hiszen a későbbi évtizedek ebből nőttek ki. Ahogyan akkor lelkészek, gyülekezetek, egyházmegyék, esperesek, püspökök döntöttek, az vált mérvadóvá, legalábbis külsőleg, az lett a történet.

1948. szeptember 30-ára Kiskőrösre hirdettek bányai egyházkerületi közgyűlést a magyar szabadságharc emlékére, Petőfi Sándornak, a magyar szabadság egyik jelképének szülőhelyén. A közgyűlés elmaradt, a püspök börtönbe került, Murányi Györgyöt is felfüggesztették esperesi hivatalából. Nyolc év múlva találkozhattak újból, majd Ordass Lajos másodszeri eltávolítása után nyugdíjba meneteléig parókus lelkészként szolgált. Az a fátyol, amiről Ordass Lajos többször szólt a saját életével és pályájával kapcsolatban, az ő életére is ráterült, és a fátyol mindig keresztet jelentett, de ez a kereszt nem a megalkuvás, hanem a követés keresztje volt.

A Magyarországi Evangélikus Egyház tartozik a kiskőrösieknek egy elmaradt kerületi közgyűléssel. A kiskőrösi gyülekezet, de a Magyarországi Evangélikus Egyház minden gyülekezete, lelkészei, munkatársai viszont tartoznak Isten, önmaguk, az egyház és a nemzet színe előtt számot vetni azzal, hogy az 1947-89 közötti időszakban mit mondtak, tettek, és hogyan viselkedtek mint evangélikus keresztyének. A kommunista diktatúra éveit a lelkekben és az egyházban fel kell tárni, fel kell dolgozni, különben elviselhetetlen teherként nehezeden ránk, utódaink és egész népünk életére. Az a tény, hogy nem egy vörös-püspöknek, vagy vörös-papnak állítanak itt ma emléktáblát, hanem olyan valakinek, aki a követés keresztjét vállalta, jó kezdet, amelynek jó folytatása lehet. Az a világ, amelyben élünk kettős kihívást hordoz: egyfelől azt kérdezi tőlünk, hogy vállaljuk-e keresztyén hitünket, gyülekezeti és egyháztagságunkat szóval, cselekedettel és léttel. Másfelől azt, hogy vállaljuk-e a magyar nemzethez, az össz-magyarsághoz való tartozásunkat mint keresztyének, és ebből fakadóan tudunk-e igent vagy nemet mondani ott, ahol arra van szükség. Ne felejtjük el, nincs elméleti keresztyénség, a hitünk mindenütt ott van, és vagy a rombolás, vagy az építés erőit szolgáljuk vele!

Isten áldja meg a család és a gyülekezet emlékezését, hogy hitet, igazságot, szeretetet és reményt, földi és égi reményt eredményezzén! „Akié a múlt, azé a jövő” — mondta egy japán gondolkodó. Ezen a háttéren igazságban és szeretetben emlékezni azt jelenti, hogy földi és égi jövőt építeni.

A késlekedés évtizede

A Magyarországi Evangélikus Egyház a 90-es években*

Előzmények

Magyarország meghatározó vezetője 1956 és 1989 között Kádár János miniszterelnök, majd a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) pártfőtitkára volt. Az ő nevével jelzett korszak a felszínen egyre konszolidálódó politikát, növekvő jólétet, általános nyugalmat, korlátozott, de az ötvenes évekhez képest nagyobb szabadságot hozott. Ezzel párhuzamosan azonban sokáig folytak az egyházellenes perek, több katolikus papot börtönöztek be ekkor, mint korábban.¹ Gazdasági téren pedig – mivel az életszínvonal növekedésének nem volt meg a fedezete – a teljes eladósodásba züllesztették az országot.

Az állam egyházpolitikája is összetettebb lett. Az 50-es években a kommunisták célja az egyház teljes megszüntetése volt, amelynek időtávatát kb. 10 évre becsülték. A Kádár-korszakban ezt a tervüket nem tagadták meg, azonban az időtávatot kitalták. A szükségszerű együttélésre való berendezkedés következménye lett, hogy a hatalom megpróbálta felhasználni az egyházat céljaihoz, megpróbálták belülről zülleszteni, és hiteltelenné tenni az emberek szemében.

Az 1960-as évekre a Kádár-rendszer megerősödött, azaz bosszút állt az 1956-os forradalom részvevőin, valamint sikeresen felszámolta a resztálinizáció veszélyét. Elérkezett hatalmának konszolidálásához. Egyre erősebben jelentkezett az a szándék, hogy a világ demokratikus felével elfogadtassa magát. Miközben Magyarországon megkérdőjelezhetetlen volt az egypártrendszer, addig folyamatosan építette a hatalom magáról a „legvidámabb barakk” image-t. A gazdaságban apró engedmények születtek, az emberek számára elérhetővé vált az autótvásárlás, a házépítés, a nyaraló tartás. Mivel azonban ennek fedezetét az eladósodás teremtette meg, az ország a 80-as évek elejére a csőd szélére került. Titkos tárgyalások indultak, amelynek végén Magyarország 1982-ben a Nemzetközi Valutaalap (IMF) és a Világbank (IBRD) tagja lett.²

A „barátságos keleti ország” képét politikai eszközökkel is építették. 1964-ben megállapodást írnak alá a Vatikánnal. Kádár 1965-től már nem miniszterelnök, csak pártfőtitkár. 1966-tól nagyköveti szintre emelkedik az USA-val való kapcsolatunk. 1971-ben, 15 év után Mindszenty bíboros elhagyja a budapesti amerikai követséget, és külföldre távozik. 1973-ban felvesszük a diplomáciai kapcsolatokat az NSZK-val. 1975-ben a szocialista országok egyenrangú félként írják alá a helsinki

* Elhangzott 2005. május 7-én a dániai Sandbjergben a „Egyházak a kommunizmusban: A múlt feldolgoása és új társadalmi szerep keresése 1989 után” című konferencián.

¹ Mészáros István: *Kimaradt tananyag. A diktatúra és az egyház 1957–1975.* II., Bp., 1995.: 170–189.; Arató László: *Helsinkitől a Tedeumig* in: Mészáros i.m. 1975–1990. III.A, Bp., 1995.: 11.

² A történelmi események időpontjának forrása a továbbiakban is: Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században* Bp., 1999.: *Időrendi áttekintés* 581–610. o.

megállapodás záróokmányát. 1979-ben megszűnik a vízumkényszer Ausztria és Magyarország között. 1983-ban törvénybe iktatják a parlamenti választásokon a többes jelölést, továbbra is egy jelölő szervezettel.³

Míg hazánk nemzetközi elfogadottsága folyamatosan javult, ezalatt a Nyugat egyre inkább amnéziába süllyedt, felejtani akart. Elfogadták a világ kettéosztottságát, a világpolitikai status quót. Magyarország a többi közép-európai országgal együtt a nagyhatalmi politika játékszere lett.

Ebbe az enyhülési folyamatba illeszkedett bele, hogy az államhatalom megengedte, hogy evangélikus egyházunk meghívja az Lutheránus Világszövetség (LVSZ) Nagygyűlését Budapestre, és biztosították az összes küldött beutazását.⁴ Itt Káldy Zoltánt választották elnökké, amely döntéssel egy diktatórikus hajlamú püspököt erősítettek meg a teológiáról és az egyházkormányzatról vallott nézeteiben.

A reformiratok kora

A Charta '77-hez való magyar csatlakozás, és az első szamizdat újság, a Beszélő 1981-es elindulását követően Magyarországon egyre jobban artikulálódtak az ellenzéki mozgalmak. Ezek folyamatos rendőri zaklatásnak voltak kitéve, de az állami terror nyílt eszközeit már nem lehetett ellenük bevetni. Megnőtt a másként gondolkodók bátorsága, egyre inkább éltek az írásbeliség eszközeivel.

Evangélikus vonatkozásban az első jelentős, akkor szűk nyilvánosságot kapott irat ifj. Fasang Árpád levele volt 1983-ban Káldy Zoltánhoz, amelyben felvetette az akkor öt éve elhunyt Ordass Lajos⁵ rehabilitálását. Ez Káldy számára a legérzékenyebb kérdések egyike volt, hiszen ő ült a törvénytelenül eltávolított Ordass püspöki székében.

Az LVSZ Nagygyűlés előtt intézte Dóka Zoltán Nyílt levelét⁶ a Világszövetség vezetőségéhez, amelyben felhívta a figyelmet az egyházunkban uralkodó személyi kultuszra és az általa az egyházra kizárólagosan ráerőltetett diakóniai teológia visszasságaira. Káldy a levelet személye elleni támadásnak állította be, a lelkeszi munkaközösségekben az irat ismerete nélkül szimpátia-szavazásokat rendelt el,⁷ Dóka Zoltánt állásából felfüggesztette, majd külső nyomásra ezt megszüntette.

Bár a Dóka-levelet nem hozták nyilvánosságra, másolatban mégis sokakhoz eljutott. Ez nagyban elősegítette, hogy az egyház másként gondolkodói csoportba tömörüljenek, és megszülessen 1986-ban a Testvéri szó.⁸ A 10 lelkész és 9 nem lel-

³ Az egyházpolitika változásáról lásd: László Terray: Ungarn: „Politik der kleinen Schritte” in: Peter Maser – Jens Holger Schjorring (Hg.): *Wie die Träumenden?* Erlangen, 2003.: 135–160.

⁴ Dr. Nagy Gyula: *Áttört vasfüggöny* Evangélikus Élet, 2004.08.15.

⁵ Ordass Lajost 1945-ban választották a Bányai Egyházkerület püspökévé, 1948-ban koholt váddal bebörtönözték. 1950-ben, szabadulása előtt az egyház megfosztotta szolgálatától. 1956-ig visszavonultan élt, a forradalom napjaiban újra elfoglalhatta tisztét a Déli Egyházkerület élén. 1958-ban állami segédlettel ismét eltávolították. 1948-ban és 1957-ben is az LVSZ alelnökévé választották. 1978-ban hunyt el.

⁶ Dóka Zoltán: *Nyílt levél* Kerlg 1989/3.: 26–31.

⁷ A szavazásra feltett kérdések a következők voltak: „Elítélik-e Dóka Zoltán akcióját? Elutasítják-e a levél tartalmát? Bizalommal vannak-e az egyházvezetőség iránt?” *EOL ÉEEK Lt. 1984-es LMK jkv-ek* 177–179. d.

⁸ *Testvéri Szó* Kerlg 1989/4.: 21–23.

kész aláíró az egyház minden tagjához fordult. Felemelték a szavukat többek között az egyházban folyó teológiai munka egyoldalúsága, az egyház átpolitizálása ellen, a döntéshozatal egyszerűsítése, a teológiai oktatás színvonalának emelése, a misszió és az evangélizáció hangsúlyozása, az őszinte egyházi légkör, egy egyházi gimnázium elindítása mellett.

A Testvéri szó közössége nagyon hamar kettészakadt. dr. Frenkl Róbertet, az egyik aláíró 1987-ben a Déli Egyházkerület felügyelőjévé választották, ugyanakkor, amikor Káldy Zoltán halála után dr. Harmati Bélát püspökké. Az irat aláírói közül többen a reformgondolatok megvalósulását hangsúlyozták. Az aláírók egy másik csoportja radikálisabb változásokat szorgalmazott, nem elégedett meg néhány követelés megvalósulásával (pl.: 1989-ben megnyílt a Budapesti Evangélikus Gimnázium), hanem az irat szellemiségéhez ragaszkodva a múlttal való őszinte szembenézést, a Káldy-féle vezetéstől való elhatárolódást, a diakóniai teológiától való megtisztulás szükségességét hangsúlyozták.

1987-ben fogalmazta meg 16 lelkész a Javaslatok című iratot,⁹ amely a gyülekezet-centrikus egyházvetés hiányát emeli ki, felhívja a figyelmet a sajtó és a lelkész-képzés megújításának szükségességére, és először veti fel a zsinat összehívásának gondolatát.

1988-ban került sor arra, hogy Dóka Zoltán 1984 óta először szót kapott abban a lelkészi munkaközösségben, amelynek gyülekezeti lelkészsége okán tagja volt. *Summa summarum* címmel egy hosszú iratban foglalta össze gondolatait az egyházunk helyzetéről.¹⁰ Az egyházi élet és a politika összefonódásából kiindulva szólt a személyi kérdések, a teológia, az igehirdetés, a sajtó, az egyház- és gyülekezetkép eltorzulásáról.

Az egyház megújulását radikálisan szorgalmazók közössége 1989-ben adta közre a Kiáltó szó című reformiratot.¹¹ A megfogalmazók szerint az egyház vezetése csak elegegeti a megújulás jelszavait, de semmi lényegeset nem tesz a cél érdekében. Hangsúlyozták az elmúlt évtizedek átfogó kritikai elemzésének, a zsinat összehívásának és széleskörű előkészítésének, a közügyek sajtóbeli nyilvánosságának, a lelkészképzés reformjának, a diákotthonok alapításának, az evangélizációs munka felújításának szükségességét. Elhatározták a Megújulási Mozgalom megalapítását, hogy összegyűjtsék azokat, akik egyetértenek az iratban foglaltakkal. A szervezet egy nyilvános alakuló ülést leszámítva, ahol megjelentek az egyház-vezetéssel szimpatizálók és így az irattal szembehelyezkedők is, több életjelet nem adott magáról.

A zsinatok kora

Magyarországon 1989-ben a független szervezetek és az újonnan alakult pártok Ellenzéki Kerekasztalt hoztak létre, amelynek keretében egyeztettek a jövő társadalmáról alkotott véleményüket.¹² Ezzel az összefogással ült le tárgyalni az MSZMP, és a nemzeti egyeztető tárgyalásokon kidolgozták a békés átmenet lénye-

⁹ *Javaslatok* Kerlg 1991/10.: 38–41.

¹⁰ Dóka Zoltán: *Summa summarum* Kerlg 1989/1–2.: 44–57.

¹¹ *Kiáltó szó* Kerlg 1989/3.: 1–3.

¹² Richter Anna: *Ellenzéki Kerekasztal (portrévázlatok)* Bp. 1990.

gi pontjait. 1989-ben megszűnt az állami egyházellenőrzés kormányzati szerve az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH)¹³, október 23-án, az 1956-os forradalom kitérésének napján kikiáltották a köztársaságot, 1989 elején életbe lépett az egyesülési jogról¹⁴, majd egy év múlva az egyházakról¹⁵ szóló törvény, az állam és az egyházak közötti egyezményeket felbontották, és 1990 márciusában megtartották az első szabad parlamenti választást. A politikai életben teljesen új korszak kezdődött. A társadalmi élet sok területén azonban nem következtek be ekkora változások. A korábbi rendszer haszonélvezői gazdasági hatalommá konvertálták kapcsolatrendszerüket, de beépültek az összes új politikai pártba, a jelentősebb társadalmi szervezetekbe is. Az új hatalom számos területen kompromisszumra kényszerült a régi rendszer információkkal és kapcsolatokkal rendelkező tagjaival.

Az evangélikus egyház és az állam közötti egyezmény felbontásával és a népköztársaság megszűnésével az 1966-ban egy kétnapos zsinaton meghozott, és akkor még hatályos egyházi törvénykönyv alapjai rendültek meg. Ennek a törvénykönyvnek az eszmei alapját annak preambuluma, az Ünnepélyes Nyilatkozat képezte, amelyben ez állt: „a Magyarországi Evangélikus Egyház ... a szocializmust építő Magyar Népköztársaság törvényes rendjének megbecsülésével, a megkötött egyezmények szerint a kölcsönös bizalom és megértés szellemében végzi igehirdető munkáját, és szolgáló szeretettel vesz részt népünk építő munkájában a jobb és emberibb életért.”¹⁶ Az Országos Presbitérium 1990. november 15-én deregulációról határozott, visszavonták az Ünnepélyes Nyilatkozatot, és a törvényekben a Népköztársaság szót Köztársaságra változtatták. Ezzel a döntésével a Presbitérium azonban törvénytelenül magához vonta a zsinat kizárólagos jogkörét, több mint egy évet várt feleslegesen a közjogi helyzet követésével, valamint azt a látszatot kívánta kelteni, hogy egyházunkban elindultak a változások.

Egy új zsinat összehívását már többen régebb óta szorgalmazták, végül 1990 őszén kitérték a zsinat kezdetét 1991. június 8-ára.¹⁷ Az Ordass Lajos Baráti Kör a Független Jogász Fórumhoz fordult szakvéleményért: alkossanak véleményt egyházunk belső szabályairól. A Fórum véleménye szerint a törvényeink hibásak, de azok alapján kellő önmérséklettel az egyház kormányozható.

A zsinat összehívását követően előkészítő munkacsoportok alakultak, amelyek különböző témakörökben gyűjtöttek és dolgoztak ki javaslatokat. Zsinati fórumokat hívtak össze, amelyeken bárki elmondhatta javaslatait.

Még a zsinat megalakulása előtt egyértelművé vált, hogy a viták az egyház struktúrájának, és azon belül is az egyházkerületek (püspökségek) számának és földrajzi beosztásának kérdése körül csúcsosodnak majd ki. Dr. Harmati Béla, a Déli Egyházkerület püspöke, rangidős püspök már 1991 áprilisában leírta az egyház hetilapjában, hogy nincs szükség több kerületre.¹⁸

A választások lezajlását követően 1991. június 8-án összeült a zsinat. Első kihívásként asztalára került egy javaslat, amely a múlttól való elhatárolódást demonst-

¹³ 1989. évi 14. törvényerejű rendelet, hatályos 1989. június 30-tól.

¹⁴ 1989. évi II. törvény, hatályos 1989. január 24-től.

¹⁵ 1990. évi IV. törvény, hatályos 1990. február 12-től.

¹⁶ *Ünnepélyes Nyilatkozat* in: *Egyházi törvények II. kiadás Bp., 1978.*

¹⁷ Harmati Béla: *Zsinati előkészületek* EvÉl 1990.12.09.

¹⁸ Dr. Harmati Béla: *Zsinati realitások* EvÉl 1991.04.21.

rálta volna. Ennek részleteiről később szó lesz, itt csak annyit rögzíték, hogy ez a javaslat nem kapott többséget. A zsinat első döntései között módosította azt a szabályt, hogy a törvényhozó testület elnöksége automatikusan az egyház Országos Elnöksége, ehelyett választást írt elő.

A zsinat saját munkamódszerének és céljainak meghatározásakor rögzítette, hogy teljesen új törvénykönyvet akar alkotni. A munkát kezdetben 2-3 évre becsülték, végül szűken fértek csak be a hatéves ciklusba. Az egyház közvéleményében az a kép alakult ki, hogy a zsinat munkája lassú, átláthatatlan. Ne feledjük, az egész ország ekkor tanulta újra a demokrácia szabályait! A látszat ellenére azonban tartalmas munkával komoly döntések előkészítése folyt. Újra kellett szabályozni az egyházi élet összes területét, meg kellett alkotni olyan munkaágak törvényeit, amelyeket a proletárdiktatúra időszakában az egyház nem végezhetett, a központi irányítású egyházmodell helyett át kellett térni az alulról építkező szervezetre. Számos új résztörvény született, amelyek folyamatosan álltak össze egészszé, köszönhetően néhány zsinati tag emberfeletti kodifikációs és szerkesztési munkájának. Mivel alulról felfelé haladtak a struktúra szintjein, a végére maradt a legkényesebb kérdés, az egyházkerületi törvény. Az első térképábrák már 1992-ben napvilágot láttak¹⁹, de az első vita csak 1995 őszén folyt.²⁰

Tartalmi, egyházas, missziói szempontok hangsúlyozása vegyült vulgáris érvekkel, mint pl. mit szól a világ ahhoz, hogy „több lesz a főnök”. A több kerületet akarók utaltak a hagyományokra, hangsúlyozták, hogy más püspökképet kell megvalósítani, hogy az egyház vezetését közelebb kell vinni a gyülekezetekhez, élő vidéki centrumokat kell létrehozni. A kétkerületes beosztás hívei elsősorban anyagi érveket hangoztattak, és azt, hogy nincs meggyőző indok a változtatás mellett. A külső szemlélő azonban nem tudott szabadulni attól a gondolattól, hogy sokan a status quo fenntartásában érdekeltek. Harmati Béla személyi kérdéssé súlyosította az ügyet, bejelentve lemondását a struktúra átalakításának esetére.²¹

A helyzet annyira elmérgesedett, hogy a zsinati munka egyik motorja, Zászkaliczky Péter, az egyház szervezetével foglalkozó bizottság elnöke, az ellen való tiltakozásul, hogy Harmati Béla tisztségének sorsát tette a struktúra átalakításának függvényévé, lemondott mandátumáról.²² A különböző variációkról szóló szavazásokon érdekes, néha ellentmondó eredmények születtek. Az 1996. júniusi ülésen a kétkerületes rendszert támogatta 47%, a háromkerületest 43%, de egy következő kérdésnél 80%-ot kapott a változtatási szándék. Külső szemlélőnek úgy tűnhetett, hogy a zsinat egyéni és csoportérdek szerint polarizálódik. (Érdekes adalék a szereplőkről alkotott képhez, hogy Harmati Béla a bizottsági elnök távozását így kommentálta: „Furcsa gondolkodás az, amelyik azt feltételezi, hogy »ha az én véleményem nem vihető keresztül, akkor lemondok«.”²³) Harmati Béla időközben megerősítette lemondási szándékát²⁴, ugyanakkor néhány korábbi ingadozó

¹⁹ Zászkaliczky Péter: *Egyházkormányzati szintek és területi rendezés* EvÉl – Zsinati híradó 1992.09.20.

²⁰ Dr. Sólyom Jenő: *Az első zsinati vita a területi beosztásról* EvÉl – Zsinati híradó 1995.11.05.

²¹ Idézi dr. Koczor Zoltán: *Bölcsék ostobasága, vagy obstrukció?* EvÉl – Zsinati híradó 1996.07.28.

²² Zászkaliczky Péter zsinati tag, bizottsági elnök lemondó levele Kerlg 1996/31.: 7–9.

²³ D. dr. Harmati Béla: *Régi és újabb félreértések* EvÉl – Zsinati híradó 1996.07.28.

²⁴ „Újra megerősítem azt a bejelentésemet, hogy a háromkerületes vagy területes rendszer bevezetését nem vállalom...” Dr. Harmati Béla püspöki jelentése in: *Közgyűlés a Déli Egyházkerületben* EvÉl 1996.12.15.

véleménye határozottabb lett a változtatás mellett. Az országos felügyelő is kijelentette: "Az egyház korlátozását célzó négyzintes, kétkerületes struktúra alkalmatlan a fejlődésre."²⁵ A zsinat tagjai közül talán többen megrettentek attól, hogy kitűzött céljuk elérése nélkül köszönt rájuk az időszak vége, így aztán az utolsó pillanatban mégis többséget kapott egy olyan beosztási rend, amely három kerületet tartalmaz, és azok közül csak az egyik székhelye lehetett volna a fővárosban.

Ezzel lezárult a 90-es évek első zsinati ciklusa. A struktúra kérdése felszínre hozta az egyházvezetés belső ellentéteit. A zsinat az átmenetet azonban úgy szabályozta, hogy arra hároméves felkészülési időt hagyott, amelyet többen a visszarendeződés lehetőségeként éltek meg.²⁶ Fontos vívmánya volt az 1991–97-es zsinatnak az Evangélikus Élet hetilap mellékleteként időnként megjelenő Zsinati Hírmondó. Megszületett az Evangélikus Közlöny is, amely az egyházi közélet hiteles orgánuma lett.

Mivel több jelét is éreztük annak a veszélynek, hogy az egyház vezető püspöke a kétkerületes struktúra visszaállítására készül, kis alkalmi lapot indítottunk 1997 őszén 2001 felé címmel, amelynek segítségével elő akartuk segíteni az átmenetet.

1998. február 28-án összeült az új zsinat, amelynek a mandátuma csak a 2000-re kitűzött általános tisztújításig tartott. Ez az alig több mint két év az egyházkerületek száma feletti vitának és határaik tologatásának jegyében telt el. Összesen még háromszor rajzolták át a térképet, végül megmaradt a háromkerületes modell, de kettőnek a székhelye is maradt Budapesten. Annak ellenére, hogy a régi kettő és az új három kerület között jogfolytonosság nem áll fent, a hivatalban lévő püspököket személyükben jogfolytonosnak mondta ki a zsinat. Harmati Béla sem váltotta be lemondási ígéretét. Néhány jellemző esemény ezekből az évekből: szükségesnek látszott egy olyan nyilatkozat megfogalmazása és aláírása az egyház és a zsinat vezetői részéről, hogy megtartják a törvényeket;²⁷ hat lemondás is kifejezte egyes tagok tehetetlenségérzetét; Harmati Béla az egyik neki nem tetsző szavazási eredményt követően megszervezte 22 tag demonstratív kivonulását, ezzel határozatképtelenné téve a zsinati ülészakot. Ekkor fogalmazott így az egyik küldött: „A püspök-elnök szétverte a zsinatot.”²⁸

Illendő, hogy az 1998–2000-es zsinatról is elmondjuk a pozitívumokat. Pontosan szabályozták az átmeneti időszak lépéseit, végül rögzítették a háromkerületes struktúrát, újraalkották az 1997-ben nagyon gyengére sikerült gazdasági törvényt, és jelentős munkát végeztek a jogharmonizáció, az ellentmondások megszüntetése terén.

Néhány fontos új jelenség egyházunkban

Már az új (állami) egyesülési törvény megalkotása előtt több egyházi egyesület, társadalmi szervezet is alakult. 1988-ban az egykori püspök emlékét őrzők, és az egyház radikális megújítását szorgalmazók megalapították az Ordass Lajos Baráti

²⁵ Frenkl Róbert: *Holtpont!?* EvÉl – Zsinati híradó 1997.03.23.

²⁶ *Ülésezett az Országos Presbitérium* EvÉl 1997.06.01.

²⁷ *Nyilatkozat* EvÉl – Zsinati híradó 1999.02.07.

²⁸ Abaffy Zoltánt idézi ifj. Zászkaliczky Pál: *Jelentés a karzatról A zsinat 1999. október 1–2-i üléséről 2001 felé* 1999.10.21.

Kört. Elindították negyedéves lapjukat Keresztyén Igazság címmel, amely számos dokumentum és tanulmány közlésével a hivataloson kívüli nyilvánosság jelentős terévé vált. Jelentős emellett a könyvkiadói tevékenységük is.

1988-ban megalakítottuk a Magyarországi Evangélikus Ifjúsági Szövetséget (MEVISZ), amely több hiányterületet is megcélzott munkájával. A legerősebb munkaága a fogyatékkal élőket segítő szakcsoport, a Bárka lett, de fiataloknak szóló folyóiratot adtunk ki (Hang), konferenciákat, találkozókat, hittanversenyt szerveztünk, megjelentettünk több könyvet is egyházunk közelmúltjáról.

Megalakult több olyan mozgalom is, az Evangélikusok Közössége az Evangéliumért, az Evangélikus Belmissziói Baráti Egyesület, amelyek a belmissziót, az evangélizációt tartják legfontosabb feladatuknak.

Egyházunk sajtóélete is gazdagodott. Több új központi lap (Misszió, Credo) és számos gyülekezeti újság, értesítő jelenik meg. Rendszeres tévé- és rádióműsorokkal jelentkezik az egyház. Tartalmas honlapok is elérhetők már a világhálón.

Miután 1989-ig egyházunknak a Teológiai Akadémián kívül nem volt oktatási, nevelési intézménye, 2000-re 14 óvoda, 4 általános- és 11 középiskolánk, 3 diákotthonunk lett. Számos új szeretetotthon indult ezekben az években, és megkezdődött egy evangélikus kórház szervezése is.

Jelentős kérdés – mind a mai napig – az egyházak kárpótlása is. Ingatlant csak oktatási és hitéleti célra kaptunk vissza, jövedelem előállítására képes ingatlanok, földek, tulajdonrészek állami pénzjáradék formában kerültek megváltásra.

Elhatárolódás a múlttól

A szocialista rendszer bukása óta mind a világi, mind az egyházi közéletben folyamatosan jelenlévő kérdés volt a korábbi rendszerhez való viszony, illetve az attól való elhatárolódás. Három kísérletet szeretnék bemutatni, amelyek jól érzékeltetik a Magyarországi Evangélikus Egyház tagjainak, vezetőinek a mélyreható változásoktól való idegenkedését. (Megjegyzendő, hogy ez a társadalmi, politikai életben sem volt másként.)

A zsinat 1991-re történő összehívása után merült fel az a gondolat, hogy az 1966-os törvény alapján összehívott testület ne végezzen más tevékenységet, mint azt, hogy megalkot egy új, demokratikus szabályoknak megfelelő zsinatról szóló törvényt, majd oszlassa fel önmagát, és csak az új törvény alapján megválasztott új zsinat végezze el a többi érdemi munkát.²⁹ Ez a megoldás egyszerre jelentett volna cezúrát, elhatárolódást a régi elvektől, valamint a jogi folytonosságot fenntartva kifejezte volna, hogy nem forradalom zajlik, hanem szabályozott, legitim átmenet. A MEVISZ a javaslat mögé állt, és országos aláírásgyűjtést kezdeményezett. A 700-nál is több aláírást tartalmazó íveket átadtuk a zsinat alakuló ülésén. A támogatók között volt számos lelkész, esperes, teológiai tanár, világi vezető és egyszerű gyülekezeti tag.³⁰ A zsinat napirendjére tűzte a kérdést, azonban azonnal módosító, elterelő javaslatok is érkeztek, végül elvetették. Jól jellemzi a körülményeket, hogy volt olyan egyházi alkalmazásban álló zsinati tag, aki korábban aláírta a támogató

²⁹ A MEE gyülekezeteinek és lelkészeinek írt körlevél megjelent a MEVISZ-hírmondó 18. (1991.02.06.) számában; *MEVISZ felhívás a zsinatról* Kerlg 1991/9.: 54.

³⁰ Az aláírásról statisztika is megjelent a MEVISZ-hírmondó 21. (1991.09.20.) számában

íveket, majd a törvényhozó testületben ellene szavazott. Az egyház vezetői nem értették meg és nem fogadták el az elhatárolódás gondolatát, ezért ellene érveltek. A MEVISZ elnöke a szavazás után le is mondott zsinati tagságáról.³¹

A zsinat ennek ellenére érezte, hogy valamilyen gesztust kell tennie. Már az első ülészakon beterveztettek egy nyilatkozatot, amely szembenezés és bűnbánat kívánt volna lenni. Természetesen ezt is „szétmódosították”, a méltóságteljes közfelkiáltás helyett csak módosítgatás lett, a javasolt határozott, karakteres mondatokat a többség elvetette.³² Az országos felügyelő így fogalmazott: „Mégsem sikerült eddig a zsinaton egy, a múltat lezáró nyilatkozatot elfogadni.”³³ A harmadik ülészakon végül is elfogadott szöveg általánosra sikeredett, mindenkit „egy kalap alá vesz”.³⁴ Nem tesz határozott különbséget az elmúlt rendszer szenvedői és haszonélvezői között, amikor így fogalmaz: „Sajnálattal kell tudomásul vennünk, hogy a megfélemlítés elmúlt időszaka ... egyházunk egyes vezetőinek és tagjainak megpróbáltatását és meghurcolását, igehirdetői, lelképásztori, tanító és szeretetszolgálatok korlátozását jelentette.” Nem nevezi néven sem a külső kényszerítő erőket, sem azok belső kiszolgálóit. Az általánosság langymelegébe rejtőzve könnyű ilyen mondatot is leírni: „Bánjuk, amit elköveltünk, szánjuk, amit elmulasztottunk.” Sőt, a kibúvó is egyből megvan: „A félelem légköre eluralkodott egyházunkban is, csakúgy, mint a társadalom egészén.” Kijelölik a feladatok is, hogy a „múlt részletes elemzése szakemberek feladata”, de ennek érdekében a hivatalos egyház semmit sem tett az azóta eltelt 14 évben. Szép mondat a következő is: „Reméljük, hogy az Istentől nyert bűnbocsánat öröme szétárad egész egyházunkra, s arra indít, hogy egymásnak is megbocsássunk”. De hol marad a bocsánatkérés? Nem ez lenne az első az emberi viszonyok rendezésében?

Az egyházunk egyik legnagyobb tehertétele – többek szerint mind a mai napig³⁵ – a teológiai tisztulás késlekedése. Az egyház hasznosságát, létjogosultságát a szocializmusban megmagyarázni akaró diakóniai teológia az egyház alapfeladata meghatározásakor az igeszolgálat mellé emelte a jó cselekvését, a szolgálatot. Ezzel a szocialista rendbe való beilleszkedésre buzdított,³⁶ és a szolgálat teológiája a kiszolgálás teológiájává vált.³⁷ Erről írt kritikai elemző tanulmányt Vajta Vilmos,

³¹ Dr. Cserháti Péter lemondó levelét közli a MEVISZ-hírmondó 21. (1991.09.20.) száma

³² Dr. Boleratzky Lóránd: *Töprengés egy zsinati döntés felett* KerIg 1992/13.: 39–41.

³³ Dr. Frenkl Róbert: *Politikai teológia* EvÉl 1991.12.01.

³⁴ *A Magyarországi Evangélikus Egyház Zsinatának Nyilatkozata* EvÉl Zsinati Hírmondó 1991.12.08. A következő idézetek innen.

³⁵ id. Magassy Sándor: „Evangélikus” hittankönyveink sorozat a KerIg 21–24. számaiban; Isó Dorottya: *A velünk élő diakóniai teológia* KerIg 2004/63.: 17–22.

³⁶ „A diakóniai teológia nemcsak a kommunista államhatalommal való kompromisszum jegyében született, hanem már azzal az igénnyel lépett fel, hogy a hívő embert »felszabadítsa« a szocialista társadalmi rendszer szolgálatára.” ifj. dr. Fabiny Tibor: *Egyház és politika, egyház és közélet* in: *Evangélikus naptár 2004 Bp.*, 2003.: 58–62.

³⁷ „Jézus a nagy Diakonos, aki emberréletével és minden cselekedetével szolgált. Őt követve kell a diakóniai szolgálatot végezni mind a gyülekezetben, mind a társadalomban. Ezzel »nyert igazolást« Káldy elképzelése az evangélikus egyháznak a szocializmusban betöltött helyéről és szerepéről. E teológia kizárólagos hirdetése nem tűrt meg az egyházban semmilyen más gondolati rendszert. ... A szolgálat hirdetése azonban mindinkább a kiszolgálás teológiájává lett.” Mirák Katalin: *Bevezetés Az evangélikus egyház Magyarországon (1945–1991)* in: Mirák Katalin (szerk.): *Nem voltam egyedül Beszélések az evangélikus közelmúltról I. kötet* Bp., 1995.: 13–26.

az LVSZ Ökumenikus Intézetének nyugalmazott igazgatója.³⁸ Amikor 1989-ben az akkor Svédországban élő egykori hazánkfiát a Teológiánk díszdoktorrá avatta, ő ennek elfogadásául egy feltételt szabott: jelenjen meg az egyházunk kiadásában könyvének magyar fordítása. Ennek a munkának a kiadása nagyban hozzájárult volna ahhoz, hogy elindulhasson végre a teológiánk megtisztulása. A feltételes mód oka, hogy egyházunk a mai napig nem váltotta be ígérését.

Személyi kérdések

Istennek hála, a hirdetett ige hitelességének és a szentségek működésének nem akadály a emberi bűn és alkalmatlanság. Isten szava ezek ellenére is működik. Ugyanakkor az egyháznak mint földi szervezetnek az emberek szemében is hitelesnek kell lennie ahhoz, hogy küldetését eredménnyel betölthesse. Éppen ezért okoztak jelentős teherfételt azok a legitimációs problémák, amelyek egyes egyházi vezetőkkel kapcsolatban felmerültek, és az érintettek ellenérdekeltsége miatt nem oldódtak meg.

A 22/1957-es törvényerejű rendelet állami hozzájárulást ír elő az egyházi vezető tisztségek betöltéséhez.³⁹ Az 1966-os egyházi törvény a püspökjelölés jogát az egyházkerületi presbitérium számára tartja fent.⁴⁰ Még ezeknek az egyházat szabadságában korlátozó szabályoknak sem felelt meg az a püspökjelölési folyamat, amelyre Káldy Zoltán halála után került sor a Déli Egyházkerületben. Az MSZMP vezető testületi ülései napirendi jegyzékeinek megjelenése óta tudjuk, hogy 1987. május 19-én a Politikai Bizottság foglalkozott a Déli Egyházkerület megüritült püspöki tiszttét betöltő személyekkel.⁴¹ Tíz nap múlva az Elnöki Tanács (a kollektív államfői testület) is megadta a hozzájárulását Harmati Béla püspökké választásához.⁴² (Érdekes, hogy a Magyar Közlönyben megjelent szöveg a másik jelölt nevét nem tartalmazza.) Csak ezt követően ült össze a jelölésre jogosult kerületi presbitérium, hogy megnevezze a jelöltjeit.⁴³ Az időrendiség azt mutatja tehát, hogy az illetékes

³⁸ Vilmos Vajta: *Die „diononische Theologie“ im Gesellschaftssystem Ungars* Frankfurt a. M. 1987.

³⁹ „A magyarországi református és evangélikus egyházak püspöki ... állásának betöltéséhez, illetőleg a felmentéshez a Népköztársaság Elnöki Tanácsának előzetes hozzájárulása szükséges.” 1957. évi 22. számú törvényerejű rendelet az egyes egyházi állások betöltéséhez szükséges állami hozzájárulásról: 1.§. (2)

⁴⁰ „A püspök és az egyházkerületi felügyelő választását az egyházkerületi presbitérium úgy készíti elő, hogy ... jelöltet vagy jelölteket nevez meg a gyülekezeti presbitériumok számára.” 1966. évi II. tv. 91.§.

⁴¹ „1987. május 19. ... Különlélek: – Egyházpolitikai kérdések. (Előzetes hozzájárulás egyes egyházi személyek tisztségre jelöléséhez: Dankó László, Seregély István, Konkoly István, Gyulai Endre, Tóth Szöllös Mihály, Harmati Béla)” *Az MSZMP központi vezető szervei üléseinek napirendi jegyzékei 1956–89* PC CD-ROM, Bp., 2003.

⁴² „A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 11/1987. számú határozata a Déli Evangélikus Egyházkerület új püspökének megválasztásához szükséges előzetes hozzájárulásról. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa Dr. Harmati Béla evangélikus lelkésznek, a Lutheránus Világszövetség osztálytitkárának a Déli Evangélikus Egyházkerület püspökévé történő megválasztásához hozzájárul. Bp., 1987. május 29.” *Magyar Közlöny* 1987. szeptember 1. 38. szám

⁴³ „Feljegyzés Készült 1987. június 1-én, a Déli Egyházkerület Tanácstermében tartott Kerületi Presbitériumi ülésének előértekezletén. ... Nagy Gyula püspök-elnök elmondja ... a megbeszélések eredményét egyeztetttük az ÁEH-val. Erre az 1957. 22. tvr. miatt volt szükség. A személyek választhatóságára az előzetes engedélyt az Elnöki Tanács megadta.” *Evangélikus Országos Levéltár Déli Kerület Iktatott iratok* 116/1987.

testület nem élhetett szabadon jelölési jogával, azaz a jelölési-választási folyamat törvénytelen volt, illegitimitással terhelve meg a püspöki tiszt betöltőjének személyét. (Megjegyzendő, hogy valószínűleg a püspökválasztás a proletárdiktatúra ideje alatt mindig így folyt, de ez a választás a 90-es éveket is meghatározta.)

A soron következő püspökválasztás is kérdéseket vet fel. Az 1966-os törvények még a „fáradhatatlan vezetők” jegyében fogantak, nem foglalkoztak a püspöki szék megüresedésének kérdésével.⁴⁴ Ennek ellenére korábban többen is nyugdíjba vonulással hagyták el ezt a tisztséget. Dr. Nagy Gyula püspök 1989 őszén bejelentette, hogy 1990. március 1-től nyugalomba vonul. Ezt a kérelmét az egyház nyugdíjosztálya nem tárgyalta, személyére vonatkozó határozat nem született addig az időpontig, amikor az egyházkerületi presbitérium a püspökválasztást elrendelte.⁴⁵ Szebik Imre tehát olyan püspöki székbe lett megválasztva, amely nem volt üres.

A személyi kérdések között kell említeni a rehabilitáció kérdését is. Az országos politikai életben számtalan jogszabály született, per folyt, amelyek igyekeztek a kommunizmus bűneit jogi úton eltörölni, az áldozatoknak, illetve utódaiknak elégtételt adni. Egyházunkban is folyamatosan lebegtetett téma volt a rehabilitáció, ahelyett, hogy méltó módon, lelkiismereti kötelesség gyanánt elégtételt adtak volna az elmúlt rendszer jogtalanul elítélteinek, meghurcoltjainak, mellőzöttjeinek. Az Országos Presbitérium 1992 novemberében összeállított egy nyilvánosságra nem hozott, időközben 96 fősre bővült névsort a rehabilitálandókról, amelyen mártírok és megkérdőjelezhető múltú személyek egyaránt találhatóak. Amikor az OLBK lapja ezt közölte⁴⁶, Harmati Béla indiszkrécióval vádolta őket.⁴⁷ Többen visszautasították a névsorban való szerepeltetésüket, illetve a folyamat szegyeneljes voltáról írtak.⁴⁸ Végül, közel öt évvel Magyarország államformájának megváltozása után a zsinati törvényt alkotott a joghátrányok semmissé nyilvánításáról.⁴⁹ Ezután lehetővé vált, hogy egyházi bíróságok szabályos rehabilitációs eljárást folytathassanak le, és megsemmisítsék a korábbi elítélő határozatokat, egyházkormányzati intézkedéseket. Szégyen azonban, hogy pl. Ordass Lajos ügyében özvegyének kellett az eljárást elindítania, az egyház ezt hivatalból nem tette meg.⁵⁰ Összesen csak néhány per folyt le, ez a módszer sem adott átfogó rendezést.

Napjaink egyik legfeszítőbb személyi kérdése az ún. „ügyökkérdés”. Az állambiztonság rendszere – a Stasi-hoz, a Securitate-hoz, a KGB-hez hasonlóan – minden képzeletet felülmúlt, egyes adatok szerint a teljes lakosság több mint

⁴⁴ „A püspököt a lelkészek sorából élethossziglan választják az egyházkerület gyülekezeteinek presbitériumai, egyszerű szavazati többséggel.” 1966. évi II. tv. 90.§. (1)

⁴⁵ Tekus Ottó és Ittész Gábor 1990. február 19-én kelt bírósági beadványa; a MEE Országos Bíróságának 31/1990. sz. ítélete; Ittész Gábor, id. Magassy Sándor és Tekus Ottó levele az Esperesi Értekezlethez; az Esperesi Értekezlet válasza: Kerlg 1990/6.: 13–21.

⁴⁶ Kerlg 1993/17.: 43–44.

⁴⁷ Dr. Harmati Béla: *Helyreigazítás* Kerlg 1993/18.: 23.

⁴⁸ Balikó Zoltán, Dr. Boleratzky Lóránd, id. Magassy Sándor, Weltler Sándor, Zászkaliczky Pál, Zászkaliczky Péter írása: Kerlg 1993/18.: 24–33.

⁴⁹ *Törvény az 1938 és 1990 közötti törvénysértően alkalmazott joghátrányok semmissé nyilvánításáról* EvÉI – Zsinati híradó 1994.07.24.

⁵⁰ A keresetet, az ügyészi indítványt és az 1995. október 5-én kelt ítéletet lásd: Kerlg 1995/28.: 19–34.

1,5%-át megfigyelés alatt tartották még a rendszerváltás évében is.⁵¹ (A továbbiakban állambiztonság alatt elsősorban a belső elhárítást értem, azaz a proletárdiktatúrában rendszerellenesnek számító személyek és tevékenységek megfigyelésével foglalkozó rendőri részleget. Külszolgálatban dolgozó egyháziaknak vélhetőleg a hírszerzéssel volt kapcsolatuk.) Az egyházak nyilvánvaló céltáblái voltak a titkosszolgálatoknak, hiszen a korábbi sokszínű társadalmi rétegződésből mindent betiltottak a proletárdiktatúrában (egyesületeket, alapítványokat, klubokat, stb.), az egyházakat kivéve. Ugyanakkor az 1956-os forradalmat követő visszarendeződés után az egyházellenes küzdelemben a nyílt korlátozást és üldözést felváltotta egy sokkal ravaszabb taktika, a belülről való szétzilálás, korrumpálás, lejáratás. Ehhez pedig minél több együttműködő személyt kellett egyházon belül találni. A téma egyik kutatójának becslése szerint a katolikus egyházban a papok és más egyházi alkalmazottak körében 20%-os volt az ügynökpenetráció.⁵²

A magyar parlament 1993 óta több alkalommal is foglalkozott a közélet szereplői átvilágításának kérdésével, de az egyházak ebből mindig kimaradtak, illetve önkéntes alapon kérhettek igazolást az érintetlenségükről. Ezt néhányan megtették, de általános elvárás nem született. Időről-időre felbukkantak nevek, névsorok, amelyek átláthatatlan szempontok szerint szelektáltak, legtöbbször politikai indíttatással feketítve be közéleti szereplőket. A közelmúltban pl. az interneten megjelent egy névsor⁵³, amely 219 nevet tartalmaz, köztük 60 egyházi személyét, benne 5 evangélikust. A megnevezettek közül volt, aki cáfolta ügynök-múltját⁵⁴, volt, aki beismerte azt, hangsúlyozva, hogy kárt senkinek sem okozott.⁵⁵ Az egyik közéleti havi lapban idén februárban megjelent egy dokumentum, amely alapján 7 evangélikus lelkész-ügynök egyértelműen azonosítható (továbbá több református is).⁵⁶ Miközben az érintettség felszínre kerülése teljesen esetleges, aközben az egyik tekintélyes kutatóintézet a teljes ügynöklista feltárására és nyilvánosságra hozatalára készül.⁵⁷

Szégyellem, hogy az egyház, amely kimeríthetetlen erőforrással rendelkezik a bűnbánat és a megbocsátás kérdésében, amelynek kötelessége a tiszta emberi kapcsolatok építése, nem követeli saját magával és funkcionáriusaival szemben a teljes transzparenciát. Ezt a lépést a proletárdiktatúra összeomlása után azonnal meg kellett volna tenni. Ez akkor nem történt meg, így a felszabadító megtisztulás helyett ma is alattomos terhek cipelése a sorsunk.

Örömteli azonban, hogy egyházunk Országos Elnöksége mintha többre is elszánta volna magát. A nevek nyilvánosságra kerülése kapcsán kiadott nyilatko-

⁵¹ „1989 közepén az operatív nyilvántartóban 164900 név szerepelt.” *Az ügynökbeszerzés még 1989-ben is gőzerővel folyt* (2005.03.03.)

⁵² Czene Gábor: *Ügynökök és vértanúk egyháza Levéltári kutatásairól nyilatkozik Szabó Gyula plébános* Népszabadság 2005.02.26.

⁵³ (2005.02.28.)

⁵⁴ Frenkl Róbert: *nem voltam ügynök, csak együttműködtem az államapparátussal* (2005.03.04.)

⁵⁵ Dr. Harmati Béla és Szemerei Zoltán nyilatkozata EvÉl 2005.03.13.

⁵⁶ Majsai Tamás: *Egyházak és titkosszolgálatok Esszé és dokumentumkiadás, I. rész* Mozgó világ 2005/2.: 3–33.

⁵⁷ *Az 56-os Intézet egy teljes ügynöklistára készül* (2005.03.02.)

zatokban leteszik voksukat az egyház közelmúltjának tudományos feldolgozása mellett.⁵⁸ Ez talán az egyetlen, amit ma az egyház jövőjéért ebben a nehéz kérdésben emberileg még megtehetünk.

Befejezés

A Magyarországi Evangélikus Egyház 1990-es éveiről szólva nem számolhattam be példanélküli növekedésről, a Szentlélek szelének viharairól. Szóltam viszont küzdelmeinkről, gyarlóságunkból eredő terhek cipeléséről, meghasonlottságainkról, belső ellentétjeinkről, lesújtó pillanatokról. Mindezek mellett mégis hiszem, hogy Jézus Krisztus az, aki megtartott eddig, erőt ad napjainkban, és megeleveníti a jövődőt.

Scholz László

Fából faragták

Ülök. Keresztbe hajtom két botom,
Fölállva járni nem bírnék velem,
De így emlékeztet: Krisztus jele
S a kínok titkán elgondolkozom.

Spes Unica

Feltámadás! Te volnál magyarázat,
Egyetlen, mely hűnyó élet-tüzet
Még elviselhetővé tesz. Gyalázat
Történelem, embersors Nélküled!

Lapzárta után kaptuk a hírt, hogy

Dr. h. c. Terray Lászlót

a norvég király a királyi érdemérem arany fokozatával tüntette ki.

A kitüntetettnek szeretettel gratulálunk,
és életére Isten áldását kérjük.

*Az Ordass Lajos Baráti Kör és
a szerkesztőbizottság*

⁵⁸ „A MEE Országos Elnöksége javasolja, hogy az Országos Közgyűlés állítson fel egy 3-5 tagú bizottságot, amely hivatott az ügynök-múlttal gyanúsított egyházi személyek iratainak feldolgozására, és az erről szóló jelentés elkészítésére.” *A Magyarországi Evangélikus Egyház Országos Elnökségének nyilatkozata* EvÉl 2005.03.13.

Ügynökkérdés a Deák téri gyülekezet múltjában*

Amióta az első ún. ügynöklista megjelent az interneten, napi témává lett a múlt rendszer titkosszolgálati hálózatának kérdése. Újabb és újabb listák jelennek meg a médiában, s ma már százával a tartalmilag kivonatolt jelentések is. Ezek a jelentések tartalmazzák annak az ügynöknek a fedőnevét, aki a jelentést adta, a dátumot, a jelentés tárgyát és a jelentést vevő titkosszolgálati tiszt nevét is. A tiszt a jelentés végén köteles volt azt értékelni, és feltüntetni, hogy az ügynököt milyen újabb utasítással látta el. A jelentéseken szerepel az is, hogy az a BM melyik osztályához és alosztályához tartozik, valamint ott van minden iraton az elmaradhatatlan jelzés is: „Szigorúan titkos!”

A közelmúltnak ezek a korábban féltve őrzött titkai kapnak egyre szélesebb körű nyilvánosságot. Annak az ügynöki hálózatnak a személyei és jelentései, amelyek a múlt rendszerben jelen volt az élet minden területén: családokban, munkahelyeken, szervezetekben és különféle közösségekben egyaránt. Az egyházakban is. Ezért sem hallgathatunk róla.

A Magyar Értelmező Kéziszótár szerint az ügynök kifejezés elsődleges, a kereskedelemben ma már kiveszőben, elavulóban lévő jelentése szerint üzletszerzőt jelent. De van egy politikai jelentése is, amelyik pejoratív, tehát rosszálló, elítélő: az ügynök „idegen, ellenséges hatalom érdekében tevékenykedő személy”. Tulajdonképpen ez sem fedti pontosan a ma közkeletűvé vált fogalom tartalmát. Mégis közmegegyezés van a belügyminisztériumi jelentések és a mai köznyelv szóhasználatá mögött: az ügynök szó azokat jelölte, akik szóban, írásban jelentéseket tettek a BM titkosszolgálatának személyekről, beszélgetésekről, találkozásokról, eseményekről. A kapcsolatrendszerben kialakult egy rangsorolás is: a nyilvántartás az ügynök mellett tudott ügynökjelöltről, társadalmi kapcsolatról, titkos megbízottról és titkos munkatársról is. A társadalmi kapcsolat az állambiztonsági szervekkel kötetlenebb kapcsolatban álló, elsősorban információkkal szolgáló személyt jelölt. A titkos megbízott elvi alapon is együttműködött, míg a titkos munkatárs a legmegbízhatóbb együttműködő személyeket jelölte. A hálózat szempontjából a titkos munkatárs a legmagasabb minősítést jelentette.

Talán soha nem lesz egyértelmű válasz arra, hogy napjainkban milyen hátsó szándékok, politikai vagy személyes érdekek húzódnak meg a kiszivárogtatásokban, az információk szelektálásának hátterében általában is, és külön az egykori titkosszolgálat és az egyházak kapcsolatrendszerének megszűltetésében. De attól is függetlenül, hogy milyen lesz az egykor titkosított állambiztonsági iratok megismerhetőségével kapcsolatos új törvényi szabályozás, a lavina elindult, és a jelek szerint már nem lehet megállítani. A Szlovákiához hasonló helyzettől még messze vagyunk, ahol a pártállami időszak minden korábbi titkos iratát már nyilvánossá,

* A Bp.-Deák téri gyülekezet képviselő-testülete előtt 2005. ápr. 4-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

mindenki számára hozzáférhetővé tették, de a közelmúlt kutatása és publikálása egyre gyorsabbá és teljesebbé válik nálunk is. Erre természetes, belső igénye is van mindazoknak, akik átéltek, átéltek ezt a korszakot: tudni végre arról is, ami titokban, a kulisszák mögött történt.

Csak sajnálni tudom, hogy az egyházon belüli titkosszolgálati múlttal, az ügynökkérdéssel nem számoltunk le mindjárt a rendszerváltozás után. Ezt magunktól kellett volna megtennünk magunkra nézve, mint ahogyan a többi egyháznak is. A megvallott bűn főlemel, és a bűnbocsánat lezárttá teszi. S ha az egyházon belül így zárjuk le a múltat, annak megvallását követő megtisztulással, nem nyugtalanítanak mindmáig az elfedett, így be nem gyógyult sebek, célt tévesztenének a kívülről táplált lejáratási szándékok, elkerülhető lett volna a sokakban megszülető csalódottság: hát még az egyháznak is van takargatnivalója?! De miért takargattuk? Magam a 90-es évek elején, akkor még egyházkerületi presbiterként javasoltam az egyik ülésen, hogy az egyházkerületi presbitérium, tisztségviselőivel és választott tagjaival közösen kérje az átvilágítást, ami nem kerülhetett végrehajtásra.¹ Így csak prédikációs illusztráció marad az a színes templomablakokkal kapcsolatos történet, amelyet Túrmezei Erzsébet is megörökített versében, s amely történet felidézésével egyik hetilapunk glosszája is elmarasztalja az egyházakat. Miért csak a templomablakok szentjei a kívülről átvilágított emberek, akik önmagukon keresztül átengedik a fényt?

Dr. Keken András érintettsége

Jelen írás egyedül dr. Keken András egykori Deák téri lelkészről szól. Ő már nincsen közöttünk, így a vele kapcsolatos tanúságtétel már a mi feladatunk. Nem megvédenem kell őt. Keken András magát védi meg, és igazolja az ügynöki jelentésekben. Ezeket csupán ismertetni kell, hiszen önmagukért beszélnek. Ezért használom vele kapcsolatban tudatosan a tanúságtétel kifejezést mint feladatot.

Harmincegy éve már annak, hogy Keken András meghalt. De aki csak a nevét ismeri is, tudja, hogy ezt a nevet mindenki szeretettel, tisztelettel és iránta érzett

¹ Dr. Sólyom Jenő egyházkerületi felügyelő jelentésének részlete a Déli Egyházkerület 1994. november 11-ei közgyűlésén: „Végül szólnom kell még egy ügyről. Egy évvel ezelőtt határozta el az egyházkerület presbitériuma, hogy kollektíven kéri és vállalja az ún. átvilágítást, a múltjával kapcsolatos vizsgálatot. Az ezzel foglalkozó állami bizottság a napokban kezdte el tevékenységét. Nem tudom, foglalkozni fognak-e egyházi személyekkel, ha azok maguk kéri az átvilágítást, csak jelezni szeretném, hogy az ügyet nem felejtettük el, s nem próbálunk meg időhúzással kibújni alóla.”

Dr. Sólyom Jenő egyházkerületi felügyelő jelentésének részlete a Déli Egyházkerület Presbitériumának 1995. április 28-ai ülésén: „Jogi, de más természetű ügy az ún. átvilágítás. Még 1993-ban határozta el az egyházkerület presbitériuma, hogy kollektíven vállalja és kéri az ún. átvilágítást, a múltjával kapcsolatos vizsgálatot. A parlament által elfogadott törvényben benne volt az, hogy bizonyos körben egyházi személyek és testületek is kérhetik átvilágításukat, még ha az nem is kötelező számukra. Dr. Boros Péter, az egyházkerület nemrég megválasztott ügyésze járt el az ügyben. Amint a mellékelt feljegyzésből kiderül, az alkotmánybíróság az erre vonatkozó paragrafust alkotmányellenesnek minősítette és megsemmisítette. Jelenleg az egyházi személyek nem is kérhetik az átvilágítást. Ugyanakkor az alkotmánybíróság javasolta az átvilágítandók körének újrászabályozását, ebbe belevonandónak javasolva bizonyos egyházi tisztségek betöltőit is. Amíg ez a törvénymódosítás meg nem születik, ebben az ügyben nem léphetünk, ami valószínűleg azt jelenti, hogy erre a presbitériumra az átvilágítás már nem is történhetik meg.”

megbecsüléssel említi. Emlegetjük el nem felejthető szolgálatait, páratlan intellektusát, széleskörű műveltségét, hatalmas tudásával együtt járó alázatát, csendes természetét, szelíd lelkületét és lényének mindmáig ható kisugárzását.

Mindezért megrázó sokaknak a terjedő hír: Keken András neve is szerepel a III/III-as ügynökök között. A szigorúan titkos jelentések között a „Virág” fedőnevű ügynök jelentései az övéi.

Magam egy jó éve tudom ezt anélkül, hogy utánakutattam volna. De Keken Andrásné a Történeti Hivatal Ügyfél- és Kutatószolgálati Osztályától kikérte a férjére vonatkozó anyagokat, amelyeket még életében, 2001-ben három tételben megküldtek neki. Ez az iratanyag mintegy háromszáz oldalnyi mennyiséget tesz ki. Ezeket a dokumentumokat eleinte Keken Andrásné őrizte, részleteiben többeknek meg is mutatta, majd mintegy rám bízva azokat, az ő tudtával nálam maradtak. Ezért érzem kötelességemnek a Keken Andrásra vonatkozó iratok ismertetését, és nem csak abban a vonatkozásban, mint aki egyik utódja is lehetett a Deák téri szolgálatban. Ugyanakkor köszönöm Mirák Katalin és Böröcz Enikő segítségét. Az ő kutatási eredményeik és a velük történt beszélgetések több biztonságot jelentenek.² A Keken Andrásnénak megküldött és az általuk kiegészített anyagok ismeretében is kijelenthető, hogy mindaz, ami a Történeti Levéltárban a mai napig Keken Andrásra nézve kutatható és fellelhető, azt viszonylag teljesnek lehet tekinteni. Természetesen segítségül vettem dr. Fabiny Tamás 1992-ben megjelent könyvét, Keken András életregényét is.

Egyre nehezebbé váló évtized

A háború után a totális államrendszer kiépülése során Keken András is az egyházunk elleni támadások egyik célpontja lett. Állambiztonsági megfigyelés alá 1947 decemberétől kezdve került. Összegyűjtötték ellene a háború évei alatt írt cikkeket, megnyilatkozásait. A terhelő bizonyítékok között ott van az „Amit minden evangélikusnak tudnia kell” című, Benkóczy Dániellel közösen írt hittankönyv következő részlete is: „A marxizmus, mint politikai és gazdasági irányzat Oroszországban valósult meg. Boldogságot ígért a népnek, de a helyzet csak annyiban változott, hogy azelőtt a cárok és a főurak, most pedig a népbiztosok rabigájában görnyed a dolgozó orosz nép. Oroszországban egymillió volt az evangélikusok száma. Amióta szovjeturalom van, nem élhetnek egyházi életet. Templomaikat elvették, papjaikat kiűzték vagy meggyilkolták”. Ezt az idézetet egy 1948. június 4-én keltezett feljelentés is tartalmazza. A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának címzett feljelentés szerint „Keken halálosan gyűlöli még azt a gondolatot is, amely odairányul, hogy a magyar nép Oroszországgal békében éljen. /.../ Az evangélikus egyházban ő Mindszentynek a megtestesítője és ezt ő nem is titkolja. /.../ Gyűléseken, megbeszéléseken sőt még az Igehirdetéseken is olyan témákat választ ki, amelyen keresztül támadni tudja a jelenlegi kormányzatot vagy annak vezetőit. /.../ Olyan emberekkel barátkozik, akik már a múltban is a nép ellenségei

² A férjére vonatkozó iratokat a Történeti Hivatal dr. Keken Andrásnénak anonimizálva küldte meg, felismerhetelenné téve a más személy azonosítására alkalmas adatokat, míg egy kutató számára ezek is hozzáférhetők. Másrészt Mirák Katalin által néhány olyan iratot is megismerhettem, amelyek hiányoztak a Keken Andrásnénak megküldött anyagból.

voltak és jelenleg is azok.” Más vádak mellett ezért kéri ellene a hatósági eljárást a feljelentés aláírói, az „Egyházukat szerető egyházfik”.³

Ellenőrizték levelezését is. Így megtalálhatók a dokumentumok között a címére írt és az általa írt levelek másolatai is, mellettük kísérőlapokon a rendszerezett adatok: feladó, postabélyegző kelte, címzett neve és címe, – és a fekete-fehér másolati technika kiegészítései, mint a boríték, a tinta vagy a gépszalag színének megjelölése.

A terhelő bizonyítékok között szerepel dr. Keken András igazgató-lelkész aláírásával az a levél is, amely a Pesti Evangélikus Egyház képviselőtestületének 1948. június 2-i nyilatkozatát tartalmazza, s elrendelte annak a következő vasárnap történő felolvasását az egyházközség minden szószékén. Ebben a képviselőtestület az egyházi iskolák tervezett államosításával kapcsolatban kinyilvánítja, hogy „jogainak és igazságának tudatában ragaszkodik iskoláihoz, azokról önként lemondani nem hajlandó, államosításuk ellen tiltakozik s azok megmentése érdekében kéri és várja a felsőbb egyházi hatóságok alkotmányos és törvényes erőfeszítéseit, s egyúttal azzal a kéréssel fordul a kultuszminiszter úrhoz, hogy az egyházi iskolák államosításának kérdését, mint olyan tervet, mely a magyar lelkek kívánatos békességét felboríthatja, vegye le a napirendről.”⁴

Keken András tisztában volt azzal, hogy mit kockáztat. Még ugyanezen a napon két tanú jelenlétében egy nyilatkozatot tett:

„Alulírott, dr. Keken András igazgató-lelkész a mai napon kényszer nélkül és szabadon kinyilatkoztatom, hogy minden nyilatkozatom, vallomásom egyházi ügyekben és egyházi személyeket illetően, valamint állásomról való lemondásom csak abban az esetben érvényes és hiteles, ha az alábbi három feltétel szerint történik:

1. Ha szabadlábbon teszem.
2. Ha törvényes egyházi felsőbbségem jelenlétében nyilatkozom.
3. Ha feleségem tudtával történik.

Amennyiben nyilatkozatom vagy vallomásom e feltételek egyikének nem felel meg, akkor azokért felelősséget nem vállalok, mert nyilvánvalóan fenyegetés vagy fenytés kényszerítésére tettem. Keken András igazgató-lelkész.”⁵

Az első házkutatást 1948. augusztus 20-án délután tartották nála, majd rövidesen, szeptember 8-án letartóztatták D. Ordass Lajos püspököt. Keken András következő vasárnapi igehirdetése, hirdetése és imádsága a bebörtönzött püspök melletti együttérzés és kiállás megrendítő vallomása volt. A szeptember 20-i presbiteri ülésen pedig az elnökség javaslatára a presbitérium tiltakozott a püspököt a sajtóban lejárató rágalomhadjárat ellen, a lemondását követelő nyilatkozatok ellen, és ünnepélyesen kinyilatkoztatta, „hogyan D. Ordass Lajoshoz, mint törvényesen megválasztott lelkészéhez és felszentelt püspökéhez változatlan hűséggel, tisztelettel és szeretettel ragaszkodik.”⁶

³ A nevek, a feljelentés jellege, stílusa azt valószínűsíti, hogy a feljelentés az Államvédelmi Osztályon belül született. Készítői még azzal sem voltak tisztában, hogy az „egyházfi” kifejezés nem az egyház tagjait jelöli.

⁴ Fabiny Tamás: Keken András életregénye, 158.

⁵ Fabiny Tamás: Keken András életregénye, 159.

⁶ Fabiny Tamás: Keken András életregénye, 169.

Mindezek alapján aligha lehet csodálkozni azon, hogy egy jó hét múlva a Népszava újságban a következő címen jelent meg cikk: „Távolítsák el Keken Andrást, Ordass püspök főtanácsadóját!” A rágalmakkal tele cikket más újságok cikkei is követték. Félreállítását végül is egyházi segédlettel hajtották végre, mint annyiszor máskor is: egyházi közérdekre hivatkozva az egyházmegye elnöksége függesztette fel hivatali állásából 1949. április végén, tekintettel arra, hogy „dr. Keken András igazgató-lelkésznek a Deák téri lelkészi körben való működése az állam és egyházunk közötti békés viszony fenntartását nagymértékben veszélyezteti.”⁷ Megindult ellene az egyházi fegyelmi eljárás is.

A közel egy évig tartó felfüggesztés Keken András letartóztatásával zárult. Az ávósok 1950. március 29-én éjjel jöttek érte, és vitték el az Andrassy út 60-ba.

Fogságban és internálva

Keken András letartóztatása három nappal előzte meg az egyházi különbíróóság határozatát, amelyik hivatalából való elmozdításra ítélte az akkor még börtönben lévő Ordass püspököt. Az ítélet törvénytelen is volt, hiszen a bíróság egy tagja hiányzott – ez apám volt, aki akkor szintén felfüggesztés alatt volt „az állam és az egyház közötti jó viszony megzavarása” okán –, másrészt a fenyegetettség légköre határozta meg a döntést. „A bíróság tagjaival az elnök közölte, hogy amennyiben nem hoznak Ordasst elmarasztaló ítéletet, az akkor éppen letartóztatásban levő Keken és Kende lelkészek vallomásai alapján az állam újabb Ordass-pert indít, s ennek mind rájuk nézve, mind rajtuk kívül még sok lelkészre nézve tragikus következményei lesznek. A megfélemlítésnek és befolyásolásnak ebben a légkörében négy bíró elítélte Ordasst, nyolcan pedig tartózkodtak a szavazástól.”⁸

Az idézet Keken András 1956-ban fogalmazott tájékoztatójából való. Ha valaki, ő igazán tudhatta, mit tartalmaztak ezek a vallomások, amelyek 1950-ben alapot adhattak volna egy sokakat érintő per lefolytatására. Keken személyi dossziéja az ÁVO általi kihallgatásainak jegyzőkönyveit is őrzi. Az önmagára tett terhelő vallomásokból néhány kiragadott mondatot idézek:

„1948. szeptember 5-én felkeresett a lakásomon Seeland Benhardt norvég misziós lelkész, aki rövid megbeszélés után hírszerzésre szervezett azon az alapon, hogy egyházi tevékenységemen keresztül híreket szerezzek számára. Seeland beszerzési javaslatát örömmel elfogadtam, és ígéretet tettem neki arra, hogy rendszeresen tájékoztatom magyarországi eseményekről. /.../ Beismerem, hogy Seeland több ízben tudomásomra hozta, hogy az általam eljuttatott híryanagot külföldre juttatja, amelynek egy része a külföldi lapokban is megjelenik. Tudtam azt, hogy ennek eredményeképpen a külföldi lapokban gyalázkodó cikkek jelennek meg a magyar nép kormánya ellen. Tudomásom volt arról, hogy ilyen cikkek megjelentek svéd, norvég és amerikai lapokban. /.../ Beismerem, hogy Seeland által kijuttatott híryanagunkat a külföldi sajtó arra használta fel, hogy éles támadást intézzen a magyar kormány politikájával szemben és rossz színben tüntesse fel az evangélikus egyház helyzetét Magyarországon. /.../ Beismerem, hogy a hírszerzést azért végeztem Seeland norvég misziós lelkésznek, hogy a nyugati közvélemény előtt bebizonyítsuk, hogy Magyarországon az evangélikus lelkészek

⁷ Fabiny Tamás: Keken András életregénye, 193.

⁸ Fabiny Tamás: Keken András életregénye, 274.

többsége kormányellenes, akivel nem kíván megegyezni, és csekély azoknak száma, akik eladták magukat a kommunista kormánynak. /.../ Ezenkívül bomlasztó tevékenységet végeztem az evangélikus egyházon belül, ugyancsak Seelanddal való kapcsolatom alapján. Ennek célja az evangélikus lelkészség jobboldali tagjainak a kormánnyal és így a népi demokráciával való szembeállítás volt. /.../ Az egyezmény megkötése után mindent megtettem annak érdekében, hogy az evangélikus egyház és az állam között a békés viszony felboruljon. /.../ Prédikációimban élesen bírálтам a kormány politikáját és helytelennek láttam a kormány egyházpolitikáját. /.../ Kendeh György kelenföldi lelkésszel megállapodtunk abban, hogy illegális körleveleket szerkesztünk, és annak sokszorosítása után szétküldjük az általunk ismert jobboldali lelkészeknek. /.../ Igyekeztem az evangélikus egyház jobboldali lelkészeit a magyar nép kormányával szembeállítani és megszervezni. /.../ Minden ezen ténykedéseimet azért végeztem, mert élesen szembekerültem a kormány politikájával és annak egyházpolitikájával...”

A kihallgatások végén ott szerepel az elmaradhatatlan nyilatkozat: „Mást előadni nem kívánok, vallomásomat az igazságnak megfelelően minden kényszer nélkül tettem meg. A jegyzőkönyv helyesen lett felvéve, melyet átolvasás után helybenhagyólag aláírok. Dr. Keken András gyanúsított.” Aláírása ott szerepel külön minden kihallgatási lap alján is. Abban az időben a bírósági ítélethez nem is kellett más bizonyíték, elég volt a gyanúsított vallomása.

Ma már nyilvánvaló, hogy mi volt a valóság a „kényszer nélküli” vallomástételre utaló kötelező nyilatkozatok mögött. Elég csak a Terror Háza Múzeumban az egykori verőszoba ajtaja melletti falon elolvasni Endrédy Vendel zirci főapát vizsgáló emlékeztetését: „Az első kihallgatás 18 órát tartott. Nem gondoltam volna, hogy egy 56 éves embert így össze lehessen verni, rúgni, válogatott kínzóeszközökkel kínozni, injekcióval úgy elkábítani, hogy megfosztják akaraterejétől. Vallattak nagy feszültségű árammal, sokkal. Lábujjhegyen kellett állnom, alatta szöges deszka, jobbról-balról izzó rezsó, hogy egyenesen álljak. Összeestem. Láttam, hogy mártírt nem, de hitvány embert akarnak belőlem csinálni. /.../ Kihallgatásra egy elegánsan berendezett szobába vittek, ahol meztelenre vetkőztettek, tornáztattak föl-le egy fiatal ávós lába előtt, amelyet minden lehajlásnál meg kellett csókolnom mindaddig, míg össze nem estem. Volt, hogy az alezredeshez vezettek. /.../ A jelenlévő detektívek akkor arcomba és szemembe köptek. /.../ Hátulról hatalmas ütésekkel vertek, legtöbbször a nyakam alatt, a tarkó alatt, a két vállam között, valami lapos tárggyal, mert nem dagadt meg, viszont két-három napig a fejemet nem tudtam mozdítani a fájdalomtól. A gerincemre erős rúgásokat is kaptam. /.../ Reggelre a térdemen egy-egy tenyérnyi gennyes seb volt...”

A testet összetörő, lelket megalázó gyötrelmeket túlélő fogva tartottak – hiszen sokan nem éltek túl a vallatásokat – bármilyen jegyzőkönyvet hajlandóak voltak aláírni, írja a kínzásokról a múzeum kalauza is. Hogy Keken András is végigjárta az ÁVO poklát, nemcsak a koholt, tendenciózusan koncepciózus vallomásai mutatják (így a „prédikációimban élesen bírálтам a kormány politikáját”, stb.), hanem egy 1958 őszén tett baráti óvása is. Dóka Zoltánnak mondta: „Te nem tudod, mit jelent az ávósok börtönében lenni! Megátkozod a napot is, amelyen megszületted!” S néhány mondattal akkor elmondta, hogyan vallatták és kínozták.⁹

⁹ Dóka Zoltán: 25 éve halt meg Keken András. Keresztyén Igazság, Új folyam 42. szám, 1999. nyár, 28.

Alig egy hónappal a letartóztatás után a Budapesti Államügyészség már át is küldte a Keken András és Kende György elleni vádiratot¹⁰ a Büntetőtörvényszék elnökének, amelyhez mellékeltek a nyomozás iratait is. A vádemelés indoklása megismétli a kihallgatási jegyzőkönyvekben elismerteket, belőlük bizonyítottnak látva a „fasiszta beállítottságot” és az „imperialista ügynökökkel történt kémtevékenységet” is.

Ez a tárgyalás azonban már okafogyottá lett, hiszen az Ordass-ügy lezárását nyert az egyházi különbíróóság ítéletével. Így Keken András 1950. május 3-án Kistarcsára internálták, ahonnan október 12-én szabadult. Ezen a napon kapott szabaduló levelet Kende György lelkész is.

Az első beszervezési terv

A Magyar Népköztársaság Belügyminisztériumában 1952. január 24-én nyitották meg a ma kutatható személyi dossziét Keken Andrásról.¹¹ A dosszié nyitásának időpontja mögött nyilvánvalóan csupán egy adminisztrációs rendezés szándéka volt, hiszen ebbe betették a vele kapcsolatos korábbi anyagokat is. Ekkor Keken András a Fővárosi Építő- és Tatarozási Vállalatnál segédmunkásként dolgozott. Megfigyelése folytatódott, így leveleinek másolata továbbra is gyűlt az Államvédelmi Hatóságnál. Ekkor már figyeltették is. Megtalálhatók a személyi dossziében egy „Gyula” fedőnevű ügynök jelentései is, aki Keken András megfigyelésére és jelentéstételre újabb és újabb megbízásokat kap. Feladatává tették annak megfigyelését is, hogy kik azok a lelkészek, akikkel Keken András kapcsolatot tart. Az ő jelentései is feltehetően Keken András tudtával, sőt segítségével is íródhattak, hiszen Keken Andrásné Fabiny Tamásnak még a fedőnevét is említette.¹² Keken Andrásra nézve terhelő adatok nem is olvashatók ezekben a jelentésekben, sőt amikor Keken életét kellett részletesen ismertetnie, a következőt is írta: „A zsidók üldöztetése alatt nagyon sokat segített, táborokban lévőeknek vitt élelmet, keresztleveleket adott ki és sokakat bujtatott.”

A dokumentumok közül kiemelkedik egy 1951. január 31-én, tehát három és fél hónappal a Kistarcsáról való szabadulást követően keltezett javaslat. Ebben az öt oldalas iratban Takács Imre áv.hdgy. és Rajnai Sándor áv.szds., alosztályvezető Keken András beszervezésére tesznek javaslatot felettesüknek. Keken beszervezését azért tartják fontosnak, mert rajta keresztül komoly felderítést lehetne végezni az evangélikus egyház jobboldali csoportjában. Csoportja azokból a lelkészekből és hívőkből tevődik össze, akik szemben állanak a népi demokráciával, és feltehető, hogy őt minden jobboldali megmozdulásnál vagy konspirációs tevékenységnél feltétlenül bevonják. Beszervezését indokoltá teszi, hogy 1950. augusztus 20-i kihallgatása alkalmával kérte annak lehetővé tételét, hogy helyrehozza eddigi bűneit, mert nagyon megbánta, amit eddig tett. Ezen kijelentése az ávos tiszték szerint azt bizonyítja, hogy beszervezésre alkalmas. A javaslat hosszan ismerteti Keken Andrásval kapcsolatban minden korábbi terhelő adatot is, az általa aláírt jegyzőkönyveket, beszervezésénél pedig ezeken túl azt a tényt is felhasználnák ellene,

¹⁰ 1950. AU. 32211/1. és 1660/1950. ÁVH ikt. sz.

¹¹ Személyi dosszié szám: 10-31396/1952. Név: Kekken (sic!) András. Megnyitva: 1952. I. 24. Szigorúan titkos!

¹² Fabiny Tamás: Keken András életregénye, 173.

hogy viszonylag rövid ideig tartó internálása csak az illegális rölapok miatt és jobboldali magatartásáért történt, míg hírszerző tevékenységéért nem lett elítélve.

Az irat a Hatóság működésének jellemző keresztmetszete is. Az előállítás módjára is javaslatot tesznek úgy, hogy a munkahelyen lévő kapcsolaton keresztül két napos vidéki útra küldenék, és az utazás megkezdése előtt konspiráltan a hatóság épületébe előállítanák. „A kihallgatásról részletes jegyzőkönyvet veszünk fel. A jegyzőkönyv felvétele után a kihallgatást úgy irányítjuk, hogy önként ajánlja fel szolgálatait. Beszervezését kézzel írott nyilatkozattal megerősítjük. Részletesen leírjuk vele kapcsolatait, az egyház jobboldali lelkészeit az általa tudott valamennyi kompromittáló adatokkal együtt. Ezután próbafeladattal megbíznánk, ami több oldalról ellenőrizhető.” Végül megemlítik, hogy mint korábban beszervezett ellenséges ügynök a tartása folyamán fokozott ellenőrzésre szorul, de erre a jelenlegi hálózati adottság, 2-3 kapcsolat útján lehetőség van.

Nem lehet kétségünk a tekintetben, hogy egy perújrafelvételnél 1951-ben milyen ítéletet mondtak volna ki a gyanúsított által elismert hírszerző tevékenységért, kémkedésért, amivel kapcsolatban a fenyegető helyzet reális kényszerítő eszköz maradt. Keken András a markukban volt. Mégis, talán teljes bizonyossággal valószínűsíthető, hogy a beszervezés akkor nem jött létre. Nincs semmi nyoma. Magam teljesen valószínűtlennek tartom, hogy egy létrejött ügynöki kapcsolatra ne utalna a személyi dossziében legalább egyetlen irat, jelentés vagy legalább jelzés egy ilyen mindenre kiterjedő beszervezési javaslat utóéleteként.

A személyi dosszié lezárására Sándor György áv.szds. 1956. október 9-én tett javaslatot, miután Keken Andrást rehabilitálták, és a Deák téri gyülekezetbe visszatért. A javaslatot Berényi István áv.szds. és Radványi Kálmán áv.örgy láttamozta, majd a személyi dosszié lezárva az irattárba került.

A rendőrség hálójában és hálózatában

Rehabilitálása után Keken András első ízben 1956. október 7-én prédikált a Deák téren, ahol most már folyamatosan szolgált 1974. május 19-én bekövetkezett haláláig. Hatósági megfigyelés alatt maradt, mint abban az időben talán már mindenki, aki az egyházi közélet valamilyen szintű szerepére vállalkozott. Kiderül ez azokból a különböző fedőnevű jelentésekből is, amelyeket Keken Andrásné ugyancsak megkapott. Ezek tartalmukban Keken Andrással történt személyes vagy többszemközti beszélgetések, az Evangélikus Élet szerkesztőbizottsági üléseiről rendszeresen írt beszámolók (Keken András hetilapunk főszerkesztője volt), de vannak jelentések a Deák téri templom 150 éves évfordulójának ünnepéről vagy gyülekezeti bibliaóráról is. Ezek a jelentések már egy 1956 után átszervezett hatóság, a BM III/III-as osztályán gyűltek, közelebbről az „Evangélikus egyházi reakció” feliratú dossziében.¹³

¹³ Szerv: BM. Osztály: III/III. Objektum dosszié szám: 10-10734. Az objektum megnevezése: Evangélikus egyházi reakció. Szigorúan titkos!

Keken András beszerzése 1958 nyarára tehető. Az első írásos jelentést 1958. június 25-én adta, és Baji László r.szds.¹⁴ vette, mint tovább is egy ideig. Nemcsak az valószínűsíti, hogy ez az első jelentés beszerzésének idejéhez is köthető, mert korábbi dátummal tőle jelentés nem található, hanem erre utalnak a rendőrsztek feljegyzései is. A jelentést a tartótiszt így értékelte:

„Virág” még nem kellő részletességgel, de lényegileg az egyházon belül történt eseményeket rögzítette. Mint kezdő ügynöknél, aki még sok nevelésre szorul, eredménynek kell elfogadni.

Kezdetben a találkozókra igen súlyos lelki problémákkal küzdött s nehéz volt elérni nála, hogy írásban adjon jelentést. Az utóbbi két találkozón már láthatóan nyugodtabban és közvetlenebbül viselkedett.

Tanácsot kért arra vonatkozóan, hogy az újonnan kialakult helyzetben milyen magatartást tanúsítson, amely az állam szempontjából is kedvező. Magatartásából arra lehet következtetni, hogy fokozatos nevelés után minden gátlás nélkül, személyekre való tekintet nélkül is ad írásos anyagot.

Jelentés megbízható, ellenőrzött.”

A jelentésre az egyik, olvashatatlan aláírású felettes ráírta: „„Virág” jelentése még kezdetleges, de megfelelő tartás mellett jó ü. lessz (sic!) belőle.”

Azt tartom valószínűnek, hogy 1956 után már nem született olyan írásos beszerzési javaslat, mint 1951-ben, hiszen akkor ennek másolatát is megküldték volna Keken Andrásnak. A beszerzési módszer változott, Baji százados egyértelműen az első írásos jelentést megelőző személyes találkozókra utal. Így az sem tudható, s talán nem is fog kiderülni soha, mivel kényszeríthették Keken Andrást az együttműködésre. Erre csak következtethetünk azokból az ellene szóló terhelő bizonyítékokból, amelyeket továbbra is gyűjtöttek az evangélikus egyházi reakció dossziében. Így az Evangélikus Élet 1956. november 4-i számát, amelybe Keken András írt vezércikket „Együtt az ország népével!” címmel. A cikkben a megelőző éveket az elnyomás korszakának és látszat-demokráciának nevezi, majd így folytatja: „...még csak tervben van meg a kibontakozás útja, de annyi máris nyilvánvaló, hogy az elfojtott igazság kitört a kényszer rettenetes börtönéből, az ország

¹⁴ Ebben az időszakban Baji László r.szds. vette a többi evangélikus ügynök jelentéseit is. Később az Állami Egyházügyi Hivatal munkatársa lett. Számomra beszédes jele ez a BM és az ÁEH szoros egységének, ami számos dokumentummal is igazolható. Egy „Pécsi” fedőnevű jelentés 1958. november 10-i dátummal javaslatot tesz „azoknak a személyeknek az ügyében, akik az ellenforradalom alatt és után kompromittálták magukat”. Az iraton Baji László megjegyzése: „A fenti javaslatokat az Egyházügyi Hivatallal fogja megbeszélni és annak eredménye képpen döntenek a végrehajtás módjáról.” 1960. XI. 10-i dátummal „Szamosi László” jelentette: „November 6-án a Deák-téren Keken prédikált rekordközönség előtt. Elterjedt a híre, hogy valami baj van Kekennel, a rendőrség is betiltotta az estére hirdetett hangversenyt s egy héttel elhalasztották, még Óbudáról s máshonnan is eljöttek az öreg reakciósook a vészjelzésre. Keken finoman, de érthetően válaszolt Káldynak október 30-án mondott prédikációjára, amikor Káldy a Deák téri szöszék hibáiról szólt. Keken azt mondta, hogy az egyházban nem lehet ma sem inkvizíciós módszerekkel uralkodnia senkinek, a lelkiismeret szabadságát hangsúlyozta, amikor jogában áll más nézetet lennie az egyiknek, mint a másiknak, tiltakozott a rabszolga engedelmesség ellen és az egyházi hatalmaskodás ellen. Ezt finom mondatokban fejtette ki, de az értelme kb. ez volt.” Lovász Imre r.szds. is az Egyházügyi Hivatalt szólította fel az intézkedésre: „Az ÁEH. keresztül Keken Andrást figyelmeztetik, mert viselkedése az egyházon belüli reakciót bátorítja.”

népe megszólalt, olyan erővel, olyan tiszta hanggal, olyan egyértelműen, olyan politikai bölcsességgel, olyan bátorsággal, hogy ezt a megszólalást nem lehet meg nem hallgatni, nem lehet beszennyezni semmiféle rágalommal, hanem a szabad, független, demokratikus Magyarország politikai fundamentumának kell tekinteni. /.../ Azok, akik meghaltak, mindenképpen belekerülnek a nemzet emlékezetébe, sírjuk felett egy nemzet kegyelete fog virrasztani, és szerte a világon mindazok, akik előtt van értéke a szabadságnak és van becsülete az áldozatnak, levett kalappal állnak meg emlékük előtt, s így állnak meg az előtt a nemzet előtt is, melynek ilyen fiai vannak.”

Egy másik terhelő bizonyíték egy sokszorosított brossúrának, belső használatra szánt tájékoztató anyagnak a 895. oldala, amelyen a cím: „A klerikális reakció szerepe az ellenforradalomban”. Ez az oldal az evangélikus egyházból Ordas (sic!) Lajos püspöknek a Szabad Kossuth Rádióban november 2-án elhangzott nyilatkozatából idéz, amelyben a külföldiek segítségét kéri, hogy hazánk semlegessége elismertessék, majd a következő mondat olvasható: „Az evangélikus egyház vezetői fegyveresen fenyegették meg Dezséry László és Vető Lajos püspököket, akik lemondtak tiszttségükről. Az akcióban Ordas Lajos tanácsadója, Dr. Keken András járt az élen, melybe egy fegyveres teológust vont be.”

Az 1956-ot megtorló véres időszakban ezeknél kisebb vádakra is kimondtak halálos ítéleteket, és börtönöztek be sokakat. Ha csupán ezt a két, a belügy által nyilvánvaló szándékkal őrzött dokumentumot nézzük is, kijelenthető, hogy ismét volt mivel megfenygetni és sakkban tartani öt 1958 nyarán.

Az első jelentések

A visszarendeződés heteiben Ordass püspököt másodszor is félreállították. Az Elnöki Tanács a 22/1957-es törvényerejű rendeletre hivatkozva Dezséry László püspök lemondását nem hagyta jóvá, ezzel Ordass Lajos helyett őt ismerték el törvényes püspöknek. Az első jelentés (1958. június 25.) ezen a háttéren érthető. Keken András arról számol be, hogy az egyházkerületi presbitérium tagjai közül néhányan hozzá fordultak tanácsért. Őket arra kérte, „hogy a gyűlésen vegyenek részt, fogadják el az elnöki előterjesztéseket, s ha a kérdés szóba kerül, támogassák azt, hogy Ordass Lajos püspöki nyugdíjat kapjon. A tájékoztatást és a kérést mindhárman hálásan vették és megígérték, hogy így fognak cselekedni. Majd arról számol be, hogy beszélgetést folytatott az egyházközség elnökségével, a felügyelőkkel és a lelkészekkel. Tájékoztatta őket arról, hogy az Elnöki Tanács döntése már köztudott, és így egyházi törvényeink szerint Ordass Lajos Deák téri szolgálata megszűnt. /.../ „A beszélgetés összefoglalása az, hogy ezt a tényt engedelmesen és békességgel tudomásul kell vennünk, mindent meg kell tennünk azért, hogy a gyülekezetben ne legyen semmiféle zavar, hanem hitben és szeretetben együtt maradjon.” A jelentés a továbbiakban az akkori egyházi helyzet részletkérdéseivel kapcsolatos beszélgetésekről számol be az előbbiekhöz hasonló, a kialakult helyzetet elfogadó és másoknak is ezt tanácsoló hangvétellel.

Ugyanez tükröződik a presbitérium soron következő ülésének beszámolójából is (1958. július 9.). Ebből a jelentésből a Keken András által előterjesztett határozati javaslatokat ismertetem mint a gyűlés keresztmetszetét:

„a.) A presbitérium vegye tudomásul az egyházkerületi tanács határozatait s ennek alapján az ET II. tc. §-a szerint állapítsa meg, hogy D. Ordass Lajos püspök Deák téri lelkészi szolgálata is megszűnt.

b.) Mondjon köszönetet a presbitérium dr. Ordass Lajos püspöknek a gyülekezetben végzett szolgálataiért.

c.) Rendelje el, hogy az egyházi jogszokások alapján Ordass püspöknek, mint lelkésznek járó törvényes szabadság megváltása címén a július havi lelkészi illetményt folyósítani kell, s ugyanakkor a jogszokások alapján folyósítani kell részére a szolgálati lakás megváltása címén a tényleges lakbért az év végéig.

A presbitérium a lelkész javaslatait hozzászólás nélkül magáévá tette. Ebben a határozathozatalban, amint ez minden hozzászólás nélkül is kitént a presbitérium komoly magatartásából, engedelmesség nyilvánult meg az állami és egyházi többség iránt, megbecsülése Ordass Lajos lelkészi szolgálatának, s az a vágy, hogy a gyülekezet békeességben, zökkenő nélkül élhesse a maga életét...”

El lehet-e ítélnünk Keken Andrást az akkor egyházunkra kényszerített helyzet elfogadásáért? Legfeljebb az marasztalhatja el őt, aki akkor, abban a helyzetben tiltakozott és másként cselekedett. A jelentést egyébként Baji százados nem értékeli sokra, mert megjegyzi, hogy a presbitériumi ülés összehívása csak formaságot jelent, mert az események menetébe beleszólni úgysem tudtak volna.

Ezen kívül még egy presbitériumi ülésről van írásos jelentés (1960. január 31.), amelynek két tárgya volt: lelkészi jelentések az 1959. esztendőről, valamint ennek az esztendőnek a zárszámadása.

(Folytatjuk.)

Örömmel közöljük olvasóinkkal,
hogy a Kairosz Kiadónál megjelent

Kertész Eszter
É g g e l b é l e l t h á z

című verseskötete.

A kötetben viszontláthatunk több, folyóiratunkban már megjelent verset.

A kötet megvásárolható a Huszár Gál könyvesboltban is
(Budapest, Deák tér 4.) 1.600,- forintos áron.

¹⁵ E = elvtárs. A megszólítás rövidítése gyakori az iratokon.

Mirák Katalin

Fény és árnyék egy püspök lámpásánál*

2005. február 26-án Győrben a dunántúli egyházkerületi napon, amelyen Kapi Béla születésének 125. évfordulójáról is megemlékeztünk, az ünnepélyes könyvbe-mutatató keretében már elhangzott ez az előadás. Arra az alkalomra, de a maira készülve is úgy gondoltam, talán nem hiábavaló, ha szakmai jellegű előadás helyett a kötet szerkesztőjeként ezúttal személyes – bár ezáltal szükségszerűen felszínesebb – gondolatmenet mentén foglalom össze a munka során bennem kialakult képet az emlékiratról¹ és annak szerzőjéről.

Hadd kezdjem rögtön egy apró, de önmagán mégiscsak túlmutató személyes mozzanattal! Otthon az ablakpárkányomon december óta áll egy súlyos tárgy: fehér márványtömb, rajta mívesen kidolgozott bronzplakett Kapi Béla mellképével. Felirata arról tanúskodik, hogy a soproni evangélikus líceum adományozta 1936-ban Kapi Bélának 20 éves püspöki jubileumára. A megajándékozott, amikor évtizedekkel később számba vette az évfordulóra kapott értékes ajándékokat, a többi között feljegyezte: „a líceumtól márványtömbbe illesztett relief ércarcképemet [...] kaptam.”² Ennek az eredetinek a másolatát kaptam meg tavaly én is a Kapi családtól. Emlékbe, szeretetük és hálájuk jeléül, amiért mintegy két éven át tartó kutató és szerkesztői munka után 2004. decemberben megjelentethettük az emlékiratokat. A könyv az emlékiratok eredeti, Kapi Béla által adott címét kapta: Lámpás az oltár zsámolyán. Külső borítója pedig – természetesen a cím kivételével – megegyezik a püspök 1940-ben megjelent *Kegyelem és Élet* című prédikációsköteteinek a fedőlapjával.

A könyv közel 800 oldalnyi visszaemlékezést, 34 oldalnyi fényképet és dokumentumot, 761 számozott magyarázó jegyzetet tartalmaz. Az emlékirat egy élet megörökítése, mint ahogy a dombormű is anyagba foglalása a dinamikus életpályának egy fontos évfordulón. Papír és érc. Sérülékeny, mégis maradandó, legalábbis újra létrehozható anyagai, hordozói a tűnékeny lelki–szellemi teljesítményeknek. De az anyagból ennyi évtized után vajon megelevenedik-e számunkra az érző, gondolkodó, hívó, küszködő ember, a családapa, az egyházvezető, kora politikai közéletének egyik meghatározó egyénisége? A márványban rögzített bronzarckép mint emléktárgy mai szemmel tán különösnek, idegennek hat, egykori és a miénktől oly különböző ízlésvilágot idézhet fel, és legfeljebb emlékeztet az ábrázolt személyre. De a könyv, a papíron sorakozó, félévszázada megfogalmazott mondatok nyomán új életre kelhetnek-e a benne megörökített gondolatok? Termékenyen hatnak-e a mára? Tudunk-e élni az évtizedekkel ezelőtt felhalmozott, de elrejtett, és most egyszerre felszínre kerülő szellemi kincsekkel?

* Az OLBK együttlétén, Bp – Kelenföldön 2005. március 31-én elhangzott előadás szerkesztett és bővített változata.

¹ Kapi Béla: Lámpás az oltár zsámolyán. Kapi Béla püspök feljegyzései életéről és szolgálatáról. [A továbbiakban: Kapi: Lámpás] Szerkesztette és a jegyzeteket összeállította: Mirák Katalin. Berzsényi Dániel Evangélikus Gimnázium (Líceum) és Kollégium, Sopron, 2004.

² Kapi: Lámpás, 421. o.

Egy kézirat olyan, akár egy tetszhalott. Fekszik az íróasztal fiókjában és vár. Kapi Béla kézírata is évtizedeken át tetszhalott állapotban hevert. Éppúgy, mint az egykori dunántúli egyházkerület, amelyet eltemetett, de amelynek megsemmisíthetetleniségében – „a feltámadás reményében” – élete végéig szilárdan hitt.³ Kapi Béla utódai, a család mindent megtett a kézirat új életre keltéséért. E könyv megjelenése ezért mindenekelőtt nekik köszönhető. Évtizedeken keresztül ápolták Apuka (Nagyapuka) emlékét, megőrizték és gondozták tárgyi és szellemi örökségét, köztük talán a legféltettebb kincsként emlékiratait. V. Kapi Béláné sz. Marjai Erzsébet a püspök halálát követően évtizedeken át gépelte a szép, de szinte olvashatatlannul apró betűkkel írt eredeti kéziratot. E gépelt példány nélkülözhetetlen alapját képezte a mostani, első kiadásnak.

Kapi Bélának nem ez volt az első ilyen nagyszabású munkája. Túróczy Zoltán dunántúli püspök felkérésére már 1950-ben megírta A Dunántúli Egyházkerület 50 éves története c. kétrészes és máig kiadatlan történeti összefoglalását.⁴ (E munka is több, mint 700 gépelt oldalnyi!) A két nagy írásmű között számos párhuzam fedezhető fel, elsősorban a Kapi püspök szolgálatát bemutató II. rész és az emlékirat egyes fejezetei között. Az utóbbi munka azonban a személyesség által számos ponton árnyalja az egyházkerület-történet hivatalos adatközléseit.

Élete és működése emlékeit nyugdíjas püspökként, elsősorban családjá és néhány hozzá közelálló egyházi ember ösztönzésére kezdte el papírra vetni. A munkát 1956 márciusában fejezte be. A pihenés esztendeinek munkálkodását bemutató fejezetben az emlékiratok megírását is megemlíti, és rövid – igen önkritikus – ismertetést is ad róla:

„Műfajt illetőleg sajtóságos keverékű ez a most készülő írásom. Közönséges életrajzi emlékek és benyomások találkoznak benne komoly történeti események regisztrálásával és történelmi okmányok feljegyzésével. Nem nagy közönségnek írtam, hanem a gyermekeimnek és unokáimnak szántam, apai és nagyapai szeretetem bizonyágaképpen. Életem és működésem gyarló fotográfiája. Magam is látom sok gyarlóságát. Hogy mást ne említsek: hiányzik belőle a rendszeresség [...] összekuszálódott bennem a tematikus feldolgozás a kronologikus feldolgozással, s az időrendiség pontossága teljesen elhomályosodott. A könyv átsimítását [...] szintén nem végezhettem el, mert időközben támadt szembajom megálljt parancsolt. Különben sem csinállok ebből lelkiismereti kérdést, mert nem történeti munkának készült írásom [...]”⁵

Kató lányának 1956. március 6-i levelében is pontosan és világosan megfogalmazta munkája erőnyeit és hiányosságait:

„Először is azt az örvendetes hírt akartam közölni, hogy egy kissé hajszott dolgozással lediktáltam az Emlékeimet. [...] Hát, a kegyelmes Isten megengedte, hogy ezt a munkát megírjam. Nem vagyok tőle elragadtatva. Hibái, hiányosságai lépten-nyomon rám kiáltanak, pedig még egész formájában egyszer sem vettem a kezembe. Nincs következetes rendszere. [...] De hát végtére is: nektek írtam emlékem megőrzésére, és nem történeti műnek vagy monográfiának.”⁶

³ Uo. 667–668. o.

⁴ Kapi Béla: A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület 50 éves története. I. rész. Gyurátz Ferenc (1895–1916). II. rész. Kapi Béla (1916–1948). Győr, 1950. Kézirat, kiadatlan. Evangélikus Országos Levéltár, Kapi-hagyaték és Kapi magányújtemény.

⁶ Uo. 761. jegyzet

Ez az önkritika azonban nem riasztó, őszintesége inkább megható és olvasásra buzdító! Sőt, ez esetben ne higgyünk egészen a szerző szerény megállapításának! Munkája valóban nem szaktörténeti mű, de alaposan átgondolt és gondosan összeállított, dokumentált kortörténeti írás, amely magába foglalja a személyes történelem eseményeit is!

*

Egy könyvet sokféleképpen be lehet mutatni, s e sokféleség az emlékirat műfajára különösen is érvényes. Beszélhetünk a szerzőről, az emlékiratíró és a megörökített történeti, közéleti, kor- vagy egyháztörténeti események kapcsolatairól, ezekről kronologikus vagy tematikus rendben, de felvillanthatjuk a könyv készítésének műhelytitkait is... Engedjék meg, hogy a mai alkalommal személyesebben, egyúttal önkényesebben válogassak a kínálkozó lehetőségek közül! Kapi Béla írása sokrétű és színes, nemcsak stílusában, hanem a tárgyalt témákat illetően is. Számomra olyan, akár egy nagy kosár gyöngy: számtalan apró és nagy, sőt néhány hatalmas gyöngyszem, színesek és színtelenebbek, fakó és csillogó szemek. Belőlük különböző gyöngyosorok fűzhetőek, a fűzéshez pedig sokféle vezérfonalat használhatunk. A mai alkalomra a Fény és árnyék címet választottam, mert e fogalmak – fény, világosság, sötétség, árnyék, sőt árnyak – számomra különös módon, többféle értelmezést is lehetővé téve, a püspök munkás életét és az emlékiratot egyaránt át- meg átszövik. A szerző külön érdeme, hogy a fények és árnyékok írásában nem pusztán feketén vagy fehérén jelennek meg, hanem tollával színeket is képes "kikeverni". Határozott állásfoglalása és véleménye mellett számos esetben finom árnyalatokkal jellemez embereket, eseményeket, folyamatokat.

A fény mint képpalkotó fogalom minduntalan felbukkan az emlékiratban, maga a cím is ezt hordozza: Lámpás az oltár zsámolyán. A mai olvasó számára talán kissé nehezen értelmezhető képet – mert mit is jelent vajon pontosan az oltár zsámolya? – az utolsó oldalakon, a hatalmas írásmű és egyben az életút végéhez közeledve a szerző maga is magyarázza:

„Öregségemben fogyóban van életem lámpásában az olaj. Öreg lámpás, kanóctartó csőve meghajolt, oldala letöredezett. Üvegje néhol kicsorbult. Már csak lassan viszem életem lámpását. Ki tudja, meddig vihetem? Lépegetek egyet, kettőt... Isten engedelme szerint. Hová vigyem életem lámpását? [...] Viszem a templomba, ahol egész életemben szolgáltam az Urat. A templomban biztosan találok számára helyet, hiszen a templom az Istené. Nem teszem az oltárra, mert arra méltatlan lennék. Odahelyezem az oltár zsámolyára. [...] Ott szépen meghúzódik kopott, behorpasztott öreg lámpásom!”⁷

Bizonyára elsősorban az öregség íratta e rezignált sorokat a már csak gyengén pislákoló élet-mécsesről. Valóban nem sokat lobbant már ez a lámpás, hiszen Kapi Béla az írás befejezése után egy évvel, 1957. április 2-án meghalt. De nem égett mindig ilyen erőtlennül az ő életének lámpása! Aktív, munkás évtizedeit – 1905–1916 között gyülekezeti lelkészként Körmenten, 1916–1928 között Szombathelyen, majd 1928–1948 között Győrben, 1916–1948 között püspökként – az erőteljes, szüntelen lobogás jellemezte! Hadd idézzem itt elsőként Ravasz László református püspököt, mert ebben az összefüggésben talán az ő szavai a legtalá-

⁷ Uo. 783. o.

lőbbak és leghitelesebbek, akit az emlékiratok róla szóló fejezetében Kapi Béla nemcsak püspöktársának, hanem legmeghittebb barátjának, lelki osztályosának és édestestvérénél is jobb testvérének nevez!⁸ 1936-ban, Kapi Béla püspöki szolgálata 20. évfordulóján az egyházkerületi közgyűlés ünnepségén Ravasz László püspök a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság nevében mondott beszédet.⁹ Kapi Bélát, az irodalmi társaság társelnökét Mt 5, 16 versével köszöntötte: „Úgy fényljk a ti világosságotok az emberek előtt, hogy lássák a ti jócselekedeteiteket, és dicsőítsék a ti mennyei Atyátokat! Kapi Béla is világosság-ember. Olyan, mint a fény.” – folytatta a méltatást, hosszan kibontva e képben rejlő sokféle lehetőséget: a fény nem tart meg magának semmit, alapvonása önmaga szétszórása; a fény nem uralkodik, hanem segít és szolgál; a fény fegyelmez, megvilágítja a bűnt; a láng mindig égés, az égés mindig életet emészt. De a legfontosabb: a fény felülről való, és Kapi Béla szövétének ereje a lelki világ napjának, Krisztusnak a világosságából való. A beszédet a világi sajtó is idézte: „Ravasz László mint a világosság emberét aposztrofálta a jubiláló egyházfőt.”¹⁰

Kapi Béla az 1936-os esztendő „emberi oldalról ünnepi, isteni oldalról kegyelmi” esztendőnek nevezi.¹¹ Több mint három évtizedes lelkészi és két évtizedes püspöki szolgálata határán, egy lélegzetvételnyi ünneplésre megállva munkatársai, hívei is helyénvalónak érezhették a püspöktárs méltató szavait. Hiszen körmendi lelkészsége idején gyarapodott gyülekezete lelki élete. Nagy Bálint nádasdi tanító szavai szerint „a vallásos élet sohasem állott ilyen magas színvonalon. Ennek alapja pedig Kapi Béla lelkész páratlanul álló, apostoli buzgóságú lelkipásztori működése.”¹² A gyülekezet anyagi javakban is megerősödött, így 1913-ra felépült az új iskola (Konventház). Munkatársaival 1910-ben indította útjára a Harangszó c. néplapot, amely évtizedeken át lángcsóvaként világított. Kapi Béla 6 éven keresztül szerkesztette az újságot. Feleségével együtt magára vállalta az akkori viszonyok között csak nagy nehézségekkel megoldható terjesztés sokoldalú munkáját is. Az újság tiszta miszsiói lelkülete, ugyanakkor határozott politikai iránya fontos tájékozódási pontot jelentett Dunántúl evangélikus népe számára azután is, hogy a szerkesztés munkáját püspökké választását követően átadta. A lapot később is mindvégig támogatta, szinte saját gyermekeként szerette.

Az I. világháború kezdetétől világosan látta, hogy az egyháznak minden erejét mozgósítania kell, illetve kellene a lelki gondozás területén. Tapasztalta ebbéli lemaradásunkat az e területen sokkal tervszerűbben, aktívabban és eredményesebben működő katolikus egyházzal szemben. E meglátás konkrét munkára sarkallta. 1914–1916 között több tízezer oldalnyi – többnyire a nagyobb egyházi ünnepekhez kapcsolódó – kiadványt írt, szerkesztett és juttatott el a frontra és a hadikórházakba. Ezek többsége kis méretű, vékony füzetecske volt, amely a katonazubbony belső zsebében is jól elfért, de a katonai szolgálatot teljesítők köszönő válaszlevelei – amelyeket a Harangszó rendszeresen közölt – megrendítően tanúskodnak arról, milyen hatalmas lelki szükségletet elégített ki Kapi

⁸ Uo. 764. o.

⁹ Uo. 419. o.

¹⁰ Kapi Béla ünneplése húszéves püspöki jubileumán. Pesti Napló 1936. október 1. Uo. 409. jegyzet.

¹¹ Uo. 418. o.

¹² Uo. 120. jegyzet

Béla ez irányú munkája.¹³ Valóságos mozgalmat indított a Harangszó hasábjain a kiadványok megrendelése és terjesztése céljából. Így számos gyülekezetet, egyesületet, magánszemélyt mozgósított az ügy érdekében. Egyháztörténet-írásunknak máig feltáratlan, fehér foltja, hogy vajon milyen erkölcsi és hitbeli rombolómunkát végzett az első nagy háború, a frontszolgálat és a mindennapos öldöklés a hívő lelkekben. Még azokban az egyháztagokban is – vagy bennük tán még inkább? –, akik szilárd gyülekezeti háttérrel indultak el. (Ne felejtjük el, hogy a keleti hadszíntéren harcoló hívő és nem hívő magyar emberek tömegei ekkor találkoztak először a bolsevizmus eszméivel, és álltak szemtől szemben élő-eleven bolsevikokkal!) Hogy mindennek milyen hosszú távú hatása volt és lett a későbbi egyházi életre, mindezt egyelőre inkább csak sejtjük, mint tudjuk!

Az emlékirat egyes fejezetcímeit olvasom: a Dunántúli Luther Szövetség megalakulása; a püspöki látogatások rendszeresítése; a külföld érdeklődése; amerikai segítség; a belmissziói munka megszervezése és egységessé tétele; lelkesítő és tanítói körzeti konferenciák szervezése; az iskolai kisgyülekezetek megszervezése. 1902–1904 között Gyurácz Ferenc püspöki titkáráként – egyszersmind egyházkerületi missziói lelkészként – dolgozott. Kemény iskolát járt ki mellette. Avató és nevelő püspökét szerette és tisztelte, de éppen ezekben a tanulókban fogalmazódott meg benne egy új, a Gyuráczétól eltérő püspök- és egyházkép, a nemes kultúrprotestantizmus útján járó evangélikus egyház lelki életének megújulásra szoruló volta. A fent idézett címek is bizonyítják, hogy Gyurácz püspök árnyékában tudatosult gondolatait püspöki hivatalhoz jutva sorra meg is valósította. Gyülekezeti, egyházkerületi és egyetemes egyházi szinten is új munkaágak sorát indította be. Ha e témákat – más forrásokkal is egybevetve – végigelemeznénk, a végén valóban helytállónak éreznénk Ravasz László megállapítását: Kapi Béla is világosság-ember!

Újabb és újabb fényes pontokat jelölhetnénk meg még Kapi püspök életében. Nem említettem például azt a fényt, amelyet felesége és családja jelentett számára, pedig enélkül valószínűleg a világosság-ember is fakóbban világított volna.

Forduljunk azonban most az árnyas oldal felé!

A következő résznek azt a címet is adhatnám: Árnyékban Kapi püspök emléke és emlékiratai. Lelkesítő, püspöki szolgálata a XX. század első felére, javarészt a Horthy-korszakra esett. Idős, de aktív egyházvezetőként működött még a világháború utáni három, ún. koalíciós évben is, hiszen ténylegesen csak 1948. októberben mondott le hivataláról. Mindezt tudva a püspök emlékének és emlékiratainak későbbi sorsa, szomorú utóélete számunkra nem lehet meglepő. Sőt, nem meglepő, hanem tipikusnak mondható! Ismert, hogy a háború előtt vezető tisztséget betöltők félreállítására 1945 után a kommunista hatalom többféle módszert alkalmazott. A nemkívánatos egyházvezetőket is a legkülönbözőbb módszerekkel távolították el helyükről, a koncepciós perekől kezdve a brutális, nyers erőszak alkalmazásáig. Kapi Bélát nem tartóztatták le – ez a veszély az emlékiratok tanúsága szerint az 1919-es tanácsköztársaság alatt fenyegette!¹⁴ –, nem ítélték fegyházbüntetésre, mint püspöktársait, Túróczy Zoltánt vagy Ordass Lajost. Életkoránál fogva kézenfekvőbb volt megvárni, illetve szorgalmazni amúgy is időszerű és régóta tervezett nyugdíjba vonulását.

¹³ A kiadványok címjegyzékét és az említett köszönőleveleket l. Uo. 102. jegyzet.

¹⁴ Vö. Uo. 229., 234–236., 238. o.

A halála utáni évtizedekben pedig emlékét a hallgatás fedte be. És ez logikus lépés volt a Rákosi-diktatúra és a Kádár-korszak egyházpolitikája szempontjából éppúgy, mint a magyarországi evangélikus egyház Káldy Zoltán nevével jelzett majd három évtizedes egyházvezetése részéről. A mindenkori hatalom a nagy személyiségek hatástalanításának többféle eszközével élhet. A lassú, de mélyen ható és a közgondolkodást alapvetően befolyásoló módszerek egyik legeredményesebbike az antimítosz-teremtés, az elhallgattatás illetve az elhallgatás. Talán nem túlzás azt állítani, hogy Kapi püspök – legalábbis saját egyházkerületében – már életében egyfajta mítosszá vált. A Káldy-korszakban erre megteremtették az antimítoszt. Kapi Béla megkapta az akkoriban nem éppen dicséretnek számító „barokkos püspök” jelzőt: minduntalan felemlegették úri magatartását és megjelenését, a kezén viselt számtalan gyűrűt, a sokszobás győri püspöki lakás pompáját és a háztartás fényűző vezetését, stb. De e minősítést prédikációi, beszédei, írásai stílusa jellemzésére is felhasználták. A mítosztalanítás lépéseit a következő két példa is jól illusztrálja:

1957. április 9-én Groó Gyula mint az egyetemes Sajtóosztály ügyvivő lelkésze ifj. Kapi Bélának küldött levelében a következő szavakkal méltatta az elhunyt püspököt:

„A püspök úr mindannyiunk emlékezetében mint a Magyarországi Evangélikus Egyház egyházkormányzatának egyik legmarkánsabb egyénisége él. Ragyogó szelleme, egyházkormányzó bölcsessége egyházunk életében korszakot jelentett. Szolgálat, felvigyázó, pásztoroló és igehirdető munkássága ott van inamár a mindnyájunkat kegyelmesen megbíráló egyház Ura színe előtt. Neve egyháztörténetünk egy fejezetét fogja jelezni.

Számunkra külön is jelentős sajtószolgálat. A Harangszó egykori alapítója, szerkesztője, s szinte élete végéig számos egyházi lap irányítója és munkatársa kitörölhetetlenül beírta nevét a magyarországi evangélikus egyház sajtó történetébe. Prédikációs kötetei, tanulmányai, regényei nem hiányoznak az evangélikus papi könyvtárakból és az egyszerű hívek hajlékaiból. Fáradhatatlan tollát csak a hazahívó parancs vehette ki kezéből. Az evangélikus sajtó tiszteleg az egyik legrégebb és legtermékenyebb egyházi sajtómunkás emléke előtt.”¹⁵

Kapi Béla halálának éve, 1957, különösen annak első fele az evangélikus egyház számára kegyelmi idő, a forradalomban megroppantott pártállam számára pedig egyfajta hatalmi vákuum ideje volt. Ez az év a forradalom leverése utáni, de még a Kádár-rendszer megszilárdulása előtti esztendő, egyházunk történetében pedig közvetlenül a Káldy-korszak kezdete előtti időszak. A püspöki hivatalukat újra betöltő Túróczy Zoltán és Ordass Lajos vezette evangélikus egyházban lehetőség nyílt a struktúráján belül tisztújításra. Ugyanakkor egy korábbi korszak értékrendjének visszaállítására irányuló erős belső egyházi igény is megnyilvánult. Túróczy Zoltán 1957. áprilisi körlevelében nemcsak bejelentette hivatali elődje, Kapi Béla halálát, hanem mint az északi egyházkerület püspöke a legmelegebben pártfogolta Foltin Brúnó sopronbánfalvai lelkész indítványát arról, hogy az éppen épülő ménfőcsanakai templomot tegyék „Kapi Béla emlékére emelt templomnak”, és hogy az építkezés anyagi támogatására – koszorúmegváltás címén – széleskörű

¹⁵ Groó Gyula ad 304/1957. S. sz. levele Kapi Bélához. Bp. 1957. április 9. Kapi magángyűjtemény.

gyülekezeti gyűjtést rendezzenek.¹⁶ Az egyházi sajtó képviselője számára is lehetséges volt még Kapi Béláról a fent idézett módon gondolkodni és írni.

De nézzük meg, hogyan tisztelgett emléke előtte az evangélikus sajtó 20 évvel később! Születésének 100. évfordulója alkalmából cikket közölt az Evangélikus Élet.¹⁷ Bevezető gondolatai szerint „Van már bizonyos történelmi távlat, amely lehetővé teszi személyének és munkájának tárgyilagosabb értékelését. [...] Ma már tisztábban és elfogulatlanabban láthatjuk életművének pozitív és negatív vonásait.” A cikkbeli megemlékezés alapjául pedig az az alapvető kérdés szolgált, hogy Kapi Béla egyházvezetői szolgálata alatt az evangélikus egyház vajon a „keskeny” avagy a „széles” úton járt. A választ a cikkíró /cikkírók?/ mintegy tézisként még a részletesebb elemző rész előtt megfogalmazza: „Alig lehet vitás, hogy abban a több mint három évtizedben, amikor Kapi Béla püspök állt a Dunántúli Egyházkerület és hosszú ideig mint rangidős püspök az egész magyarországi evangélikus egyház élén, mind a két útra többszörösen is volt példa.” Ezt követően a cikk Kapi Béla életét – kronologikus rendben, pontról pontra – végigjárja aszerint, hogy az egyes megnyilvánulásai pozitívan vagy negatívan értékelhetőek-e. Ezt a módszert akár dicséretesnek is mondhatnánk, hiszen a történelmi értékelés nem nélkülözheti a több szempontú megközelítést, a pro és kontra érvek felsorakoztatását. A cikkben azonban oly mértékben vannak jelen a marxista történetírásnak a Horthy-korszakra és annak szereplőire vonatkozó kitételei – szinte kötelező terminus technicusai –, hogy talán még a 70-es évekbeli Evangélikus Élet „átlagolvasója” is fenntartásokkal fogadta a püspök személyének és munkálkodásának értékelését. Az írás mentésére szolgál, hogy kiemeli azokat a karizmákat – nagyhatású igehirdető, kiváló előadó, jó szervező volt, szívügye volt az evangélikus nevelés, belmissziói munkaprogramjával a gyülekezetek életének meggazdagításáért fáradozott, rendszeresen látogatta a gyülekezeteket, írói talentumokkal megáldott ember –, amelyeket az egyház javára fordított. Pozitívként értékeli azt is, hogy a front közeledése idején Kapi püspök helyükön maradásra szólította fel a lelkészeket, illetve 1948-as nyugdíjba vonulásában is alázata és bölcsessége mutatkozott meg.

Az első és terjedelmesebb rész azonban súlyos – és a cikk megjelenése idején egyértelműen elmarasztaló – minősítések sora: nem volt szava a világháború ellen; a tanácsköztársaság leverése után hallgat az egyház, nem áll az üldözöttek mellé; „A két világháború között az egyház nagyjából-egészéből összenőtt azzal az igazságtalan társadalmi renddel, amely akkor már egész Európában „múzeumnak” számított, és amely olyan sok szenvedést és megpróbáltatást okozott hazánkban millióknak. Akarva-akaratlanul kiszolgálója lett az egyház a fennálló társadalmi rendnek”; nem volt jelentős prófétai hang az egyház részéről az igazságtalanságok ellen, illetve az igazságért, egyenlőségért, kenyérért; a fasizmus embertelensége, a

¹⁶ L. Túróczy Zoltán északi egyházkerületi püspök 480-10/1957. sz. körlevele. Bp, 1957. április 15. Kapi magángyűjtemény. A méntőcsanakai templom építése 1957. márciusban indult meg, az alapkövetélnél Túróczy püspök szolgált, de Vető Lajos betegsége miatt már Káldy Zoltán szentelte fel 1960. június 12-én. Az ünnepen a püspök megtiltotta Laborczy Zoltán gyülekezeti lelkésznek, hogy megemlítsen Kapi Béla püspök nevét. Kapi Béláné és Laborczy Zoltán közlése. Vö. Nem voltam egyedül. Beszélgetések az evangélikus közelmúltról. I. kötet. Szerk. Mírak Katalin. Bp, 1995, MEVISZ, 181–182.

¹⁷ Kapi Béla püspökre és korára emlékezünk. Evangélikus Élet, 1979. július 29.

fajüldözés ellen csak későn, túl későn emelte fel szavát, előbb kellett volna kiáltani. Mindezek a megállapítások elhomályosítják a később számba vett karizmák jelentőségét is.

A cikk megjelenése után ifj. Kapi Béla levelet írt az újság szerkesztőségének, amelyben az írással kapcsolatban néhány észrevételt tesz, és a lapban helyesbítést kér, mert a cikkben „közöltek nem mindenben fedik a valóságot.”¹⁸ Mivel választ nem kapott, augusztus végén levelet írt Káldy Zoltánnak: „Most a Te jóindulatodat kérem a helyesbítésre, akitől kiindult annak a gondolata, hogy édesapámról születésének centenáriuma alkalmából megemlékezzen az egyház.”¹⁹ Hadd idézzek itt – kommentár nélkül – Káldy Zoltán püspök válaszleveléből:

„[...] 1. Nem azért jelent meg aláírás nélkül a nevezett cikk, mert bárki nem mondaná el és írná le nyíltan is, ami a cikkben volt. Ez nem egy „névtelen aláírású” cikk, hanem szerkesztőségi cikk. Ez volt és ez ma is a szerkesztőbizottság értékelése Kapi Béla püspökről.

2. Az Evangélikus Élet nem fogja „helyreigazító” nyilatkozatodat közzétenni (legfeljebb nyomdahibákat) másfelől azért sem, mert a szerkesztőbizottságot leveleddel nem tudta meggyőzni a „tévedésekről”. Sőt, az a véleményünk, hogy a te leveledben vannak súlyos tévedések, még a jelenlegi egyházvezetés értékelésével kapcsolatban is.

3. De van egy harmadik okom is, amiért nem tesszük közzé leveledet. Ha ezt tennénk, kénytelenek volnánk azokat a megnyilatkozásokat is publikálni, amelyek kifogásolták, hogy ilyen pozitívan értékeltük Kapi Bélát. Vannak, akik egyszerűen nem értették, hogy egyáltalában miért kell Kapi Béláról írni. Van olyan is, aki azt mondta, hogy ismeri Kapi Béla öregkorban írt naplójának jelentős részét, és abban igen sok negatívum van politikai összefüggésekben is.

4. Nem én kezdeményeztem a róla való megemlékezést, de ha korábban ismerem volna ezzel kapcsolatos magatartásodat, bizony nem jelent volna meg semmi Kapi Béláról.

5. Mindezen nem változtat az a tény, hogy én magam változatlan tisztelettel vagyok Kapi Béla iránt, még akkor is, ha több vonatkozásban magatartását nem tudom elfogadni. [...]”²⁰

Azért időztem hosszabban a fenti cikknél, mert szinte kulcsdokumentuma annak, hogy milyen volt a hivatalos Kapi-kép a centenárium idején. E portré persze sokkal inkább az akkori idők történet szemléletét és egyházvezetési vonalának jellegzetességeit hordozta magán, mintsem az igazi Kapi Béla vonásait. Az emlékiratok megjelenésével újabb lehetőség nyílik egy valósághibb Kapi- és egyúttal egyházkép megrajzolására, nem feledve természetesen az emlékirat mint műfaj iránti kötelező óvatosságot sem!

Fenti megemlékezésen kívül a Káldy-korszak évtizedeiben alig fordult elő a hivatalos egyházi sajtóban Kapi püspök neve. Emléke inkább „csak” az egyházi köztudatban élt tovább. 1987-ben, halála 30. évfordulóján a lelkészi szakfolyóiratban

¹⁸ Kapi Béla levele az Evangélikus Élet Szerkesztőségéhez. Bp. 1979. augusztus 6. Kapi magángyűjtemény.

¹⁹ Kapi Béla levele Káldy Zoltánhoz. Bp. 1979. szeptember 27. Kapi magángyűjtemény.

²⁰ Káldy Zoltán püspök, az Evangélikus Élet Szerkesztő Bizottsága elnökének ad 4–21/1979. sz. levele Kapi Bélához. Bp. 1979. október 8. Kapi magángyűjtemény.

megjelent dr. Fabiny Tibor egyháztörténet-professzor, az Evangélikus Múzeum igazgatója cikke.²¹ A mértéktartó, megalapozottan értékelő írás közlésének háttértörténetéről érdekes adalékot közöl Kapi Béláné, a Kapi-hagyaték gondozója egyik lapalji jegyzetében:

„Ezt a megemlékezést Fabiny Tibor tulajdonképpen Kapi Béla 100. születésnapjára írta 1979-ben Káldy püspök kérésére. Miután Káldy a cikket elolvasta, azt az utóbbi 30 év legnagyobb történelemhamisításának minősítette, és a tőle megszókkott, nem éppen szelíd hangon ezért a cikk közlését letiltotta. Még élt Káldy Zoltán, de már súlyos beteg volt, amikor Isten kegyelméből ez a szép és igaz cikk mégis megjelenhetett.”

Kapi Béla emlékénel semmivel sem volt fényesebb emlékiratainak utóélete. Évtizedeken át hevert a püspök irathagyatékában a kiadás legkisebb reménye nélkül. Feledésbe merült, és bár az eredeti kéziratot a család 1987-ben az Evangélikus Országos Levéltárnak adományozta, az írás az evangélikus köztudat számára továbbra is szinte teljes ismeretlenségben maradt. Kapi Béla emlékiratainak sorsa azonban nem egyedi, nem példa nélküli! Hiszen ismerjük Ordass Lajos önéletrajzi köteteinek történetét, megírásának, külföldre juttatásának, dokumentálásának és megjelentetésének kálváriáját. Ordass írásai külföldön megjelentek,²² és a Kapi-kézirat visszhangtalan és láthatatlan utóélete is véget ért a 2004-es kiadással. Kapi Béla püspöktársai közül Túróczy Zoltán tudomásunk szerint nem írt visszaemlékezést, az ő szolgálatáról halála 30. évfordulójára kétkötetes emlékkönyvet állítottunk össze.²³ Raffay Sándor püspök önéletrajzi feljegyzése nemrégiben került elő az Evangélikus Országos Levéltár egyik polcáról.²⁴ E munka kiadása is előttünk álló feladat. Az evangélikus egyháztörténet-írás szempontjából felbecsülhetetlen forrásértékűek ezek az írások. Kapi Béla emlékiratai újabb lehetőséget adnak az összehasonlító elemzésekre, arra, hogy XX. századi egyháztörténetünk részleteiről minél pontosabb és árnyaltabb képet alkothassunk.

Az antimitosz-teremtés, az elhallgatás a politikai és az egyházi hatalom részéről egyaránt logikus lépés volt, számunkra, a Kapi Béla halála után jövők számára azonban szinte pótolhatatlan veszteség! A fent említett módszerek hatásosságát mutatja, hogy mára nemzedékek, lelkész-nemzedékek előtt is szinte ismeretlen Kapi Béla neve. Az emlékiratok megjelenésével talán oszlik majd a tájékozatlanság sötétsége is!

Itt kell kitérnem arra, hogy az emlékiratok megjelentetésével nem vállaltuk fel egyben Kapi Béla lelkészi, és főként püspöki szolgálatának értékelését. Elsődleges feladatunknak azt tartottuk, hogy az írásmű nagy nyilvánosságot kapjon. A magyarázó jegyzetek is csupán az emlékiratok közvetlen megértését segítik és szol-

²¹ Dr. Fabiny Tibor: Kapi Béla püspök emlékezete. Lelkipásztor, 1987. április.

²² Ordass Lajos: Önéletrajzi írások. Válogatta, sajtó alá rendezte és az utószót írta Szépfalusi István. Bern, 1985, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem; Ordass Lajos: Önéletrajzi írások (folytatás). Válogatta, sajtó alá rendezte és az utószót írta Szépfalusi István. Bern, 1987, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.

²³ Isten embere. Túróczy Zoltán evangélikus püspök (1893–1971). I–II. kötet. Szerk. Cserhádi Péter, Fabiny Tamás, id. Fabiny Tibor, ifj. Fabiny Tibor, Ittész András, Mirák Katalin, Tekus Ottó, Tekusné Paveszka Ida. Bp., 2002, MEVISZ.

²⁴ Raffay Sándor: „Magamról.” Raffay Sándor önéletrajzi feljegyzései. Kézirat, kiadatlan. Evangélikus Országos Levéltár, Raffay-hagyaték.

gálják, alapvető funkciójuk nem a szerző helyreigazítása. Bizonyára teljesebb lett volna a kötet egy értékelő–elemző tanulmánnyal együtt, de annak, hogy ez utóbbi nem készült el, nemcsak időbeli határai és terjedelmi voltak. Az emlékiratok megjelentetése az utókor kötelezettsége. Az értékelés is az, de ehhez kevés egy mégoly nagyszerűen megírt és alaposan összeállított munka is, mint a Lámpás az oltár zsázmolyán. Az emlékirat origó, megkerülhetetlen kiindulópont, amelyet szerzteágazó forráskutatásnak és dokumentum-feltárásnak kell követnie egy majdani szintézis megalapozásaként. Kapi Béla írásának megjelentetése az első lépcsőfoka e nagyívű vállalkozásnak.

A mai alkalom nem alkalmas részletes történeti elemzések ismertetésére, nem is ez a feladata. Legalább jelzésszerűen azonban utalnom kell azokra a – sötét – időszakokra, amelyeket a szerző emlékirataiban nagyon részletesen bemutat, nyilvánvalóan azért, mert lelkészi és egyházfői működése kulcspontjainak érezte nemcsak aktív, hanem még nyugdíjas éveiben is!

Kapi Béla püspöksége a XX. századi magyar és európai történelem több olyan szakaszán ívelt át, amelyeket túlzás nélkül a sötétség korának nevezhetünk. A „világosság–ember” e külső sötétségben járt, mégpedig állandó reflektorfényben! Hiszen 1916-tól püspök, 1927-től az újjáalakult országgyűlésben felsőházi tag, Geduly Henrik püspök halálát követően 1937-től az egyetemes egyház lelkészelnöke és a zsinat egyházi elnöke. Hivatalánál és tisztségeinél fogva tehát hosszú időn keresztül állt aktív, döntéshozói helyzetben. Akkori dilemmáit, kételyeit az emlékirat majdani, remélt olvasóival is megosztja. Bár értékítélete ellentmondást nem tűrő, felelős vezetőként hozott döntéseivel kapcsolatban az utólagos öngazolás kényszere munkájában nem meghatározó. Inkább arra törekszik, hogy az egyes döntések meghozatalának hátterét tárja föl, elsősorban persze ennek személyes, és esetleg akkoriban sem publikus részleteit! Az – utókor értékítéletét már birtokló – olvasónak pedig meghagyja, hogy mindezek ismeretében ő is átélje a választás kényszerének gyötrelmeit.

Nemcsak rákényszerült, hanem elsőrendű kötelességének is tartotta, hogy egyházkerülete és az evangélikus egyház egésze előtt, de az állam felé is minden kérdéses helyzetben közölje álláspontját. Példaként említhető a Monarchia felbomlása és a Károlyi-forradalom utáni zűrzavaros időben a dunántúli gyülekezeteknek tájékoztatásul szánt 1918. szilveszteri pásztorlevele.²⁵ 1919. április 9-én az egyetemes egyház küldöttségének tagjaként Garbai Sándorral, a Forradalmi Kormányzótanács elnökével tárgyalt. Raffay püspökkel együtt az evangélikus egyháznak a tanácskormányhoz, annak politikai célkitűzéseire és általában az új rendhez való viszonyát fejtette ki.²⁶ Határozott irányt mutatott a többi között 1939. vízkereszt napján kiadott pásztorlevele is a zsidók áttérésével kapcsolatban.²⁷

A legerősebb reflektorfénybe azonban – a kortárs katolikus és református egyházfőkhöz hasonlóan – a zsidókérdésben kifejtett állásfoglalása által került. (Később, a Káldy-korszakban éppen emiatt kapta a legtöbb elmarasztalást!) Felsőházi tagként neki is szavaznia kellett az e témában benyújtott törvényjavaslatokról. Az evangélikus egyház, illetve az evangélikus egyházvezetők és a zsidókérdés viszo-

²⁵ Kapi: Lámpás, 222–223. o.

²⁶ Uo. 228–229. o. és 224. jegyzet.

²⁷ Uo. 463–465. o.

nyának alapos feldolgozása a mai napig nem történt meg. E téma kutatásához azonban nélkülözhetetlen forrásként szolgálnak majd Kapi püspök emlékiratai, különösen A zsidókérdés c. fejezet.²⁸ Ebben érzékletesen kirajzolódik egyrészt az a társadalmi-történeti és szellemi háttér, amelyben a zsidókérdés „megoldása” egészen a törvényhozás szintjéig emelkedhetett. Másrészt az a folyamat – és ez egyben Kapi Béla személyes életének is része volt –, amelyben a protestáns egyházfők eljutottak az I. és II. zsidótörvény megszavazása után a III. törvény elutasításán keresztül a Sztójay-kormányhoz sorozatban benyújtott tiltakozó memorandumokig. Bár az összefogás nem hozott konkrét eredményt, a német megszállás és a deportálások sötét idején halvány fénysugárként arra rávilágított, hogy legalább válságos időben megvalósulhat a protestáns egyházak közös fellépése.

Számos beszédében, pásztorlevelében, a 30-as évek elejétől püspöki jelentéseiben, sőt a Belmissziói Munkaprogramban is rendre a közeledő vészre figyelmeztetett. Emlékiratában is többször visszatér egy szinte látomásszerű képhez: „Az emberiség nagy erdőségében keleten és nyugaton tűzfészkek gyulladnak. Nyugodtan mondhatjuk, hogy az erdőségnek látszó emberiség két végén átkos tűz pusztít. Keleten, orosz földön a kommunizmus lángol, nyugaton, Németországban a nemzetiszocializmus tűznyelvei perzselik az életmezőségeket.”²⁹ Elsőrendű feladatának látta, hogy egyházkerülete evangélikus népét felvilágosítsa a fenyegető erők, elsősorban „a kommunizmus igazi lényegéről és célkitűzéséről, nehogy megtévesszék embereinket a propaganda sokat ígérő hazug jelszavai.”³⁰ (A Tanácsköztársaság hónapjait átélve megtapasztalta, hogy mit jelent a baloldali eszmék gyakorlati megvalósítása szovjet módon. A proletárdiktatúráról és a vörös terrorról személyes élménye volt. E történelmi tapasztalat segíthette őt később, az 1930-as és 40-es években is a tisztánlátásban.) Éjszakákon át, álmatlanul tépelődött azon, hogy mindkét tűzvész feltartóztathatatlanul közeledik. A totális diktatúra akár keletről, akár nyugatról érkezik, elpusztít minden korábbi értéket, nem tiszteli az emberi életet, semmibe veszi az emberi méltóságot. Ez is fény, amely püspöki működése szinte teljes idején világított, méghozzá a tűzvész eszelős fénye!

Hosszú szolgálata idején a fény és árnyék állandó váltakozását emlékirataiban maga is kiemeli, az egyes fejezetcímek önmagukért beszélnek: Derengés és árnyékok az egyház életében; Az elszakított magyar föld visszatérése és annak árnyéka; Iskolai örömök és gondok; Szürke napokban vasárnapok. További példák sorolása helyett azzal zárom a gondolatmenetemet, hogy az emlékiratok tanúsága szerint a legfőbb fényforrás, a krisztusi fény, amelyről Ravasz László is beszélt, Kapi Béla előtt a legsötétebb időkben sem halványult el!

²⁸ Uo. 454–494. o.

²⁹ Uo. 240. o.

³⁰ Uo. 241.

TARTALMI ÖSSZESÍTŐ

Zusammenfassung

Zu Beginn unserer Sommernummer ist eine kurze Predigt aufgrund Jn 3, 16 von László Scholz zu lesen. Danach gedenken wir dem berühmten Prediger und Theologen, der in seinem 94. Lebensjahr im Frühling dieses Jahres verstorben ist.

Dem vor hundert Jahren geborenen Pfarrer zu Békéscsaba Gyula Dedinszky gedenken wir mit seinem kurzen Lebenslauf und einer Schrift von ihm, worin er über seine vielfältigen Verbindungen mit Lajos Ordass berichtet. Danach veröffentlichen wir die in Kiskörös im Herbst 2004 gehaltene Denkrede von Enikő Böröcz, worin der Dienst des Pfarrers Dr. György Murányi anlässlich der Einweihung seiner Gedenktafel gewürdigt wird.

Danach bringen wir eine Studie von Pál Zászkaliczky jun.: Das Jahrhundert des Zögerns - Die Evangelische-Lutherische Kirche Ungarns in den 90-er Jahren. Sie wurde auf einer internationalen Konferenz über das Thema: Vergangenheitsbewältigung in den Kirchen der ehemaligen kommunistischen Staaten in Sandbjerg (Dänemark) vorgetragen.

Péter Zászkaliczky's Vortrag in der Kirchengemeinde Budapest-Deák tér behandelt das Agentsproblem in Verbindung mit der Betroffenheit des ehemaligen Pfarrers der Gemeinde Dr. András Keken. (Jetzt bringen wir den ersten Teil des Vortrags.)

Am Ende voriges Jahres sind die Memoiren von Béla Kapi (1916-1948: Bischof des Westdistrikts) erschienen. Das beinahe tausendseitige Buch und den Lebensweg des Bischofs führt Katalin Mirák die Redakteurin des Bandes unseren Lesern vor.

Summary

In our summer issue we can read a short sermon from László Scholz on the basis of John 3,16. Following this we commemorate the well-known pastor and theologian, who died in the spring of this year at the age of 94.

Gyula Dedinszky, the late pastor in Békéscsaba was born one hundred years ago. We remember the anniversary with his short biography and a writing, in which he shows the many-folded contact he had with Lajos Ordass. Following this we bring the commemoration speech of Enikő Böröcz, which she held in Kiskörös in the fall of 2004. In it she appreciates the service of the dean – pastor Dr. György Murányi on the occasion of the inauguration of his memorial tablet.

This is followed by a study from Pál Zászkaliczky Jr. titled: The Decade of Delaying – The Lutheran Church of Hungary in the Nineties. It was given as a lecture in May in Sandbjerg, Denmark on an international conference, which dealt with the topic of elaboration of the past in the churches of the post-communist countries.

The lecture of Péter Zászkaliczky, which was originally held in the congregation of Deák tér, Budapest, discusses the question of the agents, which also touches the person of their late pastor, Dr. András Keken. (Now we bring the first part of the lecture.)

The memoirs of Béla Kapi (bishop of Transdanubia from 1916 to 1948) were published at the end of 2004. The bishop's life and the book of nearly one thousand pages is presented to our readers by its editor Katalin Mirák.

*

Postánkból

Dr. Herényi István (Budapest, VII. Wesselényi u. 40.) — a Magyar Nemzet, a miniszterelnök és a pártelnökök mellett — folyóiratunknak is megküldte „Útmutató nemzetünk szebb, jobb, igazabb jövőjéhez” címmel 1Korinthus 13-nak (az eredeti Károli-bibliából fénymásolt) szövegét.

A 2004. december 5-i népszavazás eredményének összefüggésében érdemes elgondolkodnunk a *szereket himnuszának* üzenetén, amire Herényi István testvérünk is felhívta a figyelmet.

A szerkesztő

E SZÁMUNK SZERZŐI

<i>Böröcz Enikő</i> lelkész, levéltáros	Budapest
+ <i>D. Dedinszky Gyula</i> lelkész	Békéscsaba
<i>Mirák Katalin</i> történész	Budapest
+ <i>D. Scholz László</i> lelkész	Budapest
<i>Ifj. Zászkaliczky Pál</i> programozó matematikus	Budapest
<i>Zászkaliczky Péter</i> ny. lelkész	Fót

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

<i>Ordass L.:</i> Nem tudok imádkozni	550,-
<i>Ordass L.:</i> A keresztfa tövében, Nagyheti áhítatok	150,-
<i>Ordass L.:</i> Vádirat, Korrajz	40,-
<i>Ordass L.:</i> Jó hír a szenvedőknek, Prédikációk	400,-
<i>Ordass L.:</i> Akikkel az Úton találkoztam	400,-
<i>Ordass L.:</i> Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
<i>Giertz Bo-Ordass:</i> Hitből élünk	400,-
<i>Ordass-Lyngar:</i> A fáklya, Ifjúsági áhítatoskönyv	300,-
<i>Terray L.:</i> Nem tehetett mást, Ordass Lajos életútja	150,-
<i>Scholz L.:</i> Tisztítsd meg szívedet	100,-
<i>Scholz L.:</i> Két sugárzó igazgyöngy, Írásmagyarázat	150,-
<i>Scholz L.:</i> Elveszett és megtaláltatott	130,-
<i>Sólyom J.:</i> Hiszem-tudom, Bevezetés az egyház tanításába	280,-
<i>Boleáratzky L.:</i> Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
<i>Virág Jenő:</i> Dr. Luther Márton önmagáról	700,-
<i>Luther M.:</i> 14 vigasztaló kép	160,-
<i>Botta I.:</i> Dévai Mátyás, a magyar Luther	120,-
<i>Vajta V.:</i> Hit és élet összecsengése	40,-
<i>Jung E.:</i> Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát?	300,-
<i>Maróthy J.:</i> Szegények szíve, Novellák	500,-
<i>Kendei-Newman:</i> Jöjj Jézushoz! Evangelizáló füzet	100,-
<i>Rózse I.:</i> A halál árnyékának völgyében	500,-
<i>Boleratzky L.:</i> A miskolci evangélikus jogakadémia	40,-
<i>Boleratzky L.:</i> A miskolci jogakadémia tanárai	200,-
<i>Boleratzky L.:</i> Evangélikus egyházjog I.+II. r.	1.300,-
<i>Kaj Munk:</i> Három dráma	600,-
<i>Böröcz S.:</i> Kiáltás a mélyből	1.400,-
<i>Ittész J.:</i> Az evangélium hullámhosszán, Vasárnap reggeli meditációk	400,-

A Keresztyén Igazság évi előfizetési díja 1.200,- Ft.

Külföldre 10€. Egy szám ára 300,- Ft.

Folyóiratunk és kiadványaink megrendelhetők:

Ordass Lajos Baráti Kör

1114 Budapest, Bocskai út 10.

Postacím: 2151 Fót, Ibolyás u. 3/A.

